

NAČERTANIJE

ILIJA GARAŠANIN

ADAM
ČARTORIJSKI

PROTIV
NAČERTANIJA

NAČERTANIJE

Ilija Garašanin

Program spoljašne i nacionalne politike Srbije na koncu 1844. godine

SADRŽAJ:

O Iliji Garašaninu

NAČERTANIJE

Politika Srbije

Primječanija o razdeljenju carstva

O sredstvima, kojima bi se cjelj srbska postići mogla

Uvodna sredstva

Najpre da označimo naša otnošenija sprema Bugarske

O politici Srbije u smotreniju Bosne, Ercegovine, Crne Gore i Sjeverne Albanije

Srem, Bačka i Banat

O sojuzu sa češkim Slavjanima

O Iliji Garašaninu

Državnik (16. 1. 1812, Garaši, kragujevačka nahija - 10. 6. 1874, Beograd). Sin Milutina Savića, imućnog marvenog trgovca, Garašanin se školovao u očevoj kući i od privatnih učitelja. Zatim je učio grčku školu u Zemunu i bio je neko vreme u Orahovici gde je naučio nemački. Isprva je pomagao ocu u trgovini. 1837. knez Miloš ga je uzeo i postavio za carinika u selu Višnjici, na Dunavu, a posle u Beogradu. Kada je zaveo regularnu vojsku, knez Miloš ga je postavio za njenoga starešinu, u činu pukovnika. Posle odlaska kneza Miloša, Garašanin se bavio neko vreme u Vlaškoj, gde je bio zakupio neke ošeje. 1842. njegov otac i stariji brat, koji

su bili na strani Vučićevoj, poginuli su u borbi protiv kneza Mihaila. Iste godine, Garašanin je postavljen za pomoćnika ministra Unutrašnjih dela Vučiću. Kada je 1843. Vučić morao, na zahtev Rusije, ići iz zemlje, Garašanin je postao na mesto njega ministar Unutrašnjih dela i ostao je u tome položaju sve do 1852.

Najveći državnik i administrator ustavobraniteljskog vremena, Garašanin je imao velikih zasluga za uvođenje ustavobraniteljskoga režima. Stvorio je policiju u Srbiji i birokratski način uprave. Imao je u spoljnoj politici vrlo široke poglede, koje je izrazio u svome "Načertaniju" od 1844, po kojima je Srbija trebala da radi na stvaranju jedne velike jugoslovenske države pod svojim predvodništvom.

(Slobodan Jovanović u Enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj)

Načertanije

Srbija se mora i u tom smotreniju u red ostalih evropejskih država postaviti, stvorivši jedan plan za svoju budućnost, ili tako reći da sastavi sebi jednu domaću politiku po kojim glavnim načelima treba Srbija kroz više vremena stalno da se vlada i sve svoje poslove po njima postojano da upravlja.

Dviženije i talasanje među Slavenima počelo je već, i zaista nikad prestati neće. Srbija mora ovo dviženije a i rolu ili zadatak, koji će ona u tom dviženiju za izvršenje imati, vrlo dobro upoznati.

Ako Srbija dobro projesapi šta je ona sad? u kakvom se psoloženiju nalazi? i kakvi nju narodi okružavaju? to se ona mora uveriti o tome, da je ona mala, da ona u ovom stanju ostati ne sme, i da ona samo u sojuzu sa ostalim okružavajućim je narodima za postići svoju budućnost svoj zadatak imati mora.

Iz ovog poznanja proističe čerta i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice, no da teži sebi priljubiti sve narode srpske koji ju okružavaju.

Ako Srbija ovu politiku krjepko ne bude sledovala, i što je gore, ako je odbaci te ne sočini ovom zadatku dobro razmišljen plan, to će ona od inostranih bura kao mala lada ovamo i onamo bacana biti, dok najposle na kakav golem kamen ne nameri, na kome će se sva razdrobiti.

Politika Srbije

Tursko carstvo mora se raspadati, i to raspadanje može se samo na dva načina dogoditi.

Ili će carstvo to biti razdeljeno; ili

Biće ono na novo sazidano od svojih hristijanskih žitelja.

Primječanija o razdeljenju carstva

O slučaju ovom nećemo opširno govoriti, no samo to primetiti moramo da bi pri ovom događaju Rusija i Austrija glavne role igrati morale, jer su one susedne i graničeće sile.

Ove dve sile lako bi se mogle pogoditi i složiti, koje će zemlje i predjeli kojoj pripasti. Austrija samo za pritjažavanjem zapadnih, a Rusija za osvojenjem istočnih zemalja težiti može. I po tome može biti da bi prava linija od Vidina do Salonika povučena, mogla ovo pitanje na zadovoljstvo obadveju strana riješiti. Tako dakle u slučaju razdeljenja, svi Srbi samo Austriji pali bi u djel. Austrija i Rusija znadu to odveć dobro da tursko carstvo kao takvo, dugu budućnost neće imati. Obe države ovu priliku upotrebljuju da učine svoje granice što skorije raširiti. Oba dve one na tome rade svakojako, da preduprede i prepreče da se na mesto turskog drugo hristijansko carstvo izrodi; jer bi onda za Rusiju iščezla lepa nadežda i prijatan izgled, da će Carigrad uzeti i držati, koje je njen najmiliji plan od Petra Velikoga; a za Austriju porodila bi se otuda grozeća opasnost da će Južne Slovene svoje izgubiti.

Austrija dakle mora pod svima opstojateljstvima biti neprestano neprijatelj srbske države; sporazumjenije dakle i sloga sa Austrijom jeste za Srbiju politička nemogućnost; jer bi ona sama sebi uže na vrat bacila. Samo Austrija i Rusija mogu raditi o propasti i razdeljenju turskog carstva. One se o tome brinu. Rusija ovo stanje već od mnogo godina prepravlja i priugotavljava. Sad već i Austrija ne može inače, nego mora i ona pomagati i za sebe gledati kao što je i pri razdeljenju Poljske činila. Prirodno je da se sve ostale sile pod

predvoditeljstvom Francuske i Engleske ovom raširavanju i povećanju Rusije i Austrije protive. One će može biti smatrati za najbolje sredstvo, kojim bi se ovo razdeljenje preduprediti moglo, da se tursko carstvo u jednu novu nezavisnu hristijansku državu promeni, jer ovako bi se prazno mesto posle propasti Turske ispunilo i tako bi se samo moglo ravnovjesije evropejsko u celosti zadržati. Osim toga druge pomoći nema.

Srpska država koja je već srećno počela, no koja se rasprostirati i ojačati mora, ima svoj osnov i temelj tvrdi u carstvu srpskom 13-ga i 14-ga stoljetija i u bogatoj i slavnoj srpskoj istoriji. Po istoriji ovoj zna se da su srpski carevi počeli bili grčkom carstvu mah otimati i skoro bi mu konac učinili te bi tako na mesto propadšeg istočno-rimskog carstva srbsko-slavensko carstvo postavili i ovo naknadili. Car Dušan silni primio je već grb carstva grčkog. Dolazak Turaka prekinuo je ovu promenu i preprečio je ovaj posao za dugo vreme, no sad, pošto je sila turska slomljena i uništena tako reći, treba da počne isti onaj duh dejstvovati, prava svoja na novo tražiti, i prekinuti posao na novo nastaviti.

Ovaj temelj i ove osnove zidanja carstva srbskog valja dakle sad od razvalina i nasutima sve većma čistiti i osloboditi, na vidik izneti, i tako na ovako tverdom i stalnom istoričeskom fundamentu novo zidanje opet preduzeti i nastaviti. Črez to će ovo predprijetije u očima sviju naroda a i samih kabineta, neiskazanu važnost i visoku vrednost zadobiti; jer ćemo onda mi Srbi pred svet izići kao pravi naslednici velikih naših otaca koji ništa novo ne čine no svoju dedovinu ponavljaju. Naša dakle sadašnjost neće biti bez sojuza sa prošlošću, nego će ova činiti jedno zaviseće, sastavno i ustrojeno celo, i zato Srbstvo, njegova narodnost i njegov državni život stoji pod zaštitom svetog prava istoričeskog. Našem teženju ne može se prebaciti, da je ono nešto novo, neosnovano, da je ono revolucija i

prevrat, nego svaki mora priznati da je ono politički potrebno, da je u prastarom vremenu osnovano i da koren svoj u predašnjem državnom i narodnom životu Srba ima, koji koren samo nove grane tera i na novo procvetati počinje.

Ako se novo preporođenje srpskog carstva s ove tačke smatra, onda ćedu i ostali Južni Sloveni ideju ovu vrlo lako razumeti a i s radostiju primiti, jer valjda ni u jednoj evropejskoj zemlji ne živi tako spomen istoričeske prošlosti kod naroda, kao kod Slavena turskih, kod kojih je živo i vjerno opominjanje sviju skoro slavnih muževa i događaja istorije njihove još i danas. I zato se može sigurno računati da će posao ovaj u narodu dragovoljno primljen biti i nisu potrebna desetoljetna dejstvovanja u narodu da bi on samo korist i polzu ovog samostalnog vladanja razumeti mogao.

Srbi su se među svima Slavenima u Turskoj prvi sobstvenim sredstvima i snagom za svoju slobodu borili; sljedovatelno oni imaju prvi i puno pravo k tome da ovaj posao i dalje upravljaju. Već sada na mnogim mestima i u nekim kabinetima predvide i slute to: da Srbima velika budućnost predstoji i to je ono što je pozornost cele Evrope na Srbiju navuklo. Kad mi ne bi dalje mislili nego samo na knjaževstvo kao što je sad, i kad ne bi u ovom knjaževstvu klica budućeg srpskog carstva ležala, onda ne bi se svet više i duže sa Srbijom zanimao nego što je sa Moldavskim i Vlaškim knjaževstvima činilo, u kojima nema samostalno načelo života i koji se dakle samo kao privjesci Rusije smatraju.

Nova srbska država na jugu podavala bi Evropi sve garancije da će ona biti vrsna i krjepka država i koja će se moći među Austrijom i Rusijom održati. Geografičeskoje položenije zemlje, površina zemaljska, bogatstvo na prirodne proizvode i vojeni duh žitelja, dalje uzvišeno i vatreno čuvstvo narodnosti,

jednako poreklo, jedan jezik - sve to pokazuje na njenu stalnost i veliku budućnost.

O sredstvima, kojima bi se cjelj srbska postići mogla

Kad se sa opredjelenošću zna šta se hoće i kad se stalno i krjepko hoće, onda ćedu se sredstva za postizjenje naznačene cjeli potrebna kod jednog sposobnog praviteljstva i lako i skoro naći, jer narod je srpski tako dobar, da se s njim sve, no samo razumno postići može.

Uvodna sredstva

Da bi se opredjeliti moglo šta se učiniti može i kako se u poslu postupiti ima, mora praviteljstvo znati u kakvom se položenuju svagdar nalaze narodi raznih provincija Srbiju okružavajućih. Ovo je glavno uslovije tačnog opredelenija sredstva. Za ovu cjel treba pre svega oštroumne, od predponjatija ne zauzete i praviteljstvu verne ljude kao ispitatelje stanja ovih naroda i zemalja poslati i ovi bi morali posle svog povratka tačno pismeno izvestije o stvari dati. Naročito se treba izvestiti o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Severnoj Albaniji. U isto vreme nužno je da se tačno poznaje i stanje Slavonije, Hrvatske i Dalmacije a razume se da u ovo spadaju i narodi Srema, Banata i Bačke.

Ovim agentima nužno je dati nastavlenuja kojim će načinom ove zemlje obići i proputovati. Između proćeg treba im naznačiti koja mesta i koja lica treba naročito da upoznadu i da izvide. Pored materijalnih instrukcija treba im dati i jednu obštu, glavnu instrukciju, u kojoj ćedu biti sledujuće tačke opredjeljene koje će ti ispitatelji ispuniti morati.

1-vo. Rasuzdavaćedu političesko stanje zemlje, osobito partaje u njoj nalazeće se; kupićedu beleške po kojima bi se narod bolje upoznati i čuvstva srca njegovog, dakle tajne želje njegove saznati mogle; no pre svega naznačićedu ono što se kao

pripoznata i već javno izrečena narodna potreba smatrati mora.

2-go. Naročito treba paziti na vojeno stanje naroda i zemlje; kao na ratni duh, naoružanost naroda, posle čislo i raspoloženje pravilne vojske; gde se nalaze ratni magazini i arsenali; gde se u zemlji proizvode ratne potrebe kao džebana i oružje; ili od kud se dobijaju i u zemlju unose itd.

3-će. Sočinićedu opisanije ili karakteristiku i spisak od najvažniji i najveći upliv imajući muževa, ne izuzimajući iz toga ni one koji bi protivnici Srbije bili.

4-to. Što se u kojoj provinciji o Srbiji misli, šta narod od Srbije očekuje, i šta li ljudi od nje žele i čega se od nje boje.

Naravno se još ovom nastavljeniju i to dodati mora šta svaki izaslanik o srbskoj politici za sad kazati i saobštiti sme i može; koje i kakve nadežde probuditi sme i našto pozornost i vnimanije osobito ondašnji prijatelja Srbije obratiti mu valja. Najpre da označimo naša otnošenija sprema Bugarske

Bugarska je između sviju slovenski zemalja najbliža slavnom gradu carstva turskog; najveća čast ove zemlje lako je pristupna; ovde se nalaze najvažnije vojne pozicije Turaka i veća polovina njiove vojske. Ni u kojoj drugoj evropskoj zemlji ne drži se Turčin da je tako siguran i još sad gospodar kao u ovoj; osim toga su Bugari skoro svi oružja lišeni, i naučili su već slušati i raditi, pokornost i posao ušli su kod njih u običaj. No ova primječanija ne treba da nas poremete da pravu vrednost Bugara ne pripoznamo, ili što je još gore da ih prezremo. Istina je to po nesreći, da Bugari prem da su najveća grana slavenskog naroda u Turskoj, skoro nikako nemaju poverenje u svoju sobstvenu snagu i samo na spoljašna iz stranih zemalja (Rusije) dolazeća podstrekanija usuđuju se

oni upuštati se u pokušanja osloboditi se. Rusiju oni smatraju svagdar kao silu koja najviše za njihovo izbavljenje i oslobođenje učiniti može i hoće, osim što bi Rusija sama za sebe radila i Bugarima u mesto turskog svoj jaram mnogo rapaviji nabacila, no ona se ni inače, kao što se je pokazalo, ne sme usuditi neposredstveno sa svojom vojskom Bugarima u pomoć priteći, jer je Evropa već upoznala pravu narav onih tobož blagorodnih namjera ruskih u smotreniju Turske, i zaista bi se osobito evropejski rat izrodio kako bi Rusija još jedanput preko Dunava preći htjela. Iz tog uzroka Rusija se stara da posredstvom drugih dejstvuje i to proizvede što sama neposredstveno ne može. Tako je bio knjaz Mihailo u ovom poslu njihovo bezvoljno orudije, i ona će zaista želeti da se povрати onom planu, koji je sredstvom knjaza Mihaila u djelo privoditi počela bila.

No budući da praviteljstvo knjaza Aleksandra ne pritjažava povjerenje Rusije, jer se ono ne da ko slepo orudije njeno upotrebiti, to se dakle Rusija vidi primorana da na prevratu sadanjeg praviteljstva radi, kako bi posle njegovog padanija jedno praviteljstvo za svoje planove ustanoviti mogla.

Sva pokušanja za prevariti Rusiju i nju o tom uveriti da će sadanje praviteljstvo sledovati njenim planovima, bila bi posve bezuspješna. Kad sama Rusija primeti da se u Srbiji samostalni narodni duh probuđuje, ondaj ona neće verovati nikakvim predloženijama koja bi joj se činila, jer Rusija je mnogo lukavija nego da bi se dala u jednu zamku uplesti, koja je protivna njenim namjeranijama. Šta više i to se još daje misliti da bi Rusija sve težnje Srbije za stupiti u tešnji savez i sporazumljenje sa ostalim turskim Slavenima, ako bi ih samo saznala, samo na to upotrebila, da one ljude, koji bi ovaj posao upravljali u Turskoj, Austriji i ostalim vladanijama izdade, kako bi črez to Evropu uverila da to nije Rusija nego buntovna i njoj protiveća se Srbija koja ovakva prevratna težnja

podpomaže. No pored svega toga Rusija će se rado o ovim sporazumjenijama izvestiti dati, da bi tako trag i tečaj njihov poznati i ove malo po malo za sebe uzeti i upotrebiti mogla.

I koliko god se Srbija samostalnije upravljala bude, to će sve manje povjerenje kod Rusije imati, i ako Rusiji nikako za rukom ne ispadne da stanje u Srbiji promeni i takvu samostalnu politiku Srbije uničtoži, ona će se tada jamačno truditi da sve turske Slavene od Srbije odvrati, da njih sve između sebe razdvoji i u neslogi zadrži, a sama će sa svakom pojedinom granom po osob u otkošenje i sporazumljenje stupiti. Ako se dakle Srbija pri ovom uticanju ne pokaže djeatelnija i revnosnija nego Rusija, to će nju ova pobjediti i preteći.

Pri ovom delu treba se obmana čuvati. Rusija se nikad pred Srbijom poniziti neće, a ako ona vidi da Srbija neće njoj sa svim odano i bez uslovija služiti, to će ona sva uslovija gordo i sa prezrenjem odbaciti. Ta ona je zaista i mudre soviete sobstvenih svojih diplomata, kao jednog Livena, žestoko odbacila, upravo zato što su ovi samo privremeno popuštanje predlagali; može li se dakle misliti da će se ona prema stranim povodljivija pokazati nego prema svojim sobstvenim i vernim služiteljem? No najposle kad se u Srbiji ne bi niko nalazio, koji bi se Rusiji bezuslovno predati hteo, i kad bi Rusija primorana bila sa onima raditi, koji joj samo pod uslovijama služiti žele, onda se ona ne bi zatezala i sa ovim sojuziti se i raditi, jer ona najposle ne bi mogla nikad Srbiju sa svim ostaviti, no dokle god ona nalazi ljudi u Srbiji koji se njoj bezuslovno povinjuju i nju slušaju; to će ona svagdar takve Srbe predpostavljati onim pravim patrijotama.

Rusija ne da sebi od tako male države, kao što je Srbija uslovija propisivati; ona zahteva da se njeni sovjeti kao zapovesti bezuslovno slušaju, i oni koji njoj služiti žele moraju

se njoj sa svim i predati. Istina ona se po nekada čini da prima sve da joj služe, ali ona ih ni u što ne upotrebljava, jer jedni ne pritjažavaju njeno povjerenje, i tako, črez ovakav njen način postupanja, svaka prilika iščezava za moći nju prevariti.

Ako Srbija želi iz sadašnjeg podčinjenog stanja izvući se i cela, prava država postati, mora će se truditi da malo po malo političesku moć Turske uničtožavajući, sebi je prisvoji; jer upravo ovo je ona točka, u kojoj se srbska i ruska politika sukobljavaju, pošto i Rusija na oslabljenje političeske sile carstva turskog radi. No iz ovog soglasija ipak nikako ne sleduje da su cjel i namera obadveju ona ista, i da po tome njihova politika u harmoniji i soglasiju biti mora. U kratko da rekнем: Srbija mora nastojavati da od zdanija turske države samo kamen po kamen ocepljuje i prima kako bi od ovog dobrog materijala na starom i dobrom temelju starog carstva srbskog, opet veliku novu srbsku državu sagraditi i podignuti mogla. - Još sad dok je Srbija pod turskom vladom, daje se ovo sazidanje priugotoviti i pripravit, jer se ovakvi poslovi ne mogu u poslednjem magnoveniju preduzimati i svršiti.

Govoreno je ovde o naravi ruske i srbske politike obširnije, a to upravo za to što je Bugarska ona zemlja u kojoj se ruski i srpski upliv najpre i najviše susresti mora.

Mi smo ovde mnogo o tom govorili i dokazivali iz kog uzroka srbska politika ne može na će se soglasiti sa onom ruskom; no mi u isto vreme i to kažemo, da Srbija ni s kim lakše ne bi mogla svoju cjel postići no u soglasiju s Rusijom, ali to samo onda kad bi Rusija savršeno i potpuno primila i uslovija Srbije, koja bi pod navedenu Srbijinu nameru t. j. budućnost njenu u prostranom smislu osigurala. Jedan sojuz između Srbije i Rusije bio bi zaista najprirodniji, no da se taj učini od same Rusije zavisi, i Srbija treba da ga prima s raširenim rukama, ali svagdar pošto se uvjeri da Rusija svesrdno i

iskreno predlaže, koji će samo onda moći biti, ako ona od dosadanje svoje sisteme odstupi t.j. ako uzdrži da je za prirodniji sojuz sa Srbijom, makar malom, nego sa Austrijom za koje ona Zapadne Slavene i čuva. Premda se ja ne nadam da će se Rusija ikada hteti Srbiji iskreno prikloniti, ipak nužno je to ovde spomenuti od kakve bi to polze za Srbiju bilo, i da takovo pojavljenje trebalo Srbiji, jer i ako je tako mnogo govoreno protiv Rusije nije to iz mrzosti činjeno koliko iz nužde na koju nas je sama Rusija tolikim svojim postupcima nagnala.

Još nekoliko reči o Bugarskoj pa ćemo dalje preći. Ako smo mi raspoloženje duha narodnog u Bugarskoj dobro poznali, i ako nismo ona rodoljubiva sredstva koja ona pritjažava otveć malo uvažavali, onda moramo kazati da ovde veća usiljavanja za oslobođenje otačestva od turskog jarma još su daleko. I opet Rusija glavna svoja teženja ovamo upravlja, jerbo je ova zemlja uprav pred vratima Carigrada i na njenom putu k ovom položena; no i otnošeniju k Srbiji, Bugarska isto to položeniye i značenje ima koje i za Rusiju. Ako Rusija samo još nekoliko godina ovako u Bugarskoj dejstvuje, kao što je do sad radila i ako za ovo vreme Srbija ostavi da Rusija radi tamo bez da i Srbija što čini, zaista će međutim Rusija toliko uspjeti, da neće ni malo više trebati srbskog upliva u Bugarskoj. Neka ovo za Srbiju bude znak i opomena i neka ona ne zaboravi da samo ondaj političesko prijateljstvo očekivati može, ako smo ljubav našu prema prijatelju već od pre posvedočili i dokazali. Srbija mora za Bugarsku nešto učiniti, pošto ljubav i pomoć mora biti vzajmna.

Pošto smo dakle položenje za današnju Bugarsku i njenu veliku znamenitost za Srbiju ukratko označili i pošto smo ruski upliv koji tamo vlada nešto spomenuli, prelazimo k tome da načertamo nekoliko uvodnih sredstava za to kako valja srbski upliv u Bugarskoj utemeljiti.

Bugari nemaju vaspitajuća i ućevna zavedenija, zato bi trebalo da Srbija svoje škole Bugarima otvori, i osobito da nekoliko blagodjejanija za Bugare mlade, u Srbiji ućeće se, naredi.

Bugarsko sveštenstvo ponajviše je grćko, a ne narodno bugarsko; za to bi vrlo poželateno, i polezno bilo da bi neko ćislo mladi Bugara bogosloviju u Srbiji svršilo, pa kao sveštenici u njihovo otećestvo meću svoj rod se vratilo.

Valjalo bi štampati bugarske molitvene i druge crkvene knjige i bugarska djela u Srbiji; ovo važno sredstvo Rusija već odavno upotrebljava, i Srbija mora gledati da Rusiju u tome preteće.

Potrebno je da pouzdani i sposobni ljudi putuju po Bugarskoj, koji bi pozornost bugarskog naroda na Srbiju obratili i u njemu prijateljska ćuvstva prema Srbiji i srbskom praviteljstvu probudili, i zajedno i nadeždu oživljavali da će Srbija zaista Bugarima za njihovo izbavljenje u pomoć priteći i za njihovu sreću starati se.

O politici Srbije u smotreniju Bosne, Ercegovine, Crne Gore i Sjeverne Albanije

Kad mi površinu i geografsko položenje ovi zemalja, ratni duh njihovi žitelja, i ono mnjenje i način mišljenja njihov u bliže rasmotrenije uzmemo, mi ćemo lako na tu misao doći da je ovo ona ćast turskog carstva, na koju Srbija najveći upliv imati može. Stalno opredjeljenje i uređenje ovoga upliva ćini nam se da je za sad (1844) glavni zadatak srbske politike u Turskoj.

Kad dva susedna naroda meću sobom uži i tešnji sojuz zaključiti žele to se pre svega granica koliko je bolje moguće otvoriti mora, da bi se neprestano saobraćanje što je više možno olakšalo i živim učinilo No Srbija se od ovih svojih sunarodnika u Turskoj kao nekim kineskim zidom odelila, i saobraštenija je na toliko samo malo mesta dozvolila, da ima kuća u većim varošima, koje više vrata imaju za ulazak i izlazak ne želi knjaževstvo srbsko. Zato neka straže na granicama istina ne umale, no da se mesta sastanaka, izlaska i

ulaska na srpskoj granici umnoži sprama Bosne. A zašto ne i Bugarske?

Uvedeni sastav odjeljenja mogao je u svoje vreme polezan biti; no tu sistemu i sad još zadržati značilo bi toliko koliko Srbiju usamljivati i zatvarati, a to je njenoj budućnosti i njenom napretku sa svim protivno.

Treba na to ići da se dva naroda, istočno pravoslavni i rimokatolički među sobom u svojoj narodnoj politici razumiju i slože, jer samo tako može se sa dobrim uspjehom ova politika sledovati.

Srbije je dužnost da glavne osnove ove politike oba dvema častima naroda ondašnjih predloži, jer ona u ovom djelu može sa važnošću postupati, koje ona po pravu diplomatski priznati i po mnogogodišnjem iskustvu činiti je dužna. Jedna od glavnih osnova naznačava se: načelo pune vjerozakonske slobode. Ovo načelo moraće svima hristijanima, a ko zna da povremenu i nekim muhamedancima dopasti se i zadovoljice ih. No kao najglavniji i osnovni zakon državni mora se predstaviti i utvrditi u tome, da knjaževsko dostojinstvo mora biti nasledstveno. Bez ovoga načela, koje sačinjava jedinstvo u najvišem državnom dostojinstvu ne može se stalan i postojani državni sojuz među Srbijom i ostalim susjedima Srbima ni pomisliti.

Ako Bošnjaci ne bi ovo primili, to bi otuda kao sigurno sledovalo raskomadanje Srba na provincijalna mala knjaževstva pod osobitim vladajućim familijama koje bi se nepremjeno tuđem i stranom uplivu predale; jer bi one među sobom sarevnovala i jedna drugoj zavidile. Ove familije nikad se ne bi dale više do toga dovesti da interes svoje koristi kakvoj drugoj familiji na žrtvu prinesu, pa baš ni onda kad bi od takvog požrtvovanja napredak sviju ovi naroda zavisio.

Iz ovih osnovopoloženija sleduje, da, ako bi se pre ovog opšteg sojedinjenja Srbstva što osobito u Bosni preobražavati počelo, da se to preobraženje tako čini kako bi ono samo služilo kao priugotovljenje za ono opšte sojedinjenje sviju Srba i provincija ujedno, kojim jedinim načinom može se računati na postizanje one velike cjeli i onog interesa koji je svima ovim Srbima jednak. - Jer ovde Srbiju samo zato napred stavljam što ona jedina može tu stvar priugotovljivati i dužna je neprestano negovati do vremena koje će doneti izvršenje ovog plana i koje vreme da bi sazrelo Srbija će na tome raditi. -

Ko god dakle ovom narodu dobra želi on ne sme Bošnjacima nasledstveno knjaževsko dostojinstvo preporučivati. U takom slučaju neka bi se među tim izbirali najvažniji ljudi iz celog naroda i to ne za celi život, no na izvjestno vreme, koji bi kao neki sovjet obrazovali. Sa ovakvom makar provincijalnom i odeljenom vlastju, ostao bi otvoren put za napredak; lako bi se onda Srbija u svoje vreme sa Bosnom tješnje sojuziti i skopčati mogla, jer onda ostaće ovaj sojuz mogućan i vjerojatan.

Treće osnovno načelo ove politike jest: jedinstvo narodnosti, kojeg diplomatički zastupnik treba da je pravljenje knjaževstva Srbije. K ovome treba dakle učiniti da se Bošnjaci i ostali Slaveni obrate i kod ovog treba zaštitu i svaku pomoć da nadu kad god se o tom radilo bude ovog načela vrednost pokazati. Srbija u ovom smotreniju mora će o tom uvjeriti da je ona prirodna pokroviteljica sviju turski Slavena i da ćedu samo onda kad ona dužnost ovu na sebe uzme, ostali Slaveni njoj pravo to ustupiti da ona u imenu njihovom nešto kaže i čini. Ako bi Srbija svojim sosjedima taj nesrećni i zli primjer davala da ona samo na sebe misli, a za nevolju i napredak ostali ne bi marila, nego bi to ravnodušno smatrala, to bi onda jamačno i ovi samo njenom primjeru sledovali, ne bi je slušali, i tako bi umesto sloge i jedinstva nastupilo nepovjerenije, zavist i nesreća.

Ujedno nužno je i to, da se ne samo svi osnovni zakoni, ustav i sva ustrojenja glavna knjaževstva Srbije u Bosnu i Hercegovinu među narodom rasprostranjavaju, nego još i to da se za vremena nekoliko mladih Bošnjaka u srpsku službu državnu prima da bi se ovi praktično u političkoj i financijalnoj struci pravlenija, u pravosudiju i javnom nastavljenju obučavali i za takove činovnike pripravljal koji bi ono što su u Srbiji naučili posle u svom otečestvu u djelo privesti mogli. Ovde je naročito nužno to primjetiti: da ove mlade ljude pored ostalih treba osobito nadziravati i vaspitavati tako da njihovim radom sa svim ovlada ona spasitelna ideja opšteg sojedinjenja i velikog napredka. Ova dužnost ne može se dovoljno preporučiti.

Da bi se narod katoličeskog ispovedanija od Austrije i njenog upliva odvrćali i Srbiji većma priljubili nužno je na to osobito vnimanije obraćati. Ovo bi se najbolje postići moglo posredstvom fratera ovdašnjih, između kojih najglavnije trebalo bi za ideju sojedinjenja Bosne sa Srbijom zadobiti. U ovoj celji nužno bi bilo narediti da se po gdi koja knjiga molitvena i pesme duhovne u beogradskoj tipografiji štampaju; posle toga i molitvene knjige za pravoslavne Hristijane, zbirku narodnih pesama koja bi na jednoj strani sa latinskim a na drugoj sa kirilskim pismenima štampana bila; osim toga mogla bi se kao treći stepen štampati kratka i obšta narodna istorija Bosne u kojoj ne bi se smela izostaviti slava i imena nekih muhamedanskoj veri prešavši Bošnjaka. Po sebi se predpostavlja da bi ova istorija morala biti spisana u duhu slavenske narodnosti i sa svim u duhu narodnog jedinstva Srba i Bošnjaka. Črez štampanja ovih i ovim podobnih patriotskih djela, kao i črez ostala nužna dejstvija, koja bi trebalo razumno opredjeliti i nabljudavati oslobodila bi se Bosna od upliva austriskog i obratila bi se ova zemlja više k Srbiji. Na ovaj način bi ujedno Dalmacija i Hrvatska dobile u ruke djela, kojih štampanje je u Austriji nemoguće, i tim bi

sledovalo tešnje skupčanje ovih zemalja sa Srbijom i Bosnom. Na ovo djelo treba osobito vnimanije obratiti i istoriju o kojoj je gore reč dati napisati črez čoveka vrlo sposobnog i duboko pronicavajućeg.

Cjela spoljašna trgovina Srbije nalazi se u rukama Austrije (Ovo je jedno zlo protiv kog tačnija opredelenija ostavljam ljudima iz finansije da razčlene, a ja ću samo nešto o tom navesti koliko to mora u ovaj plan ući te da njegovu važnost dopuni). Preko Zemuna sa stranim državama u neposredstveni trgovački sojuz stupiti, ostaće svagdar stvar vrlo mučna. Zbog toga se Srbija pobrinuti mora za nov trgovački put, koji bi Srbiju na more doveo i za nju tamo pristanište stvorio. Ovakav put samo je onaj za sad mogućan koji preko Skadra u Dulcinj vodi. Ovde bi našao srpski trgovac sa svojim prirodnim proizvodima u dalmatinskim prirodnim brodarima i trgovcima svoje jednoplemenike a pri tom vrlo vešte i sposobne ljude koji bi ih pri kupovanju stranih jespapa dobro i pošteno poslužili i na ruci bili. Onde bi dakle nužno bilo srbsku trgovačku agenciju podići i pod odbranu i zaštitu ove prodaju srpskih proizvoda i kupnju francuskih i engleskih espapa staviti.

Pri ovom poslu praviteljstvo bi moralo prvi korak u tome učiniti s tim da izradi i naimenuje jednog trgovačkog agenta u Dulcinju, koji će odande srbskom trgovcu kao prostom pokazati kud treba da ide. Ovaj agent stupivši u saopštenija s našim zemaljskim trgovcima, imao bi zdravo prostudirati način kako bi se onamo s polzom naša trgovina obratiti imala i kad se praviteljstvo osigura o polzama ovim onda može črez novina dati objavljivanje polze, koje bi s te strane dolazile našoj trgovini, a to bi značilo upućivati naše trgovce ovom probitačnom mestu. Ako bi samo nekim trgovcima ispalo za rukom te bi tamo dobro i probitačno poslove svršili, to bi drugi brzo njihovom primjeru sledovao i malo po malo otvorio bi se taj put trgovine bez da bi praviteljstvo neprestano o tom

brinulo; jer trgovci bi sami sebi posle put otvorili, a praviteljstveni agent pazio bi samo da naši trgovci ne trpe tamo nikakva ugnjetanja. - Iz ovog naređenja bi sledovalo da bi cena proizvoda srbskih na Jugu iznošenih podizala se na Severu, a cena espapa donosećih se u Srbiju sa Severa padala bi konkurencijom unosećih se espapa sa Juga. Jednim slovom ukratko rečeno Srbin bi ovim načinom skuplje prodavao a jevtinije kupovao.

U političeskom obziru imalo bi ovo sredstvo ne manju važnost, jerbo će se nov agent srbski nalaziti među žiteljstvom srbskim i ova prilika prinela bi jače upliv Srbije na sjeverne Arbaneze i na Crnu Goru, a ovo su upravo oni narodi koji imaju ključeve od vrata Bosne i Hercegovine i od samoga mora Adrijatičeskog. Postavljanje ove agencije srbske i utemeljenje njeno onamo mi smo uvereni kao političeski postupak Srbije smatran bi bio od neobične važnosti među onim narodima i tešnji sojuz ovi žitelja sa Srbijom postigao bi se vrlo lako.

Francuska i Engleska ne samo što se ne bi tome protivile, nego bi to još potpomagale, a Porta takođe ne bi protivna bila, jer s time bi njeno jedno pristanište na novo procvetalo.

Na istočnog veroispovedanija Bošnjake veći upliv imati neće biti za Srbiju težak zadatak Više predostrožnosti i vnimanija na protiv toga iziskuje to, da se katolički Bošnjaci zadobijedu. Na čelu ovih stoje franjevački fratri.

Pored gore spomenutog štampanja knjiga ne bi li dobro i sovjetno bilo da se jedan od ovih bosanskih fratera pri beogradskom liceumu kao profesor latinskog jezika i još kakve nauke postavi. Ovaj profesor morao bi služiti kao posredstvenik između Srbije i katolika u Bosni, jer s tim bi mi prvi poveritelan korak učinili i s tim dali bi na dokazateljstvo tolerancije. Zar ne bi mogao ovaj isti frater ustanoviti ovde jednu katoličesku kapelu za ovde živeće katolike, s čime bi se

izbeglo podizanje jedne kapele pod uplivom austriskim koje će ranije ili docnije sledovati morati. Ovu kapelu mogli bi staviti pod pokroviteljstvo ovde stanjućeg konzula francuskog. Ovo bi dalo povoda i priliku francuskom praviteljstvu da se u toj stvari živo zauzme i s tim bi se Srbija oslobodila opasnosti od jedne katoličke crkve, koja bi pod uplivom Austrije u Beogradu bila.

Karađorđe je bio vojeni predvoditelj od prirode bogato obdaren i vrlo iskusan; on nije mogao predvideti onu preveliku vojnu važnost koju Crna Gora za Srbiju ima i koju će svagdar imati kad god se o tome stane raditi da se Bosna i Hercegovina od Turske odjele i Srbiji prisajedine. Pohod ovog vojvode na Sjenicu i Novi Pazar još svi Srbi dobro pamte i nije potrebno da mi sledujući predlog novim dovodima podkrepljujemo. Neka Srbija i u Crnoj Gori primier Rusije sleduje i neka dade vladiki pravilnu svakogodišnju podporu u novcu. - Srbija će na ovaj način za malu cenu imati prijateljstvo zemlje, koja najmanje 10.000 brdnih vojnika postaviti može.

Ovde moramo još to primetiti, da odlaganje ove podpore na poslednje magnovenje neće imati poželani uspjeh i sledstvo; budući da će Rusija pravedno moći na svoju mlogogodišnju i stalnu podporu pozivati se, a srpski novi predlog moći će kao samo iz nužde učinjeni ocrniti i u podozrenije dovesti; i Crnogorci bi onda rekli: Srbi nisu nama pomagali kad smo u nuždi bili, što je dokazateljstvo da nam nisu prijatelji, nego nas samo za sad upotrebiti žele.

Srem, Bačka i Banat

Na prvi pogled moralo bi se misliti da Srbija sa ovim predjelima u najprijateljskijem sojuzu stoji; budući da su njina porekla, jezik, vjera, prava i običaji jedni i isti sa srbskima u Srbiji. Ako to nije tako, ondaj pričina toga bar od časti samo na Srbiju spada; jer se ova nije dovoljno trudila o tom da prijateljstvo ovih Srba zadobije. No nadati se treba da

**će pokraj sveg neprijateljskog upliva Austrije ovo pogrešno
otnošenje s vremenom prestati i popravljeno biti i to u onoj
meri u kojoj knjaževstvo Srbije sve više i više kao dobro
uređena i izobražena država pokaže se.**

**Za sada ako ništa više trebalo bi bar upoznati se s važnijim
ljudima ovi provincija, i jedne srbske važne novine onamo
ustanoviti koje bi pod konstitucijom Mađarske mogle polezno
dejsstvovati u interesu srbskom i koje bi imale biti uređivane
črez vrlo iskrenog čoveka ko na primer g. Hadžića ili njemu
podobnog.**

O sojuzu sa češkim Slavjanima

**O ovim Slavenima nećemo ovom prilikom mnogo govoriti ne
samo što oni ne bi spadali u ovaj plan, nego zato što bi se to
mnogima u početku kao jedna nepraktičnost učinila. Zato mi
prelazeći to ukratko, i ostavljajući da se interesi koji bi se od
ovog sojuza imali, upoznadu u izvršeniju samog oveg plana, mi
za sad samo toliko preporučujemo, da je nužno početi
upoznavati Srbiju sa Slavenima Češke, Moravije i Slovačke i to
na jedan vrlo predostrožan i odveć mudar način kako to ne bi
moglo Austriji u oči pasti.**

Kraj

**(Preuzeto iz D. Stranjaković, Kako je postalo Garašaninovo
"Načertanije", Spomenik SKA, XCI, Beograd 1939, str. 76-
102)**

Илија Гарашанин

Из Википедије, слободне енциклопедије
Скочи на: навигација, претрага Илија Гарашанин

Биографија

Датум рођења 28. јануар 1812.
Место рођења Гараши (Србија)
Датум смрти 22. јун 1874.
Место смрти Гроцка (Кнежевина Србија)
Народност Србин
Вероисповест Православац
Политичка партија Конзервативна странка
Професија Војник, трговац
Мандат(и)
16. председник владе Србије
22. април 1852. — 26. март 1853.
Монарх Александар Карађорђевић
Претходник Аврам Петронијевић
Наследник Алекса Симић
24. председник владе Србије

21. октобар 1861. — 15. новембар 1867.

Монарх Михаило Обреновић III

Претходник Филип Христић

Наследник Јован Ристић

уреди

Илија Хаџи-Милутиновић – Гарашанин (Гараши, 16. јануар(јк)/28. јануар 1812 — Гроцка, 10. јун(јк)/22. јун 1874) је био српски државник, председник Владе, један од уставобранитеља, творац Начертанија.

Садржај

1 Биографија

2 Види још

3 Ререфенце

4 Литература

5 Спољашње везе

Биографија

Син Милутина Савића, имућнога трговца.[1] Гарашанин се школовао у очевој кући, подучаван од приватних учитеља. Затим је учио грчку школу у Земуну и био је неко време у Ораховици, где је научио немачки.[1] Испрва је помагао оцу у трговини. 1837. кнез Милош Обреновић га је узео у државну службу и поставио за цариника у селу Вишњици, на Дунаву, а касније у Београду. Када је увео регуларну војску, кнез Милош је поставио Гарашанина за старешину, у чину пуковника. После одласка кнеза Милоша боравио је неко време у Влашкој, где је био закупио неке мошеје. Године 1842. његов отац и старији брат, који су били на Вучићевој страни, погинули су у борби против кнеза Михајла. Исте године, постављен је за помоћника министру унутрашњих послова

Вучићу. Када је 1843. Вучић морао, на захтев Русије, да оде из земље, Гарашанин је уместо њега постао министар унутрашњих послова и остао је на том положају све до 1852. године.[1]

Гарашанин је био један од највећих државника и администратор уставобранитељског времена.[1] Имао је великих заслуга за утврђивање уставобранитељскога режима. Створио је полицију у Србији и бирократски начин управе. У спољној политици имао је врло широке погледе, које је изразио у своме Начертанију из 1844, по којем је Србија требало да ради на стварању велике југословенске државе, под својим предводништвом. Године 1848, за разлику од Вучића, настојао је да Србија притекне у помоћ прекосавским Србима, али, када му је после угушене мађарске буне понуђен аустријски орден, он га је одбио. [1] После Петронијевићеве смрти 1852, постао је кнежев представник и министар иностраних послова, али је на том положају остао само до пролећа 1853. Тада је отпуштен на формални захтев Русије која је знала за његове намере да у источној кризи, која се отварала, веже Србију за западне силе, нарочито за Француску, а не за Русију. Од 1856. до 1858. био је у Савету и када се после Париског мира кнез Александар Карађорђевић подао аустријском утицају, Гарашанин се окренуо против Кнеза. У борби против кнежеве аустрофилске политике, тражио је ослонац не само код Француске, него и код Порте, па и код Русије, којој се, поред свега онога што му је та сила учинила 1853, био приближио и задобио њено поверење. Приликом Тенкине завере 1857, кнез Александар, подстакнут аустријским конзулом, хтео је осумњичити и Гарашанина да је био уплетен у заверу, али, на крају крајева, није му могао учинити ништа због француске дипломатије, која га је узела у заштиту. Од тога тренутка Гарашанин је одлучно радио на обарању Карађорђевића. Његова је заслуга и раздвајање Порте и Аустрије, које су дотад заједно подупирале Александра

Карађорђевића, што је изазвало Портину интервенцију против њега.[1] После Етем-пашине мисије (почетком 1858), постао је министар унутрашњих послова у Магазиновићевом министарству, које је Porta, подупрta Русијом и Француском, наметнула Карађорђевићу. Ушао је у владу с намером да отера Кнеза. Поред отпора Кнеза Александра и једнога дела Савета успео је да донесе Закон о Народној скупштини. Руководећи изборима за ту Скупштину као министар унутрашњих послова настојао је да буде изабран што већи број кнежевих противника. Надао се да ће уз помоћ Скупштине моћи да обори Кнеза и за тај случај имао је припремљено намесништво, које би управљало земљом, док се Porta и велике силе не би споразумеле о новом Кнезу. Оптуживан је од својих противника да је хтео сам да заузме престо. Извесно је да се спремао да буде члан намесништва. Што се тиче његових претензија на престо оне не изгледају довољно доказане, иако су га Французи спомињали као могућег кнеза. [1]

Када је Светоандрејска скупштина затражила од Александра Карађорђевића оставку, он је, уплашен, молио Гарашанина да га одведе својим колима у град Турцима. Гарашанин је то и учинио, али је одмах кнежев одлазак у град објавио као напуштање престола. Сутрадан је Св. Андрејска скупштина огласила Карађорђевића за збаченог, и уместо да бира намесништво, одмах успоставила династију Обреновића.[1] Успостављење Обреновића било је извршено без знања Гарашанина. Одлучивши да избегне пошто пото свако крвопролиће, које би могло изазвати интервенцију Аустрије, Гарашанин није хтео да војсци изда наредбу и растера скупштину.

После повратка кнеза Милоша, Гарашанин се држао по страни. Када је кнез Михајло ступио на престо, Гарашанин,

кога је Михајлу препоручила Русија, постао је 1861. председник Министарског Савета и министар иностраних послова. Под Кнезом Михајлом Гарашанин се бавио готово искључиво питањима спољне политике. Прихватио је Михајлову идеју рата с Турском и живо је радио на склапању ратних савеза са Црном Гором и са Грчком. У исто време организовао је пропаганду на целом Балканском полуострву како би, чим Србија зарати с Турском, настао општи устанак потлачених народа против Отоманске империје. За време његовога министровања, решено је градско питање и турски гарнизони напустили су све тврђаве које су држали у Србији. [1]

Године 1867. Гарашанин је изненада отпуштен, по свој прилици стога што се превише противио намеравању Михајловој женидби са Катарином Константиновић. [1] Отпуштање Гарашанина изазвало је енергичне протесте Русије. Приликом Михајлове погибије 1868. године затекао се у Топчидеру и одмах пожурио у Београд да обавести министре о несрећи која се десила. Захваљујући његовој присебности, одмах су предузете мере за одржање реда. Последње године свога живота Гарашанин је провео удаљен од политике, на свом имању у Гроцкој.

Био је врло конзервативан у унутрашњој политици и бирократски начин управе сматрао је јединим могућим. У спољној политици био је први југословенски државник међу Србима, сматрајући да само једна велика југословенска држава може одржати своју самосталност и избећи зависност како од Русије тако и од Аустрије. Гарашанин је оставио иза себе огромну политичку преписку.

Види још[уреди]

Гарашанин

Начертаније

Велика Србија

Списак председника Влада Србије

Списак министара иностраних послова Србије

Ререфенце[уреди]

^ а б в г д ђ е ж з и Народна енциклопедија, Ст. Станојевић, Загреб, 1925.- 1929. .

Литература[уреди]

Народна енциклопедија, Станоје Станојевић, Загреб, 1925—1929. стр. 455-456 чланак С. Јовановића

Народна енциклопедија, Станоје Станојевић, Загреб, 1925—1929. стр. 31 чланак М. Миленовић

Спољашње везе[уреди] Портал Биографија

Са других Викимедијиних пројеката :

Илија Гарашанин на Викиостави (мултимедијалне датотеке)

Илија Гарашанин на Викизворнику (текстови у јавном власништву)

Биографија на сајту САНУ

Adam Čartorijski (Adam Jerzy Czartoryski, 1770–1861)

Чарторыйский, Адам Ежи

Материал из Википедии — свободной энциклопедии

Перейти к: навигация, поиск

В Википедии есть статьи о других людях с именем Чарторыйский,
Адам.Адам Ежи Чарторыйский

Adam Jerzy Czartoryski

Министр иностранных дел

1804 — 1806

Рождение: 14 января 1770

Варшава

Смерть: 15 июля 1861 (91 год)

Франция

Отец: Адам Казимир Чарторыйский

Мать: Изабела Флеминг

Супруга: Анна София Сапега

Дети: Витольд, Владислав, Изабела

Адам Ежи Чарторыйский на Викискладе

Князь А́дам Е́жи Чарто́рыйский (польск. Adam Jerzy Czartoryski; на русский лад Ада́м Ада́мович Чарто́рыйский[1]; 14 января 1770, Варшава — 15 июля 1861, под Парижем) — глава княжеского рода Чарторыйских, которого в течение долгой жизни польские инсургенты не раз прочили в короли Польши[2].

В начале XIX века близок к Александру I, входил в его «негласный комитет», занимал пост министра иностранных дел Российской империи (1804—1806)[2]. Глава национального правительства в дни Ноябрьского восстания 1830 года. В середине XIX века его парижский дом в Отеле Ламбер стал штаб-квартирой патриотически настроенной польской эмиграции. Известен также как ценитель искусства и мемуарист.

Содержание

1 Происхождение и ранние годы

2 На русской службе

3 Глава польской эмиграции

4 Семья

5 Библиография

6 Литература

7 Ссылки

Происхождение и ранние годы[править | править исходный текст]

Сын князя Адама Казимира Чарторыйского и Изабеллы Флеминг. Ходили слухи, что Адам родился от связи Изабеллы с генералом Николаем Репниным, который был послом Екатерины II в Речи Посполитой и обладал большим влиянием на решения короля и сейма:

Исступленным патриотизмом его мать заслужила от поляков название матки отчизны; в объятиях этой матки, польской Юдифи, русский Олоферн наш, князь Николай Васильевич Репнин не потерял, однако же, головы, и отчизну ее, когда был послом в Варшаве, заставлял трепетать перед собою. Князь Адам был плодом всем известного сего чудовищного союза. С малолетства налитанный чувствами жесточайшей ненависти к истинному своему отечеству, он посвящен был его же служению.

— «Записки» Вигеля

Попытался принять участие в восстании Костюшко, но был арестован в Брюсселе по распоряжению австрийского правительства. Екатерина II приказала конфисковать владения Чарторыйских. В результате переговоров она согласилась отказаться от этих планов, если молодые князья Адам и Константин вступят на русскую службу и переедут в Санкт-Петербург[3].

В 1798 году князь Адам-Юрий в качестве посла к сардинскому двору совершил путешествие по Италии, из которого привёз в Пулавы античные древности и картину Леонардо да Винчи «Дама с горностаем», украшающую ныне музей Чарторыйских в Кракове. На русской службе[править | править исходный текст]

Князь Адам в 1830 году

В Петербурге Адам входил в ближайшее окружение императора Александра I (с которым был связан родством: его сестра «Маринка» была замужем за родным дядей императора). Желая исключить нежелательное влияние на наследника, император Павел приказал Адаму покинуть российскую столицу. После смены власти Чарторыйский возвращается в Петербург, где по предложению Александра берёт на себя ведение внешней политики государства. Придворная молва называла его фаворитом императрицы Елизаветы Алексеевны и отцом её умершего в младенчестве ребёнка.

С 1803 года попечитель Виленского учебного округа, главным учебным заведением которого и центром управления был императорский Виленский университет, расцвету которого

содействовал князь Чарторыйский. Вследствие процесса по делу филوماتов—филаретов ушёл в отставку.

Глава польской эмиграции[править | править исходный текст]

С началом польского восстания в ноябре 1830 года стал членом Административного совета, с декабря 1830 года председатель Временного правительства (польск. Rząd Tymczasowy), затем до 15 августа 1831 года председатель Национального правительства (польск. Rząd Narodowy). С подавлением восстания эмигрировал.

С 1833 года обосновался в Париже. Возглавил консервативное крыло польской эмиграции — «Монархическое товарищество Третьего Мая». Поддерживал антироссийскую политику западноевропейских держав, противоправительственные революционные и национально-освободительные движения, рассчитывая при их успехе на восстановление Польши. Во время Крымской войны покровительствовал польским военным формированиям в Турции. После заключения Парижского мира в марте 1856 года удалился от политической деятельности.

Семья[править | править исходный текст]

Вдова князя Чарторыйского с дочерью и невесткой

С 25 сентября 1817 года был женат на Анне Софии Сапеге (1799—1864), единственной дочери князя Александра Антония Сапегы, одного из адъютантов Наполеона, от брака с Анной Замойской. Помимо князя Чарторыйского, руки Анны добивался генерал Людвик Михал Пац (1780—1835), также служивший у Наполеона адъютантом. Узнав о намерении Чарторыйского жениться на Сапеге, он вызвал его на дуэль и легко ранил. После свадьбы, Пацо вторично вызвал соперника на дуэль, которая долгое время не могла состояться, благодаря вмешательству великого князя Константина Павловича. В марте 1818 года противники стрелялись в окрестностях Варшавы, и Чарторыйский опять отделался легкой раной в ногу. В браке имели троих детей:

Витольд (1824—65);

Владислав (1828—94), был женат на внебрачной дочери королевы Марии Кристины, Марии Ампаро, затем на принцессе Орлеанского дома;

Елизавета (1832—99).

Кроме того, существует мнение, что он был отцом дочери императрицы Елизаветы Алексеевны по имени Мария (1799—1800).

Библиография[править | править исходный текст]

Под псевдонимом Даниил Бельграм князь Чарторыйский издал комедию: «Mniejszy koncept jak przysługa» (1774)[4].

Литература[править | править исходный текст] Адам Ежи Чарторыйский в Викике? Ежи

Адам Ежи Чарторыйский на Викискладе?

Чарторижский Адам. Мемуары. — М.: ТЕРРА — Книжный клуб, 1998. — ISBN 5-300-01808-2.

Ссылки[править | править исходный текст]

↑ Употребляются также альтернативные русские транскрипции Чарторыжский и Чарторы́ский.

↑ 1 2 См. БСЭ, статья «Чарторыские».

↑ Чарторыйский, Адам Юрий // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.

↑ Бельграм // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.[показать]

Дипломаты России

Категории: Родившиеся 14 января

Родившиеся в 1770 году

Персоналии по алфавиту

Родившиеся в Варшаве

Умершие 15 июля

Умершие в 1861 году

Умершие во Франции

Чарторыйские

Государственные деятели Польши

Министры иностранных дел Российской империи

Попечители учебных округов

Виленский учебный округ

Члены Государственного совета Российской империи

Участники русско-польской войны 1792 года

Польские повстанцы 1830 года

Политики Царства Польского

Любовники Романовых

Мемуаристы Российской империи

PRAVOSLAVLJE

Vožd Đorđe Petrović (šesti deo)

Plugovi naši prestaše orati

Živorad Janković

Postoje udarni datumi u životu ustaničke kancelarije kad se više važnih akata izdaje istoga dana. Takav je i 15. jul ove prve godine Ustanka.

Tad se obraćaju novosadskom magistratu za pozajmicu od deset hiljada forinti na tri meseca radi nabavke municije: „Dajemo vama jemca na Serbiju našega gospodina Joana vladiku novosadskago“. Pomenutom episkopu upućena su istog tog dana dva pisma. U prvom ga mole da traženi novac donese lično u Zemun. Usput traže da im nabavi dva antiminsa i dve gube „za kapelu u servijanskom logoru pošljite“. Pismo potpisuje samo Vožd kao „pokorni rab Petrović Cerni Georgije komendant ot Srbije“. Zasluge episkopa Jovanovića za ustanak su velike. Njegovim staranjem dobijeni su prvi topovi za koje učesnici ustanka Petar Jokić i Vuk Karadžić nisu znali kako su nabavljeni već su verovali da su kupljeni. Sa tim ubeđenjem oni su verovatno i umrli.

POVERENJE I LJUBAV USTANIKA

Episkop Jovanović je zadobio poverenje i ljubav ustanika u tolikoj meri da ga oni osećaju kao svoga. Pominju ga kao jemca, mole da im čini usluge. Takve bliskosti sa Mitropolitom Stratimirovićem nije bilo i pored svezg uvažavanja i poštovanja koje gaje prema učenom, umnom rodoljubivom jerarhu.

Drugo pismo poslato episkopu Jovanoviću je nepotrebno opširno i imalo bi opravdanje samo ako bi se upućivalo moćnoj ličnosti koja suvereno odlučuje. Čemu onako opširna priča o stradanju Srba tokom rata 1788–91. kad je episkop to dobro znao i kad je spreman uvek da pomogne i bez velikog moljenja. Zatim, neobičan je i cilj molbe. Oni traže da ih episkop preporuči kod ruskog cara „upotrebite vladiko svjati, vaše hodatajstvo... u gosudarja Aleksandra Pavloviča što boljše možete za ovaj bedni, hrabri i vjerni slavenoserbskij narod...“ Tu je Crni Đorđe pomenut samo kao prvi u nizu ostalih srpskih vojvoda. Javlja se nedoumica kako shvatiti ovu molbu kad su tom pogledu moći episkopa Jovanovića vrlo male. U prvom redu zbog toga što je on podanik Austrije koja je strogo kontrolisala rad srpskih episkopa zatim njegova molba do Ruskog imperatora može da stigne samo posredno. Tako je nemoć episkopa Jovanovića u ovom slučaju „dvostruka“.

Još u maju počinje obraćanje ustanika prekosavskim Srbima za pomoć. Pisma skoro iste ili slične sadržine upućuju se na više strana. Jedno od njih sačuvano je u manastiru Kovilju, a drugo u Gradskoj Arhivi u Temišvaru. Upućena su „blagorodnomu tergovačkomu i poštenorodnomu i iskusnijem gospodarom majstorom ljubeznijem truždajušćimsja zemljedel.“

Uz nabiranja nevolja koje su ih snašle i nagnale na put otpora i tegobe sa tim povezane mole za pomoć „jakože žene i detej pomrut, zašto su naši plugovi prestali orati, po mogustvu vašem hlebom, brašnom, novcem, puškom snabdejte nas u nevolji...“. Pisma nastaju na Topčideru u logoru servijanskomu i završavaju se navodom desetina imena ustaničkih prvaka gde se na prvom mestu pominje „Georgije Petrović Crni“.

Preporuke za obradu zemlje, radi obezbeđenja neophodne hrane, ustanicima će slati i mitropolit Stratimirović, a kapetan iz Progara baš o tome piše Mitropolitu „sela što su bliže okolo Beogradu nije im sigurno bojeći se Turaka da ih ne prevare, tako oni ne seju, a druga daljšaja seju dobro kao što su i dosad sejali“.

Krajem godine srpski prvaci se obraćaju za pomoć generalu Petru Terziću i mole ga da kod Bečkog dvora izdejstvuje odobrenje za nabavku hrane „za ne dati toliko ovde nahodjaščiša od gladi umreti ta što je velika oskudnost u rani... za izraniti ovoliko ovde nahodeći duša deset hiljada centi brašna, dve hiljade meci žita, deset hiljada meci kukuruza i dve hiljade meci ječma...“.

U decembru 1804. održana je skupština u Smederevu. Pored odluke o prikupljanju poreza, tu su održani pregovori sa predstavnicima beogradskog paše. Sa srpske strane, nuđeno je plaćanje danka od hiljadu kesa (oko pedeset hiljada dukata) i da spahije uživaju svoja prava. Paša ovim nije bio zadovoljan, i u Carigrad javlja da Srbi ne misle da se vrate na ranije stanje.

„Skazuje se da Srblji čerez jednog svojeg vožda imenom Černog Georgija, inače Georgija Petroviča, sebe jesu u svobodi postavili i celu Serbiju, svoje otečestvo ot varvarskoga i nesnosnog ropstva turskog osvobodili...n ovo jest prava istina jerbo poslednje novine budimske, požunske, venecijanske i trijestantske skazivaju mnogo o njima da servijani varoše i gradove Šabac, Rudnik, Valjevo, Požarevac i ješče druge jesu oružijem pod svoju vlast položili“. Vest pristiže sa neočekivane strane i nimalo uobičajenim putem preko udžbenika za francuski jezik od Joakima Vujića, sastavljenog 1804. godine.

Detinjstvo provedeno u krajnjoj nemaštini ostavilo je kod Crnoga Đorđa neizbrisive tragove za ceo život. Stoga je ostao upamćen kao čovek težak pri plaćanju. Znao je to i prota Matija: „Kad dođem na Vračar iskam novaca od Janka; veli nemam išti od Crnoga Đorđa“. A on kaže „dok dođe Jakov i Sima-svi vele: idi šta čekaš-a ni jedan ne daje pare“.

Prote potiče i sledeća vest i odnosi se na proleće 1805. godine, kad su momci Crnoga Đorđa odbili da ga besplatno služe: „Mi ne možemo kod njega bez plate stojati. Mi svaki dan trčimo tamo-amo - njegove zapovesti i vilajetske uredbe raznoseći, konje potrsmo, ruho poderasmo, a kod kuće naši poslovi propadaju...”. Taktičnost i uviđavnost Janka Katića i prote Matije učinila je da se ovaj potencijalno opasan sukob izgadi bez ikakvih nepovoljnih posledica za obe strane.

KO JE CRNI ĐORĐE?

U svom izlaganju o uzrocima početka ustanka mitropolit Stratimirović kaže kako se trudio da dobro upozna Crnoga Đorđa i da je samo radi toga poslao svoga čoveka da lično razgovara sa njim: „Nekoliko iskusnih ljudi koji su ga po mom zahtevu posmatrali i pred kojima nije imao razloga da se pretvara, uveravali su me da on sam priznaje iskreno da je dosta neiskusna... Nedavno razgovarajući se sa jednim duhovnikom ispoljio karakter čoveka koji časno i pošteno misli i do sitnica je opisivao mimo običaja nadugačko sve svoje brige“. Iz ovog teksta ne može da se odgonetne ko bi taj čovek mogao biti. Tek iz pisama ruskih studenata Aleksandra Turgenjeva (1784–1845) i Andreja Kajsarova (1782–1813), koji su tih dana bili u poseti kod mitropolita Stratimirovića u Karlovcima, saznaje se da je kod Crnog Đorđa bio iguman fruškogorskog manastira Krušedola, potonji episkop bački Gedeon Petrović. „Arhimandrit Petrović je kazivao da mu je Crni Đorđe, vođa Srba, u Topoli rekao da će ako ne uspe ništa da uradi u korist svojih sunarodnika, odlučiti da završi svoj život u Dunavu. Ne dao Bog ni jedno ni drugo“. Deo potonje lične tragedije Vožda možda leži i u tome što on ovo svoje obećanje u odsudnom momentu propasti zemlje nije ispunio. Tu je i opreznost Vožda prema Bećir paši: „Je li on Turčin, ne veruj mu!“

Za kasnijeg čitaoca narativnih izvora prvorazredni događaj jeste odlazak deputacije u Rusiju koju čine: Prota Matija, Petar Novaković Čardaklija i Jovan Protić, trgovac iz Požarevca. Put deputacije prema Protinim memoarima koji su glavni izvor, odvlači svu pažnju, a sve ono što se zbiva u zemlji pa i ličnost samog Vožda u svetlosti te misije ostaju u senci. Odluka o slanju misije je doneta početkom leta i sve je bilo spremno ali je zbog dolaska Bećir paše, pomerena za početak jeseni, odnosno za ruske klimatske uslove već početkom zime, i stoga je putovanje bilo onako naporno.

O uspehu misije Prota ne želi da se izjasni direktno. Zaobilazno se stiže do nagoveštaja i povoljnom ishodu. Adam Čartorijski, ministar spoljnih poslova, u svojim beleškama objašnjava zašto tada Rusija ne može mnogo da učini za ustanike: „Srbi su vrlo daleko od nas i zbog te daljine mi im ne možemo poslati tajno potrebnu pomoć, a novac koji bi im mogli poslati malo bi im koristio ako Austrija nije raspoložena da ih municijom snabde.

Ali čekajući zgodniji trenutak ipak mi ne možemo ostati ravnodušni prema sudbini ovog naroda.“

Prema proti Matiji, pre polaska u Rusiju, sastavljen je popis porušenih hramova: „Popišemo od svake nahije gde god ima kaki zidina, razvalina ili gomila kamenja od kakve crkve i manastira...”. Taj opis nije nađen u ruskim arhivama, iako bi se to očekivalo, pošto je veliki deo ustaničkih akata sačuvan baš tum putem. Preko zaostavštine profesora Karlovačke bogoslovije Lukijana Mušickog, potonjeg gornjokarlovačkog episkopa, sačuvan je jedan popis od 12. septembra ustaničkih prvaka, brojno stanje sela i crkava u beogradskoj oblasti. Istim putem dospeo je i popis manastira pojušćih i zapustelih. Sastavljač je dobro obavešten, ali njegov postupak je čudan, jer zapostavlja neke zone beogradske oblasti, a daje podatke o hramovima u Hercegovini i Metohiji.

Tek po opisu svog puta u Rusiju, Protu govori o onome šta se događa u, od njega ostavljenoj, zemlji. Bećir paša se sada kreće nazad i pri polasku obraća Jakovu: „Jakove, eto to čadora, eto topova, eto džebane; to je sve carsko! I vi ako ste, kao što velite, careva raja, a vi pošljite zamnom, a ja odo; ako niste careva raja, eto vam topova a eto i džebana, pa što vam drago!... Jakov je morao ono sve otpratiti na Drinu i na Badovince Turkom predati i kvitu uzeti, kako je sigurno sve carsko Turkom predato...”

Borbe oko Šapca trajale su mesecima i mogu se samo porediti sa onima oko Beograda. Bilo je tu mnogo obrta ali konačni zbir uspeha daleko zaostaje za uloženim naporima i izgubljenim žrtvama. Jedan od pokušaja uzimanja Šapca zbio se krajem decembra 1804. Jakov Nenadović i Jovan Katić hteli su time da uzvrate za izdaju i kršenje mira iz avgusta meseca ali se završilo i neuspehom i žrtvama. „Tu je mnogo naši najbolji’ momaka poginulo...”

Govore da je oko šezdeset onda palo. “

RADOVAN KALABIĆ: AVRAM PETRONIJEVIĆ (1791-1852) – SRPSKI TALJERAN

ponedeljak, 27 februar 2012 14:56

Na njegovom poslednjem ispraćaju u Carigradu izostao je predstavnik Turske, što je davalo povoda govorkanju da je otrovan

Prošlo je 160 godina od iznenadne i krajnje neobične smrti Avrama Petronijevića u Carigradu, a da ni do danas o njemu nije ispisano poslednje slovo, niti je dat konačni sud o njegovoj višestrukoj i nezaobilaznoj ulozi u srpskoj političkoj istoriji. Kao što je izostalo i otkrivanje formule uz pomoć koje se uvek održavao u samom vrhu, i kad je bio na vlasti i kada je delovao u opoziciji. Više od tri decenije on se, s kratkim i zanemarljivim prekidima, nalazio u samom središtu najkrupnijih političkih zbivanja jedne vazalne kneževine, koja se postepeno i s teškom mukom oslobađala kako od turskog iga i diktata, tako i od domaće tiranije i despotizma. Kao pisar, sekretar, savetnik, knežev izaslanik u poverljivim misijama, ministar inostranih dela, namesnik i politički staratelj, služio je najpre u režimu Miloša Obrenovića i njegovih sinova Milana i Mihaila.

Budući jedan od tri ustavobraniteljska prvaka, pored Tome Vučića i Ilije Garašanina, on je za vladavine kneza Aleksandra Kradorđevića zauzimao položaje knjaževskog predstavnika i ministra inostranih dela. Ali je uvek ostajao nekako svoj i nedorečen, tajanstven i zagonetan. Pored sve diplomatske gipkosti i poslovičnog opreza, imao je kuraži da se postavi i kao „duša zaverе“, koja je otvorila put za zbacivanje kneza Miloša sa apsolutističkog trona, i vizirala njegov odlazak u političku emigraciju.

Petronijević je po mnogo čemu predstavljao retku i nesvakidašnju pojavu na ondašnjoj političkoj sceni Srbije. On je godinama bio personifikacija spoljne politike, u dva suprotstavljena režima i pod dve rivalske dinastije. Kraj jedne dinastije nije značio i kraj njegove političke karijere. Naprotiv, on se uzdizao i učvršćivao svoj položaj i nakon velikih političkih zaokreta i naglih promena spoljnopolitičkog kursa. On je umro na vrhuncu slave, na položaju predsednika vlade i ministra inostranih dela. Avram je udario temelj, a njegov sin Milan i njegovi potmci nastavili su da grade i snaže „dinastiju“ Petronijevića. *

„Petronijević je nekada bilo skoro najotmenije prezime u starom Beogradu. Kada bi se reklo Petronijević, odmah su zamišljeni kadifeni, zlatom vezeni diplomatski frak, strogo poverljiva akta, državne tajne i nešto izvan i iznad običnog života. Dobrih sto godina to porodično ime bilo je vezano za dvor, istorijske pregovore i ugovore, kao i za naše domaće političke i parapolitičke događaje, za ustavne i neustavne 'situacije', za partijske borbe, zavere, bune i spletke.“

1.

Sudbina je Avramu Petronijeviću namenila Carigrad kao prvo odredište u diplomatskoj karijeri, ali i kao poslednju stanicu na njegovom doista jedinstvenom životnom putu. Na obalama Bosfora bio je hapšen i u lance okivan, da bi kasnije doživeo da bude „prvi Srbin i slobodan čovek, uz to i zvanična srpska ličnost, koga je jedan turski sultan primio i sa kojim je razgovarao od pada Smedereva“. U prestonici Osmanskog carstva prisno su ga oslovljavali sa Avramćehaja efendi, a Sultan ga je pompezno zakitio 1835. i Ordenom nišan-iftihar.

Ni Petrograd nije zaostajao u počastima i odlikovanjima, pa je Petronijević s Ordenom svetog Vladimira 1830. godine upamćen i kao prvi „kavaler“ toga reda u Srbiji. Međutim, na vrhuncu tzv. srpske krize „...1843. Vučić i Petronijević morali su, na zahtev Rusije, otići iz zemlje. Posle njihovog odlaska, nastao je kaos; nikoga više nije bilo da drži u stezi narod i činovnike“. Da nije bilo Ilije Garašanina, koji je na mestu ministra unutrašnjih dela zamenio Vučića, ko zna kako bi se svršilo to „veliko pometenije“.

Nakon većtog i izbalansiranog zalaganja za srpsku akciju u Vojvodini 1848. godine, Avramu je iz Petrograda stiglo, kao znak svojevrstne

rehabilitacije i diplomatske isprike, i najviše rusko priznanje – Orden svete Ane. To što su ga i iz Beča, istim povodom, odlikovali Zvezdom Leopoldovog ordena nipošto nije značilo da su Habsburzi trajno bili zadovoljni njegovom političkom ulogom u Srbiji.

Od velikih ondašnjih sila jedino ga Britanci i Francuzi nisu odlikovali, a imali su zašto. Naročito ovi prvi. Jer im je Petronijević, svesno ili nesvesno, blisko sarađujući sa predstavnicima poljske emigracije, pomogao da udenu i srpske niti u njihov tajni diplomatski razboj. Na toj nevidljivoj diplomatskoj presi, Englezi su od 1842. godine, mimo one vidljive, već postojeće i službene, započeli svoje vešto i zakulisno tkanje u Srbiji.

Sva spoljašnja znamenja Petronijevićevih političkih uspona i padova, njegovih diplomatskih trijumfa i poraza, pohvala i pokuda, predstavljaju i refleks jedne uzburkane epohe, u kojoj su se interesi velikih sila najžešće sudarali baš na Balkanu i na tlu malene Srbije.

Avram je po svom karakteru i po političkom držanju, baš kao što je davno svedočio Milan Đ. Milićević, bio stabilna ličnost, „...čestit i smeran čovek (...) rodoljub dušom i srcem, a uz to veoma predan sin svojoj Pravoslavnoj crkvi. Pod oblikom blage, prostodušne dobrote, s dubokim poznavanjem turskog duha i načela turske politike, on je ostao uvek veran svojoj meti: ma kako, i ma pošto, pridobiti koje pravo više svojoj otadžbini. Blag po naravi, obrazovan više od svojih vršnjaka, čovečan po ispovesti vere, on se gnušao od tiranije i bezakonja – ma to dolazilo od koga mu drago.“

2.

Petronijevići vode poreklo iz Crne Gore, iz okoline Berana, odakle se Avramov otac Petronije Stjekić, a možda i Šćekić, doselio u Temnić, u jagodinskom okrugu. Njihova je krsna slava Sveta Petka, koju tradicionalno slave Bjelopavlići, pa je najverovatnije da vode isto plemensko poreklo. Petronije se priključio dobrovoljcima kapetana Koče Anđelkovića (Panjevac kod Jagodine, današnje Kočino Selo, 1775 – Tekija, 1788) u austrijsko-turskom ratu. Turci su Kapetan Koču zarobili kod Brzaske u Banatu, gde se on povukao i čekao na austrijsku pomoć. Potom su ga doterali u Tekiju, koja je sa okolinom kasnije nazvana i Kočina Krajina, i nabili ga na kolac, za primer i opomenu

njegovim sledbenicima i jatacima. Petronije se jedva spasao prelaskom na drugu obalu Dunava da bi se nešto kasnije vratio u Tekiju u kojoj mu se 1791. godine rodio sin. Roditelji su ga, međutim, krstili na levoj obali Dunava, u Oršavi, dajući mu poznato starozavetno ime, i prezime po ocu Petroniju.

Avram je u Oršavi pohađao srpsku osnovnu školu i kratko nemačku. Uposlivši se kao šegrt u radnji trgovca Fotija Popovića on je usput usavršio nemački, ovladao vlaškim i tek pomalo grčkim jezikom. Ambiciozan, vredan i darovit, on je brzo prešao na rad u oršavsku filijalu bečkog bankara i barona Sine, koji je bio cincarskog porekla. Dolazeći u poslovni dodir sa Turcima, Petronijević je naučio i nešto od italijanskog jezika. U Sininoj ekspozituri u Oršavi on je svršio „školu“ etikecije, lepih manira i diskrecije. Tu je, dakle, savladao one veštine koje su mu, uz poznavanje stranih jezika, u kasnijoj diplomatskoj karijeri poslužile kao stalna propusnica i najbolja preporuka.

U Srbiju je prešao 1817. godine, s namerom da se posveti samostalnoj trgovini. Na nagovor Petra Topalovića, poslovnog ortaka kneza Miloša, Avram je odustao od prvobitne zamisli i prihvatio da bude pisar kod ovog gružanskog kneza. Već sledeće godine on prelazi u Knjaževsku kancelariju u Kragujevcu. Imao je samo dvadeset šest godina kada se obreo u jedinoj ustanovi iz koje se upravljalo zemljom, koja je oskudevala skoro u svemu, a ponajviše u pismenim i školovanim ljudima. Zato ne treba da čudi što je knjaz Miloš ubrzo odredio Petronijevića za glavnog pisara srpske deputacije, koju je oktobra 1920. godine poslao u Carigrad.

Zadatak ove mnogočlane delegacije bio je da od Porte pribavi potvrdu za vladaoca i pravo nasledstva knjaževske krune za njegovo potomstvo. U Kragujevcu je bilo dogovoreno da ova delegacija iznese i zahteve za proširivanje onih prava i sloboda koja su u državnom i nacionalnom interesu Srbije. Ispalo je, međutim, da se ova deputacija našla na pogrešnom mestu – u pogrešno vreme. Po njenom dolasku u Carigrad u Grčkoj je buknuo ustanak za oslobođenje. Turci su ubili carigradskog patrijarha, a sa njim i mnoge ugledne Grke u Carigradu. Srpska delegacija, u kojoj su bili mahom stariji ljudi, preventivno je uhapšena i sa nekim grčkim vladikama bačena u zatvor.

Kalenički arhimandrit Samuilo Jakovljević umro je od sekiracije u toj turskoj tamnici, a iza njenih zidina s uma je sišao jagodinski knez Dimitrije Đorđević.

Grof Stroganov naročito se brinuo za mladog Petronijevića, pošto su propali svi naponi ovog ruskog poslanika u Carigradu da spase i iz okova izbavi nevine Srbe.

3.

Avram Petronijević nije gubio vreme ni u zatvoru. U komunikaciji sa grčkim učenim zatvorenicima intenzivno je učio grčki jezik. Vremenom je počeo da čita na grčkom istorijska, teološka, filofska i dela iz lepe književnosti. Kada je konačno izašao na slobodu on je govorio grčki bez akcenta. Ali se nije odmah vratio u Srbiju, već je nastavio da živi neko vreme u Carigradu, u kome je imenovan za srpskog predstavnika. Tu je upotpunio svoje znanje turskog i počeo da čita na francuskom jeziku. U martu 1826. godine, posle nepunih šest godina, vratio se u Srbiju. Odmah je postao dragoceni saradnik kneza Miloša. „Na slobodu je izneo i velika psihološka iskustva, kao i praktična znanja i mišljenja o turskom političkom mentalitetu. Bio je to sad zreo čovek, koji je za sobom imao veliku životnu školu!“

Dve pojedinosti iz života mladog Petronijevića ostale su do danas nerazjašnjene. Naime, ne zna se pouzdano da li je on u Srbiju iz Austrije došao svojevolsno, ili ga je na ovaj korak naterala neka nužda. Kao što se ne zna ni da li je u Oršavi zasnivao bračnu zajednicu pre ženidbe sa Stanom, sa kojom je izrodio Milana i Ljubomira.

Naglašavajući da Petronijević pripada najužem krugu oko knjaza Miloša, Vuk Karadžić ga je svrstao u onu grupu ljudi koji su u Srbiju došli iz drugih zemalja. Za većinu tih svojih savremenika i „tuđozemaca“ Vuk nije nalazio lepe reči. Neke od njih je, po imenu i prezimenu, opisao i kao „gadove na oči“, razbojнике u duši, gramzive pokvarenjake, prznice, ćanute jogunice i ljutice...

Za Petronijevića, međutim, i Vuk kaže: „...oko godine 1811. počne sam za sebe pomalo trgovati, no propavši potom sa svim, za Miloševa vladanja pređe u Srbiju (...) Avram se čini čovjek dosta dobar i pošten... rasta je pokrupna, masti smeđe, zdravlja vrlo dobroga...“

Iako su ovi redovi ispisani u vreme Vukove najveće ozlojeđenosti prema Knjazu i njegovim najbližim saradnicima, oni skoro ništa nisu izgubili na svojoj objektivnosti i na verodostojnosti u prikazu Avrama Petronijevića. Kako u spoljašnjem opisu, tako i u Vukovoj proceni blagorodne Petronijevićeve naravi. No, tek kada ove redove uporedimo sa naturalističkim opisima Miloševog obesnog postupanja prema drugim najbližim saradnicima, tek onda stičemo pravu predstavu o ugledu i respektu koji je u jednoj despotskoj sredini uživao Avram Petronijević.

Ilustracije radi, Vuk u istom spisu, za koji je dao amanet „da se ne otvara ovoga vijeka (do godine 1900)“, navodi kako je Knjaz uz Avrama Petronijevića poslao u Petrograd i svog sekretara Cvetka Rajovića, rodnom iz Hercegovine. To je ona delegacija koju je vladar poslao da se zahvali Rusima za sve što su učinili za Srbiju 1826. (Akermanska konvencija) i 1829. godine (Jedrenski mir). U povratku oni su od Ruskog cara nosili za Miloša Orden svete Ane I reda, ali je osim Petronijevića odlikovan i Cvetko, razume se ordenom nižeg značaja. Miloš, koji je najbolje poznao pravu prirodu i vrednost svojih saradnika, nije mogao ćutke da otrpi počast koju su u Petrogradu iskazali prema Rajoviću. Iz razumljivih razloga Rusima nije smeo da se žali i protestuje, ali je zato Cvetku, početkom 1831. godine pripremao „spektakularni doček“.

Tim povodom je u dva navrata pisao i Vuku.

4.

U prvom pismu knez Miloš obaveštava Vuka da je izdao nalog svim značajnijim ličnostima u Srbiji da mirno čekaju da se Cvetko vrati sa puta i da potom ništa ne smeju da ga pitaju o ordenu, već da se prema njemu ponašaju hladno i rezervisano, kao da on nije ni bio u Petrogradu. Istovremeno Miloš je dao naređenje i precizna uputstva čibukdžijama, kafedžijama, bereberima, astaldžijama i ostaloj njegovoj služinčadi da Cvetka neprestano zamajavaju najtrivijalnijim pitanjima o ruskoj prestonici.

Miloš od Vuka traži da ostalim činovnicima prenese njegovu zapovest da i oni imaju da ćute „kao zaliveni“ o Rajovićevom ordenu. A ako bi

on i započeo neki razgovor o svom boravku u Rusiji dužni su da ga odmah preseku i pitaju: „...dede, boga ti, kaži mi najpre, kako si u Odesi lađe tovario i kako si prošao, kad si u Erdelju s dukatima trgovao“.

Ta pitanja bila su otvorena aluzija na one nedaće iz Rajovićevog života, kada je u Odesi zaista tovario tuđe lađe i čistio magaze, i kada su ga Nemci u Erdelju na nekoliko meseci pritvorili zbog trgovine s lažnim dukatima.

Uostalom, pisao je Miloš Vuku, pravi i iscrpni izveštaj o boravku u Petrogradu podneće Avram Petronijević.

Pravi uspon u diplomatskoj karijeri Avrama Petronijevića počinje s njegovim povratkom iz Rusije, početkom 1831. godine. U Petrogradu on je ostavio vrlo povoljan utisak, sklopio nova i obnovio stara poznanstva. Kada ga je živog ponovo ugledao, grof Stroganov, stari srpski prijatelj koji je Avrama odavno ožalio, bio je dirnut do te mere da nije mogao da sakrije suze radosnice. On je odmah pozvao svoju suprugu i ushićeno joj saopštio, predstavljajući Petronijevića: „Živ je onaj mladi umni Srbin o kome sam ti toliko govorio! Evo ga među nama!“

Sa svojim novim vezama i na ruskom dvoru Petronijević se nametnuo kod Miloša Obrenovića slično Taljeranu kod Napoleona III. Gospodar Srbije zna da Petronijević nije ni bedni poltron ni poslušnik, on podozreva da je Avram sklon da misli svojom glavom, ali se uvek pokazuje sposobnijim od drugih kada treba zaigrati na velikim i raskošnim pozornicama najmoćnijih carskih dvorova. Kada treba uporno i dosledno braniti srpske državne i nacionalne interese, stavljajući „...u pokret veliku etiketu i ceremonijalnu kurtoaziju“. Zato Miloš 1834. godine šalje Petronijevića u Carigrad, u kome ga srdačno i uz najveće počasti prima lično Sultan. Od tog trenutka, pa do smrti, Petronijević uživa nepodeljene simpatije na Porti i zadobija najveće tursko povernje među svim drugim srpskim političarima.

U leto iste godine, Miloš sa kneginjom Ljubicom prisustvuje obredu krštenja Avramovog sina. Kum na ovom krštenju obavljenom u Soko Banji bio je knežević i prestolonaslednik Milan Obrenović. Po njemu je i Avramov sin Milan nosio ime.

5.

U srpskoj istoriji knez Miloš Obrenović zauzima mesto vladara koji je za narod i za državu izvojevaio najviše sloboda i teritorijalnih proširenja s najmanje kolektivnih žrtava i razaranja. Otuda i onaj stalni epitet o Miloševom diplomatskom lukavstvu, naročito izraženom u njegovom ophođenju prema Turcima. Njih je s uspehom potkupljivao i u Beogradu i u Carigradu, ali je znao da pokaže i vanrednu domišljatost i inventivnost u proizvođenju i navigaciji kriznih situacija čiji se rasplet obavezno završavao u korist Srbije. Čuvenu otmicu devojaka iz Mozgova, izvršenu od begovske braće Vrenčević, Miloš vešto prezentuje kao još jedan dokaz turskog zuluma, na kome gradi novu diplomatsku pobedu.

Miloš je Srbiju vodio kao jedno domaćinstvo. On je to činio kao „seljak koji stvara i stiće“, kako je primetio Slobodan Jovanović. Vremenom, država na čijem je čelu bio, u najpojednostavljenijem značenju tog pojma, počela je da funkcioniše kao jedno akcionarsko društvo. U tom interesnom društvu najveći broj akcija držao je, pa prema tome i glavnu reč vodio, knez Miloš. Njegovi najbliži saradnici, u isto vreme i njegovi poslovni partneri, stigli su već da se ogazde i nagomilaju velika bogatstva. Njima postaje tesno i, istovremeno, strahuju i za svoj imetak i položaj koji zavise od neograničene samovolje vladara. Stoga su zahtevi za ograničavanjem Kneževe apsolutističke vlasti postajali sve glasniji i sve učestaliji. Međutim, posle tzv. Spasovske skupštine svima je postalo jasno da Miloš oteže sa donošenjem ustava i da mu ne pada na pamet da samodržavlje ograniči izborom nekog saveta sa kojim bi delio vlast.

Knez Miloš se mešao u sve, pa i u privatne živote svojih podanika. „Mlogi se žene i mloge udaju i raspuštaju samo po njegovoj volji. Stojan Simić javno govori, da se nigda ne bi oženio, da ga on nije naterao; a Avram Gašparović, sadašnji vospitatelj dece njegove, ako bi se kad svojevoljno i oženio, jamačno ne bi uzeo onu, koju je uzeo, a kad se jedan put njome oženio, ne bi je 1829. godine ostavljao, da mu nije on zapovedio.“

Miloš je odbijao i predloge za uvođenje jedinstvenog poreza i ukidanje kuluka, što je narodu još teže padalo jer je dolazilo od domaće uprave. Nezadovoljstvo Kneževom vladavinom narastalo je iz dana u dan. Uzak

krug starešina i velikaša usmeravao je i taj vetar narodnog nezadovoljstva u svoja jedra. Opoziciono vodstvo Miloševoj vladavini kompletirano je krajem 1834. godine. U tom vodstvu Avram Petronijević je zauzimao značajno mesto.

Početkom 1835. godine, knez Miloš u dva navrata šalje Avrama Petronijevića da stiša pobunu Srba u niškom okrugu, koji je posle razgraničenja od prethodne godine ostao izvan granica nove srpske Kneževine. Narod ovog kraja obraćao se i ranije Milošu i molio ga za pomoć i zaštitu od turskog ugnjetavanja. Procenjujući da nije sazrelo vreme za taj ustanak, Miloš je dao uputstvo Petronijeviću da na jednoj strani smiruje Srbe, a na drugoj da Turcima skrene pažnju kako neće mirno posmatrati stradanje hrišćanske raje.

Posle Miloševe reakcije i Niške bune u kojoj je poginulo oko 100 ustanika, Turci su bili prinuđeni na popuštanje. Svi preživeli ustanici su amnestirani. U svim selima niške nahije Turcima je zabranjen boravak. Srbima je vraćeno pravo da biraju svoje predstavnike. Osiguran je ponovo zakoniti poredak. Na kraju je Carigrad povukao Salih-pašu, koji je bio „čovjek tup, i nekako svezan“, i na njegovo mesto u Nišu postavio Osman Hairi-pašu.

Time je okončana i niška misija Avrama Petronijevića.

6.

Petronijević nije bio ni gramziv, ni pohlepan na materijalna dobra. On je imao stila i mere u svemu, pa i u sticanju imetka. Nije bio naglašeni srebroljubac, što ne znači da je živio u oskudici i kao isposnik. Avram je bio vlasnik jedne kuće u Jagodini, koja je izgrađena 1833. godine, i koja je kasnije pretvorena u prvu Okružnu bolnicu u ovom gradu. U Beogradu je tek kasnije sagradio dom, sličan porodičnoj kući Jevrema Obrenovića, koja se nalazila na sadašnjem Studentskom trgu. Iako je bio osnivač i nominalni vlasnik prve fabrike stakla u Srbiji, njegovi su džepovi uvek bili puni – ali raznih akata, cedulja, žalbi i predstavki, pisama i podsetnika.

Kada je Petronijević umro, njegov bivši gazda, baron Sina je procenjivao da bi on bio manji siromah da se držao trgovine, i da nije stupio u politiku. Politika je, međutim, bila njegova velika strast.

Uostalom, kao i Iliji Garašaninu, koji je zbog te strasti potpuno zanemario svoje finansije i kome je Miša Anastasijević čestim pozajmicama priskakao u pomoć. Sem politike i državničkih poslova, Garašanina je zanimao samo još lov. A i on samo u Grockoj, i to u vrlo retkim časovima predaha od politike.

Avram nije bio čovek jedne dimenzije. On je prevodio i pisao bogoslovske traktate. „Znamo da je imao divan glas i da je rado pevao pesmu Rige od Fere Eos pote palikari, kao i crkvene pesme, a da je sa `voshitom` govorio o Šari i Ohridskom jezeru, znamo da je na prstenu imao pečat antičke izrade na kome je bio `izobražen` Prometej...”

Velikaška opozicija protiv kneza Miloša trudila se da baš takvog Petronijevića ima u svom taboru. Oni su računali i na podršku sa strane, koju im je mogla pribaviti Avramova diplomatska veština i veze koje je on imao na carskim dvorovima.

Petronijević je bio sušta suprotnost braći Simić, a naročito nezajažljivom Stojanu. „Stojan Simić, beleži Vuk, rodio se u Sremu, u selu Boljevcima (otac mu je bio Avstrijski vendrek). On i njegov mlađi brat Aleksa danas se broje među prve Miloševe činovnike i najbogatije ljude u Srbiji. Do svega toga najviše ji je dovela Stojanova bezobrazna i besavesna šala i majstorija u sprdnji i potprdici.“

Ako je motor tzv. Miletine bune bio Stojan Simić, onda se za Avrama može reći da je bio njena duša, jer mu se pripisuje da je za stvar pobunjenika pridobio i Ljubicu. Kneginja je odavno bila kivna na muža zbog njegovih javnih bračnih neverstava. Poznato je da je svojom rukom na očigled svedoka smakla i jednu Miloševu milosnicu.

7.

Niko bolje od Petronijevića nije znao da proceni trenutno raspoloženje na Porti, kao i držanje Carigrada u raspletu predstojeće političke krize u Srbiji. Na njegovo mišljenje računalo se i u Petrogradu, u šta je mogao da se uveri i Stojan Simić za vreme njegovih susreta sa ruskim činocima u Carigradu i u Bukureštu, kod kojih je Miloševu vladavinu bojio najcrnijim bojama.

Po povratku iz Vlaške, Simić je na nekoliko dana svratio u Požarevac kod kneza Miloša. Iz njegovih usta čuo je da se Skupština odlaze i još jednom se uverio, ovog puta definitivno, da od Miloševog popuštanja i donošenja ustava nema ništa. Po povratku iz Požarevca u Kruševac, on se u Jagodini sastaje sa Avramom Petronijevićem i jagodinskim knezom Miletom Radojkovićem. Tu pada odluka da se podigne buna, koja je nazvana knez Miletinom, i čiji je centar bila Jagodina. Detaljni plan bune skovan je u kući braće Simića u Kruševcu.

Zanimljiv je istorijat toga doma, koji je nekada bio u vlasništvu begovske braće Vrenčević. Simićima ga je poklonio knjaz Miloš 1833. godine, a plaćen je novcem iz državne kase. Za vreme vlade kneza Aleksandra Karađorđevića Simići su ga prodali državi za 10.000 dukata, kako bi se u njemu smestilo Okružno načelstvo i sud u Kruševcu. Bilo je to 1847. godine, kada su braća Simić ušla u posao zakupa solnih okana u Vlaškoj sa Mišom Anastasijevićem. Pet godina kasnije Stojan je iznenada umro u Vlaškoj, od posledica srčanog udara. Njegov sin Đorđe zapisao je kako je očeva smrt nastupila kao posledica „silnog uzbuđenja“ zbog nepovoljnog razortačenja sa Kapetan Mišom.

Simići su 1847. godine dovršili i gradnju novog, velelepnog porodičnog zdanja u Beogradu, u kome su već posedovali kuće, kafane i brojne placeve. Prethodnu kuću na beogradskoj adresi su prodali, a srpska država kao kupac promenila joj je namenu, tako da je taj preuređeni dom prvo postao nova rezidencija kneza Aleksandra Karađorđevića. Po povratku dinastije Obrenović, ova kuća je, neko vreme, i njima služila kao dvor.

Stojan je iste godine posredovao i u prodaji preostalih Vrenčevićevih imanja u Kruševcu, koje je srpska vlada kupila za 1.600 dukata. Kasnije se, međutim, ispostavilo da je Vrenčevićim naslednicima Stojan Simić od cele sume isplatio samo 30 dukata.

Kao povod za okupljanje nezadovoljnih starešina iskorišćeno je krštenje Stojanovog prvorodenog sina, koji je umro nakon samo godinu dana. Pre njega Stojan i Stevana su dobili sina koji je poživio tek nekoliko meseci. Na svečanost u Kruševcu pozvani su svi viđeniji ljudi u Srbiji, izuzev kneza Miloša!

Miloš je znao za ovo krštenje, pa je čak poslao i dvorsku muziku i top sa odeljenjem tobdžija, kako bi uvećao slavlje u Kruševcu. Kneginja Ljubica je došla sa mlađim Mihailom, koji je bio kum na krštenju Stojanovog sina. Ona je bila upućena u detalje zavere, ali ne samo što je nije odala Knezu, već je kasnije štitila zaverenike i tražila od Miloša da im oprost i izmiri se sa njima. Danima ispijajući brojne zdravice u Kneževu čast, zaverenici su konačno odlučili da uz pomoć podbunjenog naroda traže od Miloša da deli vlast sa savetom (senatom), da se uvede jedinstveni porez i da se ukine kuluk.

8.

U Miletinoj buni, Avram Petronijević je javno pred narodom istupao protiv kneza Miloša.

Pod pritiskom velikih sila i pod spoljašnjim nadzorom, Miloš je morao da čini ustupke i da se izmiri sa vodećim pobunjenicima. On je poslao oprost Simiću, Petronijeviću i Radojkoviću. Pozvao ih je da priznaju svoje greške, da zajedno polože zakletvu vernosti i da u kragujevačkoj crkvi obave čin pomirenja.

Kneževom izmirenju sa Stojanom Simićem tada se najviše protivio Jevrem Obrenović, jer je smatrao da Stojan odavno želi da prigrabi i njegovu imovinu. U Miletinoj buni, Jevrem Obrenović i Toma Vučić-Perišić još su stajali uz Miloša.

Zašto su glavni pobunjenici isturili u prvi plan baš jagodinskog kneza Miletu Radojkovića, a Jagodini namenili da bude žarište bune?

Odgovor na ovo pitanje valja tražiti u taktičkoj proceni pobunjenika da je najbolje izaberati onu ličnost koja u narodu uživa autoritet, a o koju se Miloš nekada teško ogrešio. Takva ličnost bila bi najpodesnija da ište osvetu i žudi za izmirenjem starih računa.

Najveću zaslugu u gušenju Đakove bune iz 1826. godine, koju je predvodio bivši sveštenik Miloje Popović zvani Đak, imali su jagodinski knez Mileta Radojković i gružanski Vučić-Perišić. Mileta je na Oplencu komandovao konjicom, a Vučić je predvodio pešadiju u slamanju Đakovih naoružanih odreda. U „znak zahvalnosti“, Miloš, nakon nekog vremena, „unapređuje“ Miletu i namešta ga u Veliki sud u Kragujevcu.

Tamo za ovog ratnika i domaćina niti ima pravog zaduženja, niti on zna šta bi sa tom „počašću“. Njega slama osećanje beskorisnosti u Kragujevcu, u kome gubi dane, dok mu se u Jagodini nalazi lepa kuća i imanje.

Da stvar bude gora po kneza Miletu, Miloš u leto 1830. godine nagovori Jagodince da ga optuže za brojne nepravde koje im je navodno učinio. Radojković je morao da ostane u Kragujevcu, a Miloš se sam uputio na „suđenje“ u Jagodinu. Preko svojih sekretara on je dao instrukcije i nekim ženama i devojkama u Jagodini, sa kojima je Mileta navodno bio u ljubavnoj vezi, kako da se i one bace kamenom na odsutnog jagodinskog kneza. One su oklevetale knez Miletu da ih je on nagovrio da rade sve ono zbog čega su se drugi na njih žalili i optuživali ih. Tako je ova neukusna predstava od sudskog utvrđivanja krivice ušla u svoje groteskno finale, nakon čega je Miloš objavio svoj „velikodušni oprost“ optuženom jagodinskom knezu.

U suštini to je bila samo još jedna Miloševa farsična predstava, kojom je slao poruku i drugim starešinama da se ne pogorde i da vazda imaju na umu ko je pravi gospodar Srbije.

Sretenjski ustav, proglašen u Kragujevcu 15. februara 1835. godine, bio je najvažniji i neposredni rezultat knez Miletine bune. Prema njegovim glavnim odredbama, Knez je imao da deli zakonodavnu vlast sa Savetom. Prema ovom najvišem državnom aktu, Savet je postao posrednik u odnosima između vladara i naroda. Osim zakonodavne njemu je pripadala i izvršna i sudska vlast.

9.

Ustav je povučen posle samo dve nedelje. Rusija, Turska i Austrija odbijale su da ga prihvate. Njima je bio neprirodan najširi liberalizam u najvišem zakonskom aktu jedne poluturske države, u kome su prepoznavali nadahnuće idejama Francuske revolucije. Rusija i Turska ni same nisu imale svoj ustav, a Meternihova Austrija je prema njemu zauzela podsmešljiv stav.

Iako su ovim Ustavom njegova nasledna prava bila pojačana, knez Miloš je osećao lično zadovoljstvo zbog odbijanja velikih sila da ga priznaju. Moglo bi se reći da mu je to čak i dobro došlo. Na jednoj

strani je pokazao nezadovoljnicima da je spreman na dijalog i kompromis, a na drugoj strani dobio je izgovor da i dalje neograničeno vlada.

Ovu kratkotrajnu ustavnu avanturu Miloš je okončao tako što je žrtvovao Dimitrija Davidovića, kao tvorca akta i krenuo u suptilniji obračun sa opozicijom. On je, primera radi, posle ukidanja Ustava, Aleksu Simića unapredio u svog adutanta i dao mu titulu polkovnika i kavalijera. Njegovog brata Stojana poslao je da mu vodi spahiluk u Vlaškoj. Stojan se, posle izvesnog vremena, nastanio u Bukureštu. Prema njemu knez Miloš je pokazao velikodušnost, pa mu nije dirao ni porodicu ni imanje. Čak ni onda kada je Stojan zakupio spahiluk vidinskog paše, odrekao se srpskog državljanstva i stavio na raspolaganje Ruskom poslanstvu u Bukureštu i u Carigradu. On odatle nastavlja borbu za donošenje novog ustava i ubeđuje Ruse i Turke u neophodnost ograničenja Miloševe vlasti.

U vreme borbe za donošenje novog ustava, Avram Petronijević se drži zagonetno, naizgled rezervisano i povučeno. On se ne zaleće, pušta druge u prvi red opozicije Milošu. U plan su izbili Stojan Simić, Đorđe Protić i Vučić. Situacija po Miloša postaje posebno nezgodna i opasna od 1837. godine, kada se opozicionim prvacima pridružio i Jevrem Obrenović, rođeni Knežev brat.

Kako su Miloševi ljuti protivnici i Jevrema uspeali da privuku na svoju stranu?

Kao i u slučaju kneginje Ljubice i kneza Milete, oni su računali na njegovo lično nezadovoljstvo Miloševom vladavinom i na Jevremov revanšistički bes. Doduše, i Ljubica i Jevrem su kasnije gorko zažalili što su se svrstali u tabor Miloševih protivnika. Ljubica dok je još boravila sa Mihailom u Srbiji, a Jevrem tek u godinama izgnanstva i mučnog stranstvovanja. No, u vreme dok je sa Vučićem i Protićem, kod konzula Vašćenka sastvljao izjavu ruskom caru i Porti o političkom, upravnom i ličnom životu svog brata, kod Jevrema su još bila živa i bolna sećanja na poniženja koja mu je Miloš priređivao u Šapcu.

„...Samo uz prkos Jefremu, kada je on otišao u Meadijske ilidže, Šabački prota, Jovan Pavlović, i Jefremov pašenog, Đuka Stojićević (rođeni brat slavnoga Pocerskog vojvode Miloša Stojićevića) još s

nekolika Jefremova ljubimca oterani su iz Šapca u Kragujevac, kao najveći zločinci; a u naiji Valjevskoj kapetan prota Nenadović i kapetan Jovica Milutinović isterani iz službe. (...) Isto je tako, uz prkos Jefremu, Miloš otišavši u Šabac, objavio ljudima, da se svaki može tužiti na sve, što misli, da mu je Jefrem za vreme svog onde vladanja, od godine 1816. do lane (1830 – R. K.), krivo sudio. I tako na očevidnu nepravednu štetu mlogi ljudi iskvari sve presude, prodaje i pogodbe, koje su za to vreme onde bile učinjene.“

Međutim, Milošu je bilo dobro poznato ono o čemu Vuk ni pojma nije imao dok je sastavljao Osobitu građu za srpsku istoriju našeg vremena, iz koje su i citirani prethodni redovi. Naime, Miloš je bio dobro obavešten o tome da njegov brat Jevrem i Toma Vučić koriste i zajedničke odlaske u banju Mehadiju kako bi se dogovarali o komplotskom udruživanju protiv njega.

10.

Ustavna kriza u Srbiji premašila je, međutim, njene državne granice i postala „ogledno poprište“ na kome su velike sile odmeravale i svoju snagu i svoj uticaj. Umesto Turske, glavnu reč u sređivanju naših unutrašnjih (ne)prilika preuzela je Rusija, koja je 1836. godine odbacila podneti Nacrt novog ustava.

Već sledeće godine Srbija uspostavlja zvanične diplomatske odnose sa Britanskom imperijom. U Beograd dolazi pukovnik Džordž Hodžes, prvi engleski konzul u Srbiji, koji na tom položaju ostaje dve godine, do 1839. godine. Hodžes, koji je pre dolaska u Srbiju predvodio legionare u Portugaliji, staje odmah na stranu kneza Miloša. On ga hrabri i otvoreno podstiče da ne popušta ustavobraniteljskoj opoziciji i da vlada apsolutistički. Hodžes to čini čak i onda kada je Miloš, pod pritiskom opozicije, morao da beži iz Srbije. Engleski konzul u tim trenucima bezbrižno lovi po ugarskim šumama i poručuje Milošu da se ne predaje.

„Nastala je paradoksalna situacija – apsolutistička Rusija, u kojoj je vladalo carsko samodržavlje, protivila se takvoj vladavini u Srbiji, dok je parlamentarna Engleska 'najstarija demokratija na svetu', svesrdno pomagala Milošev apsolutizam.“

Iza takvog ponašanja stajao je glavni i konstantni cilj britanske spoljne politike da suzbije ruski i proširi svoj uticaj na Balkanu. Očuvanje turske imperije predstavljalo je prioritet u engleskoj politici, a Srbi, Grci, Bugari i Rumuni tretirani su od strane zvaničnog Londona kao ovejani pobunjenici protiv Osmanskog carstva. London je naročito prema Srbima iskazivao otvoreno neprijateljstvo, doživljavajući ih kao najopasniji rukavac ruske politike na Balkanu.

Miloš Obrenović je bio prvi srpski vladar koji je pozvao Britance da odlučnije zagaze u političke vode Srbije. Srpski Knez je još 1832. došao u kontak sa jednim britanskim diplomatskim agentom. Susret između Miloša i Dejvida Urkvarta odigrao se u Beogradu, na jednom od Urkvartovih proputovanja. Miloš tada nastoji da London zainteresuje za Srbiju i raspituje se da li bi mu Velika Britanija pružila podršku u njegovom nastojanju da se oslobodi ruskog uticaja. Urkvart i njegovi pretpostavljeni u Londonu jedva su čekali ovakav poziv iz Srbije, a najviše su ih obradovali povod i cilj Miloševog apela.

Na engleski nagovor Miloš je pristao da se odredbe novog srpskog ustava razmatraju i usaglašavaju izvan Srbije, čime se došlo do posrednog priznanja da to nije samo njeno unutrašnje pitanje. U Carigradu, gde je srpska ustavna kriza imala da se okonča, ruski je uticaj bio još jak i neposredan. Uz poziv sa Bosfora stigao je i izričiti zahtev da u srpskoj delegaciji bude Avram Petronijević. Znajući da Petronijević ne trpi njegovu samovolju, knez Miloš u delegaciju ubacuje i „svoje ljude“. Bili su to Tatar-Jovanča Spasić i Jakov Živanović, Srbin iz Austrije i doktor „slobodnih hudožestva i filosofije“.

11.

Bila je to deveta po redu deputacija koja je u Carigrad nosila najnoviji nacrt srpskog ustava. Pregovori na Porti trajali su nekoliko meseci, dok nisu usaglašeni ruski, turski i intersi opozicije knezu Milošu. Petronijević je sa Živanovićem prvo potpisivao one note u kojima se zastupalo gledište Kneževo, ali je iza Živanovićevih leđa nastojao da ih ni Porta, ni ruski činoci ne prihvate. Živanović se u Carigradu nije snalazio. Za njega je to bila strana i nepoznata sredina.

„Što se tiče Petronijevića, on je imao sposobnosti jednog dragomana, govorio je turski, znao odnose na Porti, saobraćao sa članovima Divana

privatno i usmeno. Sme se pretpostaviti da je Ustav od 1838. godine, ukoliko je uopšte delo jednog čoveka, delo Avrama Petronijevića.“

Turski ustav, ili Četvrti hatišerif, bio je usaglašen u Carigradu decembra 1838, a u Srbiji je proglašen 13. februara 1839. godine. On je bio krajnje nepovoljan po Kneza.

Petronijević je odigrao ključnu ulogu u formulisanju onih odredbi, koje su ograničavale Miloševu vlast u korist Saveta i ustavobranitelja. Savetu, sastavljenom od 17 naslednih članova, pripala je zakonodavna vlast. Članovi Saveta morali su biti srpski državljani, imati tridesetipet godina, i „pritjažavati dobra nedvižima“ (posedovati nepokretna dobra). Milošu je ostao uzak manevarski prostor da preko ministara i članova Saveta utiče na donošenje zakona.

No, tek je čuveni član 17. predstavljao najčvršći zakonodavni bedem pred Miloševom samovoljnom vladavinom. Po tom članu, Knez, koji je postavljao savetnike, nije imao pravo da ih smenjuje bez saglasnosti Porte, čak i u slučajevima kada bi im se dokazala krivica.

Posle donošenja tog člana Ustava, Milošu više nije bilo opstanka u Srbiji. „Njega, koji je izigrao tolike druge, izigrali su Vučić i Petronijević uz pomoć Miloševog rođenog brata, Jevrema Obrenovića.“

Ustavu od 1838. godine, Slobodan Jovanović je najviše zamerao nedovoljnu preciznost. Objasnjavao je to činjenicom da „... na njegovu konačnu redakciju presudan uticaj nisu imali školovani pravници, nego praktični političari, kao npr. Avram Petronijević“. Ali, prema konačnoj Jovanovićevoj oceni, taj Ustav je predstavljao jednu važnu istorijsku prekretnicu. On je označio raskid sa Miloševim apsolutističkim režimom i otvorio put novom, ustavobraniteljskom režimu.

Istorijski značaj ustavobraniteljskog režima, prema završnom sudu Slobodana Jovanovića, „...sastoji se u tome što s tim režimom nastaje kod nas stvaranje ustanova, nastaju prvi počeci detaljne državne organizacije. Pod Milošem, nikakva se ustanova nije mogla razviti. Miloš je držao sve kod sebe, nije dao nijednoj vlasti, nijednom poslu da se odvoji od njega, kao zasebna, samostalna ustanova. Ustavobraniteljsko vreme, naprotiv, ničim se tako ne karakteriše kao ustanovama koje su tada postale. Ono se ne odlikuje velikim ljudima;

ono se ne može hvaliti velikim delima na polju spoljašnje i unutrašnje politike, ali ono je dalo naš prvi sudski i administrativni mehanizam, i udarilo osnovu našim prosvetnim ustanovama“.

12.

Knez Miloš se nije predavao, ni posle donošenja novog ustava od 1838. godine. On se prvo vratio pod okrilje ruske politike, planirajući da odande, ili iz Vlaške i iz Carigrada, utiče na Portu da mu se vrate pređašnja vladalačka prava. Knjaz je prešao u Zemun iz koga je tražio da se njegov brat Jevrem, Vučić i Stojan Simić udalje iz Saveta. Po povratku u Beograd on je, uz pomoć drugog brata Jovana Obrenovića, pokušao da podigne bunu u pojedinim okruzima i u garnizonima. Novonastala unutrašnja napetost i zategnutost u odnosima između Kneza i Saveta izneta je pred beogradskog vezira. Savetnici su optužili Miloša da je podstrekač bune i bili su spremni da ga zatvore u tvrđavu dok se nemiri ne stišaju. Od te njihove namere Kneza su spasli vezir i ruski konzul Vaščenko.

Tek kada su Knez i savetnici zajedničkim naporima umirili vojsku i kada je opasnost od sukoba prošla, pristupilo se rešavanju pitanja Miloševe dalje sudbine. Bez Miloševog prisustva u Beogradu je otpočela rad krnja Narodna skupština. Savetnici su bili uporni u zahtevu da umesto Miloša na presto stupi njegov stariji sin, knežević Milan. Posle silnih zapleta Miloš se konačno odrekao knjaževskog dostojanstva i pristao je da se povuče. Srbiju je napustio 15. juna 1839. godine.

Od tog trenutka na uzavreloj političkoj sceni Srbije sve više se oseća uloga tandema Vučić-Petronijević. Personalni sastav i aktivnost tog uticajnog političkog dvojca najviše je podupirala Porta. Ali i Zapadne sile, kojima su se ova dvojica počeli da predstaljaju kao borci protiv ruskog uticaja, na osnovu čega su tražili razumevanje i podršku Beča, Pariza i Londona.

Došlo je, dakle, do paradoksalnog obrta. Ustavobranitelji su od Rusije tražili podršku da ograniče Miloša. Sada, kada su ga svrgli i oterali iz Srbije oni su se okrenuli Zapadnim silama i od njih su tražili da ih zaštite od ruskog faktora. Miloš, koji je ranije pozivao Engleze da mu pomognu u suzbijanju preteranog ruskog uticaja, sada se potpuno okreće Rusiji i od nje traži pomoć u borbi protiv ustavobranitelja.

Englezi su Miloša javno nagovarali da vlada neograničeno, a istovremeno su tajno pomagali i podržavali njegove protivnike. Kad je Miloš svrgnut, oni su i zvanično podržali njegove političke progonoce.

Petronijević i Vučić, uz Jevrema Obrenovića, ulaze u Namesništvo bolesnom kneževiću Milanu. On je vladao samo 26 dana, posle čega je umro od jektike.

U međuvremenu i ustavobranitelji su se podelili na dve struje. Na onu koja je bila za promenu dinastije i dovođenje na presto Karadorđevog sina kneza Aleksandra, i na onu koja se svim silama opirala tom rešenju i koja se zalagala da na presto zasedne mlađi Milošev sin Mihailo. Dinastička trvenja u Srbiji presečena su intervencijom Porte. Na njen poziv, knežević Mihailo je otputovao u Carigrad i poklonio se sultanu. Posle nekoliko meseci provedenih u turskoj prestonici on se marta 1840. godine vratio u Beograd. Sa sobom je nosio i osnovni berat kojim je Porta potvrdila Mihailov izbor za kneza Srbije.

13.

Za mladim vladarom u Beograd su iz Carigrada stigla i dopunska pisma, u kojima se nalazilo i jedno uputstvo. Ono je imalo skoro obavezujući karakter. A to je da se, nakon ukidanja Namesništva, knez Mihailo u svemu ima savetovati sa Avramom Petronijevićem i Tomom Vučićem.

Ovo „carigradsko uputstvo“ unizilo je ustavnu ulogu Saveta. Bio je to povod za nova nezadovoljstva. Pristalice Obrenovića, koje su sada predvodili Jevrem, Ljubica Obrenović i užički knez Jovan Mičić, dižu bunu protiv najtvrdog ustavobraniteljskog krila.

Početkom avgusta 1840. godine, u Beogradu je sazvana Narodna skupština. Njenom zasedanju prisustvuje i Portin emisar Musa-efendija. Posle teških optužbi iznetih na račun ustavobraniteljskih prvaka deputati su izašli sa zahtevom da oni moraju da povuku konsekvence i da napuste Srbiju. Većina njih, među kojima su Petronijević i Vučić, sklanjaju se u Beogradski grad pod zaštitu paše. Trideset sedmorica ustavobranitelja ubrzo su primorani da napuste Srbiju. Avram Petronijević i Toma Vučić-Perišić sklonili su se u Carigrad.

Tamo se pišu one čuvene žalbe-optužnice protiv kneza Mihaila, sastavljene u osam tačaka. To je ujedno i najzagonetniji faza u političkoj biografiji Avrama Petronijevića, koja obuhvata razdoblje od njegovog sklanjanja u Carigrad pa do povratka u Srbiju, u proleće 1842. godine.

Stvari, međutim, postaju jasnije tek kada se zna ko je, nekako u isto vreme, sa Petronijevićem i Vučićem došao iz Carigrada u Beograd. I ko se nastanio u Avramovoj kući. U pitanju je izvesni Leonar Zvijerkovski, agent poljske emigracije i prethodnik Františka Franje Zaha u Srbiji. Na čelu „Sveslovenskog pokreta“, kako se zvanično zvala ova organizacija, nalazio se knez Adam Čartoriski. On je bio nekadašnji ministar spoljnih poslova Rusije i njen potonji ljuti protivnik. Posle neuspelog Poljskog ustanka iz 1831. godine, u Evropi se našla brojna kolonija poljskih emigranata, koja je uz englesku i francusku pomoć formirala i vladu u senci, koju je predvodio Čartoriski. Zvanično sedište Pokreta bilo je u Parizu, a mreža njegovih ispostava protezala se na sve značajnije evropske i neke vanevropske prestonice.

Politika „Sveslovenskog pokreta“ vodila je, između ostalog, ka konačnom odvajanju Srba, Bugara, Rumuna i Moldavaca od ruskog uticaja. Na toj tački došlo je do pune podudarnosti interesa Čartoriskog i Urkvarta, koji je u poljskoj emigraciji pronašao važnog saveznika britanskoj spoljnoj politici. Sva je prilika da je ovom pokretu, upravo na Urkvartov predlog, britanska vlada širom otvorila svoje fondove. Čartoriskog i njegove drugove finansijski je izdašno pomagala i Francuska, koja je tih godina zajedno sa Engleskom bila živo zainteresovana za suzbijanje ruskog uticaja na evropskom prostoru Turske.

Zbog svog revolucionarnog radikalizma, Zvijerkovski je brzo povučen iz Beograda, a na njegovo mesto je 1843. godine došao Franjo Zah, u svojstvu glavnog poverenika za Srbiju. „Saveti Srbiji“ Adama Čartorijskog i Zahov „Plan slovenske politike Srbije“ predviđali su da Srbija na sebe preuzme ulogu Pijemonta južnih slovena. Oni su poslužili kao osnov za nastanak Grašaninovog Načertanija. S tim što je Garašanin prilagodio ovaj tekst srpskim nacionalnim interesima i real-političkim zahtevima.

14.

Prva verzija ove srpske nacionalne doktrine, koja je datirana u martu 1843. godine, začuđujućom brzinom dolazi do Urkvarta u London. On je već 1. avgusta iste godine objavljuje u svom časopisu Portfolio, koji je izlazio i u Londonu i u Parizu. Tako je u vodu pala i ona raširena optužba sa Zapada da je Načertanije tajni plan srpske vlade.

Primerenije bi bilo da je slična optužba stigla iz domaće sredine. Naime, šira srpska javnost nešto duže od šest decenija nije znala ništa o Načertaniju. Sve do njegovog objavljivanja u „Delu“ 1906. godine.

„Načertanije Ilije Garašanina nije bio tajni plan, kako se obično i u većini literature navodi. Njegova prva verzija je objavljena na engleskom u Londonu 1843. U njemu je zatraženo od britanske vlade da u Srbiju pošalje jednog svog agenta, sa savetima srpskoj vladi i knezu. Na osnovu toga je poslat, ne agent i savetnik britanske vlade, nego agent poljske emigracije františek Zah i savet njenog vođe kneza Adama Čartoriskog.“

Mlaka podrška sa strane i stalni pritisci da dozvoli povratak emigrantima, prinudili su ionako oslabljenog kneza Mihaila da već 1841. godine pozove svoje političke protivnike da se vrate u Srbiju. Međutim, Vučić i Petronijević ostali su u Carigradu, u kome je iste godine osnovano predstavništvo poljske emigracije. Iz Carigrada su se vratili tek u proleće 1842. godine.

Sada je Vučić izbio u prvi plan među ustavobraniteljima. On je za sebe pribavio i neformalni čin glavnokomandujućeg u borbi protiv kneza Mihaila i dinastije Obrenović. Ovaj čin uskoro je i potvrdio, u leto 1842. godine, Vučić je tada predvodio bunu koja je svrgla Mihaila Obrenovića. U noći 26. avgusta 1842. godine, Mihailo se prebacio u Zemun. „Tim bekstvom krunisan je njegov potpuni poraz. Njegove pristalice klonuše, a njegov autoritet pade beznadežno.“

Kampanja za smenu dinastije postajala je sve agresivnija. Skupština, održana pod vedrim nebom na Vračaru u leto 1842. godine, još nije ustoličila Aleksandra Karađorđevića za novog vladara Srbije. Ali, Vučić i Petronijević, uz otvorenu podršku krugova oko poljske emigracije, žure da sve stave pred svršen čin, a naročito velike sile.

Na Skupštini od 2. septembra 1842. godine, Karađorđev sin je izabran za novog kneza Srbije. Porta je odmah priznala taj izbor, ali ne i Rusija. Ona se u principu protivila revolucionarnoj promeni poretka, a dobro je znala odakle duvaju glavni vetrovi za smenu i progon Obrenovića. Porta se saglasila sa ruskim gledištem i odredila je novo glasanje. Specijalno za tu priliku, iz Petrograda je poslat baron Liven, a Vučić i Petronijević su morali da napuste svoje dotadašnje položaje, kako ne bi iz redova vlasti uticali na izbor.

Nova skupština od 15. juna 1843. godine ponovo je izabrala Aleksandra Karađorđevića za kneza Srbije. Rusija je priznala novog kneza, ali je tražila i izdejstvovala da se iz zemlje uklone Vučić i Petronijević. No, ni njih dvojica, a naročito Petronijević, ne sede skrštenih ruku. Pre odlaska iz Srbije, na Preobraženje 1843. godine, Petronijević se jednim pismom obraća grofu Zamojskom. U tom pismu Avram naširoko obrazlaže ovom predstavniku kneza Čartoriskog u Londonu zašto je preko potrebno da se on i Vučić što pre vrate iz progonstva.

15.

Iz progonstva Petronijević se obraća još jednom povereniku poljske emigracije. 3. novembra 1843. godine, on iz Vidina piše Čajkovskom u Carigrad i naširoko iznosi svoje geopolitičke stavove. Iza njih se nazire da je Petronijević dobro upućen ne samo u tekst Načertanija, već i u pripremu Megale idea, nacрта buduće grčke države. Po tom planu Konstantinopolj bi, uz podršku sa Zapada, postao prestonicom Grčke. I italijanski nacionalni program za ujedinjenje pojavljuje se iste 1844. godine, kada su konačno uobličeni i Načertanije i Megale idea. Speranze d' Italia, veliko delo koje potpisuje Čezare Balbo, predviđa, između ostalog, da habzburška država napusti pokrajine Lombardiju i Veneciju. Kao kompenzacija Beču se nude teritorije na turskom delu Balkana.

Jedna te ista zamisao provlači se kroz sva ova programska dela. A to je predviđanje skore likvidacije turske imperije, uz preduzimanje preventivnih mera koje bi Rusiju osujetile u nameri da i ona uzme učešće u ovom „stečajnom postupku“.

U pogledu Petronijeve veze sa Načertanijem, nameće nam se logično pitanje: kako to da jedan važan program spoljne i nacionalne politike Srbije potpisuje ministar unutrašnjih, a ne resorni ministar inostranih dela?

Zašto, dakle, Garašanin, a ne Petronijević?

Petronijević jeste bio na neko vreme van zemlje, dok se na Nečertaniju radilo. Projekat, međutim, nije smeo da čeka. Sinhronizacija u oglašavanju najvažnijih nacionalnih planova nije trpela odlaganje. Ali stoji i ne manje važna činjenica da je Avram u ruskim očima već bio toliko iskompromitovan da bi i samo pominjanje njegovog imena u vezi sa planovima od međunarodnog značaja Petrograd mogao da tumači kao drsku provokaciju.

Avram Petronijević je bio sušta suprotnost i Tomi Vučiću. Međutim, jedan isti politički cilj i zadatak vezao je, na neko vreme, sudbinu ovih antipoda u neraskidivi čvor. Petronijeve – kao rafiniranog diplomatu i Vučića – kao udarnu političku pesnicu. Prvi je bio čovek više kulture, širih pogleda i iscrpnijih saznanja. Drugi je bio smeo, bezobziran i gotov na sve. Jedan je bio simbol veštine, drugi oličenje sirove snage. U Srbiji onog vremena nije bilo nikog ko bi mogao ozbiljnije da se suprotstavi ovom fatalnom dvojcu. Jednostavno, pred njihovim naletom niko ne bi mogao da se održi ni na vladarskom tronu, ni u političkom sedlu.

Vučicevo i Petronijevevo zajedništvo ispoljava se u osnivanju i u budućem delovanju masonske lože Ali koč. Ona je osnovana u Beogradu i predstavljala je matičnu ložu u hrišćanskim pokrajinama Otomanskog carstva. Njen starešina bio je Mehmed Said Ismail, a sekretar Toma Vučić-Perišić. Ugledni članovi ove lože bili su Avram Petronijević, Franjo Zah, poljski grof Tiskijevic, knez Adam Čartoriski... Loža je bila aktivna do 1862. godine, do turskog bombardovanja Beograda.

Vučića i Petronijeve nalazimo zajedno i na jednom sastanku u Carigradu, neposredno pred njihov povratak u Srbiju. U jesen 1844. godine, a pod pokroviteljstvom tamošnjeg francuskog konzula, njih dvojica vode razgovore sa predstavnikom poljske emigracije u Turskoj. Najvažniji detalji Vučicevog i Petronijevevog razgovora sa Čajkovskim nisu obelodanjeni. Međutim, činjenica da se povratak ovog

političkog dvojca u Srbiju pripisuje još jednoj diplomatskoj pobedi Čartoriskog i njegovih Zapadnih saveznika i finansijera, dovoljno govori o prirodi tog susreta.

16.

Odmah po dolasku u Srbiju Petronijević zauzima svoj stari položaj knjaževskog predstavnika i ministra inostranih dela, a Vučić se vraća u Savet.

Pretežni upliv britanskog faktora na političku scenu Srbije postao je sve očigledniji, kao što je i udaljavanje zvaničnog Beograda od ruske politike bivalo sve izraženije.

Vreme Vučićevog i Petronijevićog povratka poklapa se sa važnim datumima u srpskoj istoriji. 1844. godina nije samo godina konačnog uobličenja Načertanija, već i godina u kojoj je donet građanski zakonik, na kome se radilo još za Miloševog vakt. Iza njega je, nakon nekoliko godina, došao i zakonik o građansko-sudskom postupku. „S tim u vezi je izvršena organizacija sudova, kao prvi uslov da se stvori pravna država.“ Ali je 1844. godina i godina buna, koje su pokazale da Obrenovići još nisu odustali od namere da se povrate na srpski presto, i da Rusija još nije potpuno digla ruke od Srbije.

Čuvena Katanska buna poklapa se sa vremenom Vučićevog i Petronijevićevog povratka u Srbiju. Ona je značila odgovor i svojevrstu reakciju na njihov dolazak iz Carigrada. Bunu je predvodio Stevan Jovanović Cukić, koji je sa dvadesetak drugova preobučenih u katane prešao Savu i upao u Šabac. Posle početnog uspeha i s naraslim brojem pristalica, on je zauzeo i Loznicu, i krenuo na Valjevo. Ispred Valjeva, Cukića je razbila vojska prote Matije Nenadovića.

Tek posle poraza pobunjenika, u Šabac je došao Vučić da zavede red, ali je on sa njemu svojstvenom okrutnošću tamo zaveo pravu strahovladu.

Slobodan Jovanović je za Vučića naveo da on uopšte nije imao političkih ideja. Da je umeo bolje nego iko da diže bune, a manje od ikog da vlada u redovnim prilikama. Zato je i u završnoj oceni Vučićeve političke biografije zapisao: „Kad se jednim pogledom obuhvati

Vučićeva karijera pod Karađorđevićem, ima se utisak nečeg promašenog (...) Za stvaranje ustavobraniteljskog režima učinio je mnogo više nego Petronijević i Garašanin; ali kad je taj režim ustanovljen, imao je mnogo manje uticaja na državne poslove nego Petronijević i Garašanin. On nije upravljao politikom toga režima; on je bio samo njegov oružani čuvar i branilac.“

Računajući na njegovu svirepost, Vučića su i Obrenović i Karađorđević koristili kao slepo oruđe i za gušenje unutrašnjih buna. Krvopilačka strana njegovog karaktera u punoj meri je došla do izražaja nakon ugušenja Katanske bune: „On pada sa vojskom u Šabac, pošto su katane pobijene i buna ugušena (...) Njegov sud je u Šapcu pravi krvavi sud. Okrivljene trpaju u jedan veliki obor ... nastaje batinanje, prebijanje topuzom i sekirom, puškaranje, naticanje streljanih na točkove; drumovi oko Šapca nakićeni su točkovima kao u tursko vreme. Osuđenima se oduzima sve imanje (...) Čitave porodice ostaju upropašćene, kao da je naišla strana vojska a ne srpska, i razgrabila im sve.“

Prema jednom sećanju, Vučić je, nakon restauracije dinastije Obrenović (23. decembar 1858), izašao pred Miloša izgovorajući svoju molbu:

„Praštaj Gospodaru, svi smo grešni. Samo je Gospod nepogrešiv“.

„Zato se samo njemu i ne sudi“, kratko mu je odgovorio Miloš.

Vučić je otrovan uz odobrenje Miloša Obrenovića. Sahranjen je prvo u Beogradu. „U kovčegu je ležao pokojnik bez odela, samo u gaćama i košulji. Izgledalo je da je to bio neki osuđenik i težak prestupnik. A to beše nekada svemoćni vojvoda Toma Vučić Perišić.“

17.

Ko zna kako bi se i Avram Petronijević proveo da je živ dočekaao povratak kneza Miloša Obrenovića u Srbiju. Nagađanja u tom pravcu prekratila je njegova iznenadna smrt. Ali, vreme od 1845. do 1852. godine predstavlja mirniju fazu u Petronijevićevoj političkoj biografiji. Za tih sedam godina on uživa zrele plodove svog minulog političkog pregnuća i samo još jednom izlazi na veliku međunarodnu scenu u

revolucionarnoj 1848. godini. On je tada za srpsku akciju u Vojvodini. U stalnom je kontaktu sa patrijarhom Josifom Rajačićem i izrađuje u februaru 1849. godine predlog ustavnog uređenja Vojvodine. Oslonac za svoju politiku on traži na Porti, a vešto balansira između nje, Petrograda i zvaničnog Beča. Da nije delovao protiv planova i očekivanja Rusije i Austrije rečito potvrđuje i podatak da su ga obe carevine odlikovale. Tako se Petronijević pred kraj života izmirio sa Rusijom, koja ga je nekada doživljavala kao velikog protivnika, gonila ga sa položaja i zahtevala njegovo progonstvo iz Srbije.

Petronijević je do kraja održao korektnu saradnju sa Aleksandrom Karađorđevićem. On i Ilija Garašanin bili su najjači oslonac Kneževoj vladavini, budući da Aleksandar nije imao ni političkog dara, ni političke inicijative. To se najbolje videlo posle Petronijevićeve smrti i Garašaninovog pada, kada je Karađorđević bezuspešno kanio da ustanovi lični režim. Za posledicu nizale su se ministarske krize jedna za drugom, a povodi za njihovo izbijanje nikada nisu bili sitniji. Karađorđević nije imao Milošev talenat u neposrednoj komunikaciji sa masama. „On nije imao autoriteta i niko ga se nije bojao. Vučić, Petronijević, Garašanin, Knićanin, imali su mnogo više ličnog ugleda. U očima sveta on je ostao uvek onakav kakav je izgledao 1842. godine, kada ga je Vučić zaknežio – snebivljiv mali oficir s velikim porodičnim imenom koje svaki Srbin zna.“

* * *

Avram Petronijević je umro uoči Krimskog rata, kada su pripreme za njega uveliko poodmakle. On je naprasno preminuo u Carigradu, u prestonici jedne od sukobljenih strana. U borbi protiv Rusije, Turskoj su u pomoć priskočile skoro sve Zapadne sile. Britanija i Francuska, pa čak i kraljevina Sardinija, činile su zapadnu, antirusku alijansu. Od onovremenih velikih sila samo se Austrija nije umešala u Krimski rat.

Petronijević je izdahnuo 22. aprila 1852. godine, u kancelariji velikog vezira. Sahranjen je u crkvi Svete Petke na Bosforu. Spušten je u grob pored igumana Samuila Jakovljevića. Iguman je bio Avramov kolega iz one prve Miloševe deputacije od 1920. godine, koju su Turci zatočili odmah po dolasku u Carigrad. Samuila su mrtavog izneli iz kazamata i sahranili ga 1924. godine.

Avrama su opevali carigradski i jerusalimski patrijarh sa trideset vladika. Za njegovim kovčegom išli su ruski, grčki i švedski ambasador. I ni jedan diplomatski izaslanik onih zemalja koje su se spremale na rat sa Rusijom. Na njegovom pogrebu red su održavali carski gavazi, ali je na poslednjem ispraćaju Avrama Petronijevića u Carigradu najupečatljiviji bio izostanak diplomatskog predstavnika zemlje u kojoj je i umro.

To je davalo povoda govorkanju da je Petronijević možda i otrovan. Iznenadna smrt srpskog ministra inostranih poslova oglašena je na naslovnoj strani zvaničnih Srbskih novina, u broju od 26. aprila 1852. godine. U podužem nekrologu, javnost srpska se obaveštava da je Avram unazad tri godine počeo da malaksava snagom svojom.

Da je predviđao odlazak svoj.

I da se „lako razlivao u suze“.

Napomene:

* Avramov sin Milan Petronijević bio je dostojan naslednik očevog imena. On se zaputio Avramovim stopama i dogurao je do vršioca dužnosti predsednika vlade. Bio je kneževski i kraljevski poslanik u Carigradu i Berlinu.

On se ženio Kleopatrom Karađorđević, kćerkom kneza Aleksandra, sestrom kralja Petra I i Karađorđevom unukom. U braku nisu proveli ni pola godine, kada je Kleopatra iznenada preminula 1855., u banji Glajhenberg u Štajerskoj.

Milan Petronijević se po drugi put oženio Jelisavetom Cukić, sestrom knez Mihailovog ministra finansija i prosvete Pavla Cukića. Jelisaveta je bila unuka vojvode Pavla Cukića i vojvode Petra Nikolajevića Molera. Iz tog braka rođeno je troje dece, sin i dve kćerke.

Jedna kćerka je bila udata za Pavla Marinkovića, kraljevskog poslanika u Bukureštu, a druga za dr Vojislava Veljkovića, ministra finansija i trgovine.

Unuk Avrama Petronijevića i Milanov sin Miloš Petronijević bio je lični sekretar kralja Aleksandra Obrenovića. Bio je oženjen kćerkom Milana Piroćanca, predsednika ministarskog saveta.

LITERATURA:

- Slobodan Jovanović: „Ustavobranitelji i njihova vlada 1838-1858“, drugo dopunjeno izdanje, Izdavačka knjižarnica Napredak, Beograd, 1925.**
- Slobodan Jovanović: „Političke i pravne rasprave I-III“, BIGZ, Jugoslavija publik, SKZ, Beograd, 1990.**
- Vladimir Ćorović: „Istorija Jugoslavije“, Narodno delo, Beograd, 1933.**
- Vladimir Ćorović: „Istorija Srba“, BIGZ, Beograd, 1989.**
- Radoš Ljušić: „Kneževina Srbija (1830-1839), Zavod za udžbenike, Beograd, 2004.**
- Radoš Ljušić: „Srbija 19. veka“, NIU Bojska, Beograd, 1994.**
- Milorad Ekmečić: „Dugo kretanje između klanja i oranja – Istorija Srba u Novom veku (1492-1992)“, Drugo dopunjeno izdanje, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.**
- Dr Dragoslav Stranjaković: „Vlada ustavobranitelja“, Beograd, 1935.**
- Milan Jovanović Stojimirović : „Siluete starog Beograda“, Treće dopunjeno izdanje, Prosveta, Beograd, 2008.**
- „Vlade Srbije“, grupa autora, Zavod za udžbenike, Beograd, 2005.**
- Milan Đ. Milićević: „Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda novijeg doba (1888)“, Srpska kraljevska štamparija, Beograd, 1888. i „Dodatak pomeniku od 1888.**

– Vasilj Popović: „Evropa i srpsko pitanje u periodu oslobođenja (1804-1918), Geca Kon, Beograd, 1940.

– Vuk Stefanović Karadžić: „Osobita građa za srpsku istoriju našeg vremena“, Sabrana dela Vuka Stefanovića Karadžića 1-10, Nolit, Beograd, 1975.

– Zoran Nenzenić: „Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)“, Pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji : prilozi i građa, Narodna knjiga, Beograd, 1984.

– Radomir J. Popović: „Avram Petronijević i Srpski pokret u Vojvodini 1848-1849 godine“, Istorijski časopis br. 57, Beograd, 2008.

Fond Slobodan Jovanović

PROTIV NAČERTANIJA

ODNOSI CRNE GORE I SRBIJE U XIX I XX VIJEKU

Budo Dragović:

Zvanični diplomatski odnosi nezavisnih država Crne Gore i Srbije uspostavljeni su krajem XIX vijeka, u vrijeme vladavine Nikole Petrovića i Aleksandra Obrenovića. Svoju ambasadu na Cetinju Srbija otvara među posljednjim evropskim državama, tek 1897. Međutim, gotovo hiljadu godina traju različiti i veoma složeni međudržavni, međunacionalni i međudinastički odnosi ove dvije južnoslovenske države.

“Načertanijem” se Srbija određuje prema svome okruženju, a sve do danas, svi srpski režimi se prikriveno ili javno, drže ovog dokumenta

Prvi neposredni i konkretni oblici međudržavne saradnje između Crne Gore i Srbije, uspostavljaju se u doba vladike i vladara Petra I Petrovića i vožda prvog srpskog ustanka, Đorđija Petrovića - Karađorđa (1804-1813).

Crnogorski vladika Petar I Petrović pisao je dečanskom igumanu Danilu: "Ove godine imamo namjeru mi Crnogorci i, sa beogradske strane Srbi, skočiti na oružje protiv naših neprijatelja Turaka, ako možemo vsje da izbavimo".

Iako je žarko želio da srpskim ustanicima pomogne, sa brojnim odredima crnogorske vojske, vladika Petar I nije mogao, zbog uticaja Rusije na Srbiju i zauzetosti Crne Gore u borbama protiv Francuske na Jadranu. Samo manji broj crnogorskih dobrovoljaca, predvođenih drobnjačkim harambašama sa Jezera, braćom Šibalijskim - Gavrilom i Jovanom, prilaze srpskim ustanicima 1804. godine. Karađorđe je poznavao crnogorske prilike, pa 1806. godine piše vladici Petru I Petroviću: "Mi smo svagda, i u srcu i u mislim(ma) da ćete vi, kad bilo, srpskom narodu u oslobođenju, velika i moćna potpora biti".

Rateći sa Turskom 1807. godine, Rusija je podsticala balkanske hrišćane da i oni ustanu protiv Turaka. Crnogorci, zajedno sa tamošnjim Srbima, napadoše Turke u Hercegovini, ali i pretrpješe poraz kod Nikšića i tvrđave Klobuk. Pa ipak, ozbiljnijih zajedničkih borbi nije bilo.

U prvim godinama Ustanka, Turci Pećkog i Skadarskog pašaluka pojačavaju pritisak na crnogorska Brda, kako njihovi ratnici ne bi prelazili u Srbiju i uključivali se u ustaničke borbe. Tek kada je turska vojska Pećkog i Skadarskog pašaluka, koju su predvodili, skadarski vezir Ibrahim-paša i gusinjski Mehmed-aga Šabanagić (zet Ibrahim-paše) i Đul-beg Šabanagić (šura Ibrahim-paše) angažovana na gušenje prvog srpskog ustanka u Novopazarskom sandžakatu 1808. godine, oslabio je turski pritisak na crnogorska Brda. Tada nekoliko četa iz crnogorskih Brda prelazi u Srbiju i učestvuje u borbama sa Turcima. U povratku, sa Brđanima je u Crnu Goru stigao i manji odred srpskih ustanika, na čelu sa srpskim vojvodama - Antom Bogićevićem i Hadži Prodanom Gligorijevićem i, kraće vrijeme, boravio u Andrijevi.

Crnogorci su te, 1809. godine, vodili manje borbe s Turcima u Hercegovini. Kada je Karađorđe boravio u Novopazarskom sandžakatu, crnogorski vladika Petar I poslao je jednog svog sinovca da uglavi sa njim sastanak. Poraz srpskih ustanika na Čegru i povratak Karađorđa u Šumadiju, omeo je ovaj sastanak.

Dva puta se Karađorđe pismom obraćao vladici Petru I, tokom posljednje godine ustanka (1813), moleći ga, da "... ako se otvori vojna..... A vi gledajte kakvim god načinom, te malo zaplašite Arnauts i protiv njih vojsku ukažite, da ne bi mogla cela Arnautija na nas poći".

Strani izvori svjedoče da je tada vladika Petar I poslao u pomoć srpskim ustanicima odred od 200 Crnogoraca. Vjerovatno se misli na učešće četa iz crnogorskih Brda 1809. godine.

Saradnja između Crne Gore i Srbije intenzivirana je dolaskom u Crnu Goru Sime Milutinovića Sarajlije, u vrijeme vladavine vladike Petra I. On je bio Njegošev učitelj, ali i srpski "povjerenik", kome je Njegoš bezrezervno

vjerovao, mada su mu cetinjski građani, koji su ga poznavali, "tepali" Simo "maniti".

Poznato je da crnogorski vladari - vladike i ondašnje crnogorske institucije, sve do pojave knjaza Danila i kralja Nikole Petrovića, nijesu imali definisan i iskazan nacionalni interes i državni program. Zadovoljavali su se "vodećom ulogom" Crne Gore u oslobodilačkim ratovima i "glasom" o čojstvu i junaštvu Crnogoraca. Maštali su o oslobođenju i ujedinjenju Južnih Slovena, predvođenih "viteškom" Crnom Gorom. Čak je i mladi vladika Rade (Petar II Petrović Njegoš) bio "opsjednut" romantičarskim jugoslovenstvom i pravoslavljem. Drugih pretenzija nije imao.

Crnogorske gospodare, posebno knjaza Danila i kralja Nikolu, mučile su želje za dominacijom nad južnoslovenskim narodima, što je bila i nepresušna težnja srpskih dinastija i režima. Vođena je rovovska, prikrivena i otvorena, borba za "svesrpski" tron.

"NAČERTANIJE" - NACIONALNI I DRŽAVNI IMPERIJALNI PROGRAM "VELIKE SRBIJE"

Početkom XIX vijeka, Srbija se nacionalno "budi", vodi organizovanu oslobodilačku borbu protiv Turaka i stvara (prvobitno) tajni nacionalni program.

Borbu za oslobođenje od viševjekovnog turskog ropstva i stvaranje sopstvene države, Srbija započinje prvim srpskim ustankom (1804-1813), na čelu sa Karađorđem i nastavlja vještom politikom i oružanim akcijama.

Uporedo sa oslobodilačkom borbom, Srbija definiše program stvaranja moćne nacionalne države "Velike Srbije". Bio je to program Ilije Garašanina, ministra u ondašnjoj ustavobraniteljskoj Vladi Srbije. Zvanično je to bio "Program spoljne i nacionalne politike Srbije, na kraju 1844. godine", poznatiji kao "Načertanije".

Prema tome, ovim "Načertanijem" se zvanična Srbija "određuje" prema svome okruženju i ukupnom spoljnjem "svijetu". U narednih 150 godina i sve do danas, svi srpski režimi se, prikriveno ili javno, drže "Načertanija", kao "slijep štapa" ili "pijan plota".

POLJSKI REVOLUCIONARI INICIJATORI "NAČERTANIJA"

Zanimljivo je da su inicijatori i koordinatori (po nekim istoričarima čak i tvorci) "Načertanija" poljski revolucionari koji su, kao emigranti u inostranstvu, osnovali svoju tajnu organizaciju.

Poznato je nekoliko ratova između Poljske i Rusije. Poslije neuspjelog ustanka Poljaka protiv Rusije, 1830. i 1831. godine, vođe pobune su se razbježale po Evropi.

Vođa (pobunjene) poljske emigracije u izbjeglištvu, bio je knez Adam Čartorijski (1770-1861). Potiče iz plemićke porodice. Bavio se politikom i književnošću. Učestvovao je u ratovima Poljaka protiv Rusije, a bio je u ruskoj državnoj službi, čak ministar spoljnih poslova u vladi ruskog cara Aleksandra I (1795).

Poslije neuspjelog poljskog ustanka, knez Adam Čartorijski je emigrirao u London, a potom u Pariz, gdje ga poljska aristokratija u egzilu bira za "nekrunisanog kralja" Poljske 1838. godine. Takav položaj i ugled, u egzilu i u Poljskoj, obavezivali su ga da se angažuje i nesebično radi na stvaranju poljske nacionalne države. Zbog toga je i vodio "antirusku politiku" i našao se u egzilu. Nastojao je da, za svoje ideje, pridobije Južne Slovence i velike evropske države, a posebno Francusku i Tursku.

Uspostavio je neposrednu saradnju sa Srbijom, kada je sruše-na srpska "rusofilska" vlada kneza Mihaila Obrenovića i uspostavljen srpski ustavobraniteljski režim, na čelu sa knezom Aleksandrom Karađorđevićem (vrijeme vladanja: 1842-1858).

U hotelu "Limber" u Parizu, knez Adam Čartorijski je osnovao diplomatski biro, koji je u suštini bio ministarstvo spoljnih poslova, sa "akreditovanim" predstavnicima u Carigradu i u Vatikanu. Imao je svoje "izaslanike" i u nekim evropskim zemljama.

"NAČERTANIJE" NAPISAO ČEH A PREUREDIO GARAŠANIN

"Načertanije je napisao Čeh František Zah (1807-1892), pod rukovodstvom čelnika poljske emigracije u Parizu - kneza Adama Čartorijskog, a potrebama Srbije "upodobio" Ilija Garašanin, ministar u Vladi Srbije. František Zah "Načertanijem" predviđa "stvaranje južnoslovenske države, sa Srbijom kao stožerom", (centrom).

U vrijeme pisanja "Načertanija", vođe pobune za uspostavljanje ustavobraniteljskog režima u Srbiji - Toma Vučić Perišić (1788-1859) i Avram Petronijević (1791-1852), živjeli su u Carigradu, u emigraciji. Tvrdi se da su imali uticaja na Františka Zaha, u sastavljanju "Načertanija".

Tokom druge polovine 1844. godine, vraćaju se u Srbiju, kada je "Načertanije" već usvojeno za srpski "nacionalni spoljno-politički program". Poljski knez, a za poljsku aristokratiju u izgnanstvu "nekrunisani kralj" Poljske - Adam Čartorijski, u egzilu u Parizu, trudio se da stvori "snažan savez" (blok) južnoslovenskih naroda, kao branu imperijalnim nasrtajima Rusije i Austrije. Kad su Rusija i Austrija okupirale i podijelile Poljsku, knez Adam Čartorijski je "tražio savez Zapadnih i Južnih Slovena", za borbu protiv Rusije i Austrije.

"NAČERTANIJE" UPODOBLJENO POTREBAMA SRPSTVA

Zahovo "Načertanije" potrebama "srpstva" pridobio je ondašnji ministar u Vladi Srbije - Ilija Garašanin (1812-1874). Ovaj daroviti i oprezni srpski političar i državnik, Ilija Garašanin, bio je jedna od najistaknutijih ličnosti Srbije XIX vijeka. U vrijeme vladavine kneza Miloša Obrenovića, bio je "čelnik srpske vojske" (ministar vojni). U dvije srpske ustavobraniteljske vlade kneza Aleksandra Karađorđevića, Garašanin je bio ministar inostranih i unutrašnjih djela. Uporno se trudio da Srbiji "obezbijedi" vodeću ulogu na Balkanu. Otuda je razumljivo što je, baš Ilija Garašanin, tvorac nacionalnog programa "Načertanija".

Ovaj dalekovidni srpski državnik i političar pravovremeno je "pojmio" Zahovo "Načertanije" i "uspješno" ga preuredio u "program oslobođenja iz turskog jarma i ujedinjenja svih Srba, u granicama srpskih zemalja i srpske države".

Od ukupno 5.397 riječi "Načertanija", Zahovih je ostalo 4.459 ili 83,18 odsto, a Garašani novih 908 ili 16,82 odsto. Ova (relativno mala) Garašani nova intervencija potpuno mijenja duh i smisao "Načertanija".

O Zahovoj ulozi u pisanju "Načertanija" saznalo se tek kada je srpski istoričar Dragoslav Stranjaković (1901-1966) objavio dvije svoje stručne rasprave o tome. Analizirao je i uporedio tekstove "Načertanija" Františka Zaha i Ilije Garašanina, prema rukopisima u Garašani novoj zaostavštini.

Zahovo "Načertanije" je sačinjeno kao "Plan stvaranja zajedničke države Južnih Slovena, oslobođenih iz ropstva Austrije i Turske, snagom srpske države". Zahov "plan" je očigledna težnja za "stvaranjem južnoslovenske države, sa Srbijom kao stožerom" (centrom).

Kovanicu “srpstvo” izmislili su srpski ideolozi, s ciljem da u srpski nacionalni korpus uključe nesrpske narode u okruženju

Ilija Garašanin je, u svom programu, "ispustio" zemlje pod Austrijom i, sem nekoliko rođaka, izostavio poglavlje "o Hrvatskoj i Česima". Zadržao je samo odjeljak, pod naslovom "Srem, Bačka i Banat", jer je te zemlje "smatrao srpskim". Garašanin izostavlja i djelove o unutrašnjoj politici Srbije. Kao dosljedni "autokrata", Garašanin nije htio da "uoči" vezu između spoljne i unutrašnje politike, u stvaranju države i rukovođenju državom.

U Zahovom uvodu "Načertanija", Garašanin je "umetnuo" rečenicu: "Program spoljne i nacionalne politike Srbije na koncu 1844. godine".

Zah je napisao da "temelj srpske politike mora biti južnoslovenski". Garašanin to prepravljajući kaže da "Srbiji treba priključiti sve srpske narode, koji je okružuju". Naravno, narode iz okruženja prethodno treba "proglasiti srpskim narodima", što je zvanična Srbija kasnije učinila. Za srpske političare i državnike, "srpski narodi" u okruženju su "svi Hrvati, Bošnjaci, Muslimani, Crnogorci i Makedonci, kao i neka sjevernoalbanska plemena". Sve su to narodi i teritorije neke buduće "Velike Srbije".

Zah govori o sredstvima za "postizanje ujedinjenja Južnih Slovena". Garašanin to prepravljajući u "sredstva, kojima se postiže srpski cilj".

Zah konstatuje da Srbi "treba da saznaju položaj svake grane južnog slovenstva". Garašanin to prepravljajući da "treba saznati položaj Srbiji okruženih naroda". I tako redom. Sve što je smatrao Srbiji potrebnim, Garašanin je preformulisao i “ispustio” slovenske zemlje i narode - Čehe, Slovake, Poljake, Hrvate, Bugare i druge, a “zadržao” u tekstu samo one narode (i zemlje) koje Srbija “smatra” srpskim. Tako 908 svojih riječi, u Zahovom “Načertaniju” od 5.397 riječi, Garašanin “ostavlja netaknutih 4.459 riječi”, bitno mijenja, “svojata i srpči” neke grupacije Hrvata, Bošnjake, Muslimane, Crnogorce, Makedonce i neka sjevernoalbanska plemena. Nije teško uočiti da je Zahovo “Načertanije” stoprocentno “južnoslovenski program”, a Garašaninovo “Načertanije” je pretežno “srpski nacionalni program”, sa djelimičnim “južnoslovenstvom”. Pominju se Bugari i Hrvati, ali bez predviđanja srpsko - hrvatskog zajedništva. Garašaninovo “Načertanije” je “Program stvaranja” Velike Srbije”.

“NAČERTANIJE” TAJNI DOKUMENAT

Garašaninovo “Načertanije” je dugo bilo tajni dokumenat. Austrija je prva saznala, tajno pribavila, pročitala i povjerljivo arhivirala”, tek 1883. godine,

Garašaninovo “Načertanije” - prvi velikosrpski državni i nacionalni program zvanične Srbije, čiji je (ko)autor i glavni “recenzent” Ilija Garašanin.

O postojanju “Načertanija”, javnost je upoznata kratkim tekstom Milana Š. Milićevića (1831-1908), u “Pomeniku” znamenitih ljudi srpskoga naroda novijeg doba, 1888. godine.

Integralni tekst “Načertanija” prvi put je objavio historičar Milenko Vukićević (1867-1930), u časopisu “Djelo”, 1906. godine, pod naslovom “Program spoljnje politike Ilije Garašanina na koncu 1844. godine”.

Veličanje i popularisanje “Načertanija” objavili su znanci i prijatelji Milutina Garašanina (1843-18998), sina Ilije Garašanina. On ga je sačuvao, zajedno sa ostalim očevim spisima i upoznao ondašnju srpsku kulturnu javnost.

Posredstvom Aćima Ćamića, sa sadržinom “Nečertanija” upoznao se i srpski historičar Milenko Vukićević, koji opširno obavještava čitaoce odgovarajućim člankom.

Iako je dugo bio “srpska državna tajna”, Garašaninovo “Načertanije” je zvaničan program u dvije srpske vlade - kneza Aleksandra Karađorđevića (1806-1885, vrijeme vladanja 1842-1858) i kneza Mihaila Obrenovića (1823-1868, vrijeme vladanja 1858-1868).

“Načertanijem” projektovana srpska država “nudi” Evropi garancije da će biti “vjerna i krepka država”, koja će se “moći održati” među Austrijom i Turskom. Zvanična Srbija to objašnjava “povoljnim geografskim položajem i veličinom teritorije, prirodnim bogatstvima i vojnim elanom i, posebno, vatrenim osjećanjem narodnosti - srpstva”, kao i “istim porijeklom i jezikom”, što sve “garantuje” njenu samobitnost i “veliku budućnost”. Istorija je, kao što se zna, demantovala srpske “garancije” Evropi.

“SRPSTVO” - IDEOLOŠKA I POLITIČKA ODREDNICA

Termin (pojam) “srpstvo” je novijeg datuma. Javlja se kada i Garašaninovo “Načertanije”, sredinom XIX vijeka, u periodu “buđenja” nacionalne svijesti. Otuda riječ “srpstvo” nije bila poznata Vuku Karadžiću. Nema je u “Srpskom rječniku” iz 1818. godine. Neće biti da je ovaj “Srbin nad Srbima”, inače odrođeni Crnogorac, baš tu riječ zaboravio. Bilo je to vrijeme kada je Srbija nastojala da “bude Pijemont na Balkanu”, za ujedinjenje pravoslavnih hrišćana u jedan “srpski narod”, u svim “srpskim zemljama”, i, tako, ostvari “zavjetnu misao” ujedinjenja “svekolikog srpstva”.

Pojam (kovanicu) “srpstvo” smislili su srpski političari, ideolozi i intelektualci, sa jasnom namjerom da “prošire” srpski nacionalni korpus, na

neke nesrpske (južnoslovenske) narode u srpskom okruženju. Time se izjednačavaju vjera i nacija. Novim terminima “srpstvo” i “srpska vjera”, pokušava se negirati postojanje nekih južnoslovenskih balkanskih naroda. Time se pokušavaju “srpčiti” nesrpski narodi.

Nakon prvog srpskog ustanka, u Vojvodini se čuje riječ “Srbijanci”, ali se dugo u Srbiji ne upotrebljava. U Crnoj Gori je riječ “Srbijanci” prvi izgovorio Sima Milutinović Sarajlija, sekretar crnogorskog vladike i vladara Petra I Petrovića i učitelj mladog vladike Rada (Petra II Petrovića Njegoša). Kasnije, izvanjci iz Vojvodine - Laza Kostić, Jovan Jovanović Zmaj i drugi, dok su boravili i radili u crnogorskoj prosvjeti i novinarstvu, “odomaćili” su ovaj termin “Srbijanci”. Novim terminom “Srbijanci” pokušava se dokazati da su imena jugoslovenskih naroda, samo regionalna (geografska), da nemaju etnički karakter (etnički smisao), da je njihov zajednički - zbirni etnik Srbi, koji treba “proširiti” na sve hrišćane i islamlije, koji potiču od hrišćana. Tako su i Srbi u Srbiji, regionalizovani u Srbijance.

I ideja o stvaranju “Velike Srbije” je novijeg datuma. Javlja se tokom oslobađanja Srbije od viševjekov-nog turskog ropstva i “oblikovanja” novonastale srpske države. Cilj je da se uspostavi “velika i snažna” srpska država, koja bi objedinila sve “srpske teritorije” i svo stanovništvo “srpskog porijekla”, iako se ne podudaraju teritorija i stanovn-ištvo. Otuda je termin “srpstvo” ideološka i propagandna odrednica u stvaranju “Velike Srbije”. Svakome, iole obrazovanom čovjeku, je jasno da “srpstvu” ne pripada niko, izuzev Srba, pa bili oni iz Srbije, Vojvodine, Dalmacije ili sa druge teritorije. Prema tome, srpska imperijalna politika, čiji je cilj stvaranje “Velike Srbije”, zasniva se na Garašaninovom “Načertaniju”. Taj velikosrpski imperijalni program formuliše zahtjeve “svi Srbi u jednoj državi”, gdje god “živi makar jedan Srbin ili gdje postoji samo jedan srpski grob, tamo je srpska zemlja”.

SRPSKI INTELEKTUALCI TVORCI I PROPAGATORI “SRPSTVA”

Osnovu velikosrpstva čine “Načertanije” i mnogobrojni spisi srpskih intelektualaca. Osvrćemo se samo na neke.

Vuk Karadžić, u članku naslovljenom “Srbi svi i svuda”, konstatuje da su Srbi “svi štokavci - Hrvati, Bošnjaci i Crnogorci, te da su Makedonci južni Srbi”. Tako Vuk Karadžić “naučno otkriva” da, na ovom prostoru, osim Srba, nema drugih naroda. Sve su to za njega Srbi “pravoslavnoga, katoličkoga i muhamedanskoga vjerozakona”.

Jovan Cvijić, bio je Srbin “do balčaka”, kako Srbi kažu “srbenda”. Njegova naučna istraživanja “prepoznaju srpsku rasu” u raznim tipovima ljudi.

Dr Dragiša Stanojević smatra da, sve zemlje između Vidina i Jadranskog mora i između Ljubljane i Soluna “trebaju postati sastavni dijelovi Velike Srbije”.

Miloš Milojević, član Srpskog učenog društva, pravi poznatu “istorijsko-etnografsko-geografsku mapu Srba i srpskih zemalja u Turskoj i Austriji” (Beograd, 1873), sve od Grčke i Crnoga mora, do Alpa i Jadranskog mora. U toj karti, narodi “Velike Srbije” su “Srboslovenci, Srbohrvati, Srbomaćedonci, Srbočrnogorci, Srbobugari i Sborasani”, te “Besarabija i Bela Srbija”. On, čak, “tvrdi” da je Srpska crkva “starija od Rimske i Grčke”.

Velikosrbi, dakle, ne priznaju nacije - slovenačku, hrvatsku, crnogorsku, makedonsku i bugarsku. Velikosrbi zapostavljaju njihove različitosti - narodnosnu, istorijsku, vjersku, kulturnu i svaku drugu. Velikosrbi ne priznaju zvanične države, pa ni njihove državne granice. Još se nijesu “pomirili” ni sa granicama republika prethodne Jugoslavije. Velikosrbi i dalje “hoće” zapadnu granicu “Velike Srbije” na liniji Karlobag - Ogulin - Karlovac - Virovitica.

Nasuprot (veliko)Srbima, hrvatski nacional-šovinisti (veliko)Hrvati “sanjaju” istočnu granicu “Velike Hrvatske” na liniji Čuprija - Paraćin - Užice - Valjevo.

Prema tome, program “širenja” Srbije negira nacionalni identitet okolnih južnoslovenskih naroda. Tako “tvorci” i “izvođači” širenja srpske države prema jugu, proglašavaju Makedonce južnim Srbima. Širenje Srbije prema jugozapadu, zasniva se na “preimenovanju” Albanaca, u sjevernom dijelu Albanije, u “Arnaute srpskog porijekla”. Crnogorci su “uzvišeni u čiste Srbe, srpske Spartance”. Bošnjaci i Muslimani su “narečeni za Srbe islamske vjeroispovijesti”.

Program širenja Srbije prema moru, prvobitno je predviđao “izlazak” na Solun (Grčka) i Drač (Albanija), a obrazlagan je “srpskom željom za oslobađanjem braće”.

Neodoljiva vjekovna želja svih srpskih režima je “bezuslovno pripajanje Crne Gore Srbiji” i izlazak na more, najkraćim putem, preko Crne Gore.

Jovan Cvijić je govorio i pisao da je Srbija “opkoljena zemlja”, a Srbi “uhapšen narod”, jer nema mora. Samo Jugoslavija (Kraljevina i Socijalistička Federativna Republika) je omogućila “širok” izlaz na more svim Slovencima, svim Hrvatima, svim Bošnjacima, svim Muslimanima, svim Crnogorcima, svim Srbima, svim Makedoncima i svim manjinskim narodima, da žive u jednoj državi i da imaju izlaz na Jadransko more.

Garašanin: Crnogorci nemaju definisan nacionalni program; oni svu nacionalnu politiku svode na jatagan i džeferdar

Jedino je prethodna jugoslovenska zajednica (SFRJ) “okupila” svu južnoslovensku braću, od Triglava, do Đevđelije i od Horogoša, do Korčule, u jednu državu, sa “širokim izlazom na more”. Međutim, takva jugoslovenska zajednica bila je prepreka srpskom imperijalnom programu i brana narodima, koji dugo nijesu imali svoju nacionalnu državu, da je i konstituišu. Stvaranje nacionalnih država bilo je istovremeno i otimanje iz “srpskog zagrljaja”. Upravo, zbog tih svojih imperijalnih pobuda, velikosrpska politika “pušta” svaku Jugoslaviju “niz mutnu Maricu”, a hrvatski ustaše decenijama prijete “Jugo, nećeš dugo!”. Hoće “Veliku Hrvatsku”. Slovenija i Makedonija “bježe” iz tog košmara i konstituišu nacionalne države. Bosna i Hercegovina se našla u središtu velikosrpskih i velikohrvatskih interesa i “platila” visoku cijenu osamostaljenja.

Samo su Crnogorci i dalje “zaneseni romantičarskim jugoslovenstvom”, što srpski režimi “poimlju srpstvom”. Trebalo je da proteknu decenije, pa da se i Crnogorci “dozovu” i odluče da obnove svoju hiljadugodišnju državnu nezavisnost. Nije zanemarljiv broj ni onih crnogorskih žitelja, koji više “vole” čak i izolaciju i ropstvo sa Srbijom, u kojoj, u najboljem slučaju, Crna Gora može imati položaj srpskog regiona, nego da budu gospodari u svojoj kući, u nezavisnoj crnogorskoj građanskoj državi. Njihove vođe to rade iz ličnih interesa, kakve funkcije u Beogradu, a najsrećniji su kada “doguraju” do Dedinja. Ostali su izmanipulisani, misleći da su patriote, samo zato što se “žrtvuju za srpstvo” i “srpsku vjeru”.

OKUPLJANJE SRPSTVA I SRPSKIH ZEMALJA

Već smo rekli da je “Načertanije” srpski nacionalni imperijalni program stvaranja “Velike Srbije”, odnosno “okupljanja u jednu - srpsku državu svih srpskih zemalja (koje to nijesu) i “srpstva” (srpskog stanovništva koje to nije).

Ondašnja zvanična Srbija je cijenila da su, za sprovođenje “Načertanija” dovoljna tri uslova: sposobno praviteljstvo zemlje, novac i agenti (emisari). Garašanin je smatrao da “njegova” Srbija posjeduje sve potrebne uslove za uspješno provođenje programa.

Prvi i osnovni uslov “sposobno praviteljstvo” zemlje Srbiji nije prepreka, jer je srpski narod “tako dobar, da se sa njime sve može razumno postići”.

Neophodna novčana sredstva, obezbjeđivaće srpska država iz svog budžeta, po fazama.

Realno je i moguće da Srbija “angažuje” sposobne agente (emisare), koji će boraviti u Srbiji interesantnim zemljama: Bugarskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Dalmaciji, Hrvatskoj, Sremu, Banatu, Bačkoj, Sloveniji, Makedoniji i sjevernim djelovima Albanije.

Agente treba “odabrati, edukovati (obučiti) i učiniti sposobnim ljudima”, da mogu da samostalno “proučavaju stanje i raspoloženje naroda u tim zemljama”, da “upoznaju” važne ličnosti, da “iskreno” rade za Srbiju i, naravno, da nalogodavcima “šalju” redovno izvještaje o svemu. Njihova je obaveza da u svojim sredinama saznaju “mane i vrline” uglednih i uticajnih ličnosti, plemenskih glavara i državnih rukovodećih ljudi. U svemu tome ne treba zaobilaziti ni “protivnike” Srbije. Agenti treba da “uoče i spoznaju poglede i želje pojedinaca” i naroda. Istovremeno treba da saznaju, šta se podržava, a šta zamjera Srbiji, kao i šta se od Srbije “očekuje”, a protiv čega su ljudi u tim zemljama. Agentima je objašnjeno šta “mogu govoriti”, a šta “prećutati” o Srbiji i zvaničnoj srpskoj politici.

Agenti su imali “plate” za svoj rad, sem rijetkih srpskih “patriota”, koji su za Srbiju radili “o svom brašljeniku”. Tako, recimo, plata “glavnog agenta za Crnu Goru” - Matije Bana, iznosila je 20 dukata (200 talijera) mjesečno.

OSVETA KOSOVA I OBNOVA DUŠANOVOG CARSTVA

Aktivnost na “pripremi” terena za “osvetu Kosova i obnovu Dušanovog carstva”, u obliku “Velike Srbije”, što je želja svih srpskih režima, vodili su Ustavobranitelji, na čelu sa Avramom Petronijevićem i Tomom Vučićem - Perišićem. Obojica su “zasjeli” na vlast kao saveznici Porte. Svoje “turkofilstvo” javno su manifestovali u vrijeme krize 1842 - 1844. godine. Treba imati u vidu i da je knez Aleksandar Karađorđević, koga su na vlast “uzdigli” Ustavobranitelji, bio naklonjen saradnji sa Turskom. Ustavobranitelji, kao “turkofili”, aktivno su sarađivali sa Ilirskim pokretom i Ljudevitom Gajem. U Beogradu je izlazio ilirski list “Branislav”, 1844. i 1845. godine.

Tokom 1847. godine, u Srbiji je formirano nekoliko udruženja, koja su radila na stvaranju velikog srpskog kraljevstva, poslije protjerivanja Turaka sa Balkana. Srbi, svi i svuda, treba “uporno” da rade na “osveti Kosova” i obnavljanju “Dušanovog carstva”, u obliku “Velike Srbije”. Pošto su obezbijedene “osnovne pretpostavke” za realizaciju “Načertanija”, Garašanin energično kreće u ostvarivanje tog projekta. Svestrano

“pripremljene” agente (emisare) šalju u sve okolne (“srpske”) zemlje, pa čak i u sjevernu Albaniju, gdje žive Mirditi katoličke vjere. Mnogi Garašaninovi agenti bili su poznati široj kulturnoj i političkoj javnosti, kao recimo Tomo Kovačević, rodom iz Bosne i Matija Ban, književnik iz Dubrovnika. Njihov osnovni zadatak je bio “dizanje ustanka pokorenih južnoslovenskih naroda, protiv Turske i Austrije i uporna politička agitacija da se, sve zemlje nađu u okrilju Srbije”.

CRNA GORA BI BILA NAJVEĆI DOBITAK SRBIJE

Srpski političari i državnici pravovremeno su shvatili važnost Crne Gore za Srbiju. Zbog toga je pronicljivi državnik, Ilija Garašanin, široko oslanjao svoje “Načertanije” na Crnu Goru. On prigovara Karađorđu da “nije sagledao vojnu važnost Crne Gore za Srbiju”, posebno u oružanoj borbi za pripajanje Bosne i Hercegovine Srbiji.

Nasuprot Karađorđu, Ilija Garašanin Crnu Goru smatra “najvećim srpskim dobitkom”, jer preko nje ima najbliži izlaz na more i “drži pri ruci” najhrabrije slovenske ratnike - Crnogorce. No, Garašanin istovremeno “vidi” Crnu Goru i kao “najveću prepreku stvaranju Velike Srbije”, kako zbog svoga ugleda u svijetu, tako i zbog harizmatične dinastije Petrovića, na njenom prijestolu.

Ovaj odličan poznavalac političke prilike u srpskom susjedstvu, Ilija Garašanin, “primjećuje” da Crnogorci, sem rijetkih izuzetaka, nijesu nikada imali sposobne političare i definisane sopstvene nacionalne programe samostalnog rješavanja svoje nacionalne i državne sudbine. Sva njihova nacionalna politika se “svodi na jatagan i džeferdar”. Brinuli su za “jevropske probleme” i kada na domu čestito nijesu imali hljeba. Lakše su se dizali na “tuđi ustanak, nego za svoj opstanak. Crnogorci su najčešće vođeni sebičnim razlozima i ličnom sujetom i obično “rade” u korist svoje štete, svoga - crnogorskoga naroda i svoje - crnogorske države.

Nasuprot Crnogorcima, Srbi, od čobanina i ratara, do akademika, jednako podržavaju “Načertanije” i “Dušanovo propalo carstvo”, kao svoj nacionalni program, na “polzu čitavog srpskog naroda”.

Program “Velike Srbije” predviđa “postepeno pripajanje” Srbiji crnogorskih Brda i Hercegovine. Srpski nacionalisti smatraju da “Bokezi (Bokelji) mrze Crnogorce, pa bi tada Crna Gora faktički bila svedena na Katunsku nahiju. Tako opkoljena, lak je plijen za Srbiju”.

Srbija nastoji da “slijedi” primjer Rusije prema Crnoj Gori i da mladom vladici Radu, svake godine daje izvjesnu novčanu potporu. Tako će Srbija,

za “malu cijenu”, imati prijateljstvo zemlje koja, najmanje deset hiljada brdskih vojnika može na raspolaganje staviti. U protivnom, Crnogorci će “osjetiti” da se Srbija “sjeti” Crnogoraca, samo kad joj trebaju.

NA JADRANSKO MORE PREKO CRNE GORE

Još dok su djelovi Crne Gore bili pod okupacijom Austrije i Turske, ondašnja prema Turskoj vazalna Srbija je “sročila plan izlaska na Jadransko more preko Crne Gore”. Tadašnja srpska vlada, personifikovana Ilijom Garašaninom, angažovala je 1867. godine A. Oreškovića, da “sačini plan podjele Bosne i Hercegovine, između Srbije i Hrvatske”.

Uočio je perfidni Garašanin da Evropa ne dozvoljava Srbiji izlaz na “grčko more”, preko Soluna, jer je to stara helenska država i kultura. Izlazak Srbije na Crno more, ugrožava ruske interese na Balkanu i remeti kakvu - takvu krhku ravnotežu evropskih država. Zato je za Srbiju “najkraći, najbrži i najjeftiniji izlazak na Jadransko more, preko Crne Gore”.

Stupanjem na vlast dinastije Karađorđevića 1903. godine, Srbija postaje militantna država. Šalje četničke odrede na Kosovo, u Metohiju i u Makedoniju. U Crnoj Gori organizuje “svrgavanje sa vlasti kralja Nikole Petrovića i dinastije Petrovića”.

Ovu srpsku militantnu aktivnost, Jovan Cvijić “naučno uobličava u program” i, povodom aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, od strane Austro-Ugarske monarhije, javnosti predočava da se “srpsko pitanje”, što znači osvajanje tuđih teritorija, “ima rješavati silom”.

Sve zemlje, za koje je zainteresovana Srbija, preimenuju se u “srpske zemlje”. Srpska akademija nauka i umjetnosti “obavlja” etničko istraživanje “srpskih plemena u Crnoj Gori” (jer u Srbiji nema plemena) po projektu Jovana Cvijića. Ovim “istraživanjima” se konstituiše teza o “jednokrvmom porijeklu Srba i Crnogoraca”. U Crnoj Gori se instalira Srpska pravoslavna crkva, kao institucija asimilacije crnogorskog naroda. Ona je povremeno i istureni velikosrpski militantni odred.

SPECIJALNE VEZE SRBIJE I NJEGOŠEVE CRNE GORE

Zbog kapitalnog značaja Crne Gore za Srbiju i namjere da je pripoje Srbiji, zvanična Srbija pravi poseban plan (program) uspostavljanja “specijalnih veza i odnosa sa Crnom Gorom”, i to: redovno slanje agenata (emisara) u Crnu Goru; obezbjeđivanje potrebnih novčanih sredstava za

“potkupljivanje” Crnogoraca i za plate agentima; školovanje crnogorske mladeži u Srbiji i njihovo vraćanje na rad u Crnu Goru; propagandno - psihološka aktivnost, posrbljavanje Crnogoraca; zbacivanje sa vlasti dinastije Petrović - Njegoš i rušenje crnogorske države; i Ilija Grašanin relativno brzo i lako uspostavlja takozvane “specijalne veze” sa crnogorskim vladikom i vladarem Petrom II Petrovićem Njegošem.

Garašanin je na vijest o proglašenju Crne Gore za knjaževinu samo izjavio:”To je najnesrećniji dan za Srbiju”

Politika Srbije prema Crnoj Gori i mladom vladici Radu, zasnivala se uglavnom na novčanoj pomoći, što je “mala cijena” za prijateljstvo sa zemljom, koja u svako doba Srbiji “može ostaviti na raspolaganje deset hiljada brdskih vojnika”.

Garašanin odlučno i svestrano “planira i priprema” pripajanje Srbiji, onda slobodne i vodeće slovenske zemlje na Balkanu - Crne Gore. Za takav svoj naum, Garašanin “priprema” Njegoša. Šalje mu u “goste” Matiju Bana, književnika, sa procjenom da će on najbolje “iskoristiti iskreni panslavizam i jugoslovenstvo”, onda odsvuda obiko-ljenog “Pustinjaka cetinjskog”.

Matija Ban je, još u Beogradu, “skicirao” plan podrivanja ugleda Crne Gore u svijetu i povezivanja sa “važnim ljudima” u Crnoj Gori, koji će mu pomoći u “pripremi terena” za pripajanje Crne Gore Srbiji. Njegoš je “upao” u unaprijed pripremljenu zamku, mnogo brže nego što se očekivalo u Beogradu. Odmah obećava Srbiji osam hiljada crnogorskih puškonoša, koje svakoga časa “može” izvesti izvan granica Crne Gore. On traži da se crnogorskim vojnicima “obezbijede olovo, barut, oružje i tain”, samo dok “zakorače u tursku teritoriju”, a onda će oni “bezobzirno pljačkati i turska i hrišćanska sela, pa će disciplina biti nemoguća”.

Matija Ban je revnosno obavljao svoju dužnost u Crnoj Gori. Ostvarenim rezultatima zadovoljni su bili, on i njegovi nalogodavci. To se nazire iz jednog njegovog izvještaja Beogradu, u kome se konstatuje da su “hiljadu dukata godišnje Vladici, male pare za veliku korist”. Iz drugog pisma, od 29. decembra 1849. godine, vidi se da je vladici Radu “isplaćeno tri hiljade dukata”, poslatih iz Trsta, po ovlašćenom agentu Lajnoviću.

Sa novčanom potporom, Njegošu se “obećava” i “pravo mjesto među srpskim crkvenim velikodostojnicima”, u zajedničkoj srpskoj državi.

Održavajući veze sa srpskim Ustavobraniteljima, Njegoš je namjeravao da Srbima i banu Jelačiću pošalje vojnu pomoć u Vojvodini, 1848. godine. Neposredna veza bio je Matija Ban. Srbija je tada Crnoj Gori “dala” izvjesnu

finansijsku pomoć i uticala na zbližavanje albanskog katoličkog plemena Mirditi sa Crnom Gorom.

Ilija Garašanin je uspio da pridobije Njegoša da zajednički “rade” na “projektu” oslobođenja slovenske braće i o nekim drugim “međunarodnim pitanjima”. Jedno od tih “međunarodnih” pitanja je i “iseljavanje crnogorskog naroda”, započeto još u doba vladavine vladike Vasilija Petrovića. Treba imati u vidu da je ondašnja Crna Gora bila u velikim materijalnim teškoćama. Tih dana je Njegoš prodao zlatne brilijantne krstove i ikone, da bi kupio malo žita za ishranu naroda. Njegoš je, kao i njegovi prethodnici, smatrao da probleme ishrane crnogorskog stanovništva treba rješavati “preseljavanjem naroda iz Crne Gore u Srbiju i okolne zemlje”. Poznata su Njegoševa pisma Garašaninu za preseljavanje nekoliko grupa crnogorskih porodica.

Na jedno pismo Sima Milutinovića Sarajlije, Avramu Petronijeviću, od 3. juna 1847. godine, povodom preseljenja više crnogorskih porodica u Srbiju, Garašanin reaguje odlučno: “Gospodine! Ja sam već izdao dopuštanje da, oni Crnogorci, o kojima je onda bila riječ na ministarskom zasijedanju, mogu ovamo preći. Ovo je sada druga gomila i ja se ne smijem saglasiti sa ovako mnogo ovih neradnika i prosjaka, ovamo u zemlju, na veliko nespokoјstvo našega naroda uopšte. Iz iskustva se zna, da se oni nikada ovdje neće ozbiljno da nasele, no pošto probave nekoliko mjeseci u prosjačenju, povrate se natrag, pa u povratku počine mnoge poare i tako nevredimi otidu opet preko granice”.

Garašanin u pismu naglašava da, Crnogorci treba da “budu dostojni prijema u Srbiji”.

Kao poštovalac Karađorđevića (i Ustavobranitelja), Njegoš je bio u “velikom prijateljstvu” sa Ilijom Garašaninom. Obje dinastije - Karađorđevići i Obrenovići, kao i kasniji srpski režimi, su uočavali i izdašno koristili slabosti Crnogoraca, zloupotrebljavajući njihove vrline (hrabrost i bratsku ljubav), a i mene (potkupljivost i naivnost). U tome su im pomagali mnogi crnogorski ugledni ljudi i glavari.

CRNOGORSKA KNJAŽEVINA “NESREĆA” ZA SRBIJU

Zvanična Srbija se dugo “nadala” da će Crna Gora, sve do njenog pripajanja Srbiji, ostati teokratska, plemenska, siromašna i, u svakom pogledu, zaostala zemlja. Samo takva može biti lak “plijen” za Srbiju. Vijest o proglašenju Crne Gore za Knjaževinu i Danila Stankova Petrovića za crnogorskog knjaza (vrijeme vladavine 1851-1860), što je bio izraz “učvršćivanja crnogorske države i dizanje ugleda dinastije Petrovića na viši nivo”, Srbija je

doživjela kao “grom iz vedra neba”. Ilija Garašanin je izjavio: “To je najnesrećniji dan za Srbiju”.

Očigledno je da je Ilija Garašanin “imao razloga” za ovakvu izjavu, jer je knjaz Danilo Petrović bio jedan od crnogorskih vladara, koji je imao “jasnu viziju” razvoja Crne Gore i zaštite vitalnih crnogorskih državnih i nacionalnih interesa. Samo nastojanje knjaza Danila da Crnu Goru učini “oslobodiocem i ujediniteljem” srpsko-crnogorske države, dovoljan je razlog za srpsku netrpeljivost, pa i otvorene sukobe sa Crnom Gorom. Umjesto “samostalne” dinastije Petrovića, srpski režimi žele “Beogradu poslušnu vlast u Crnoj Gori”.

Srpsko-crnogorski odnosi se naglo pogoršavaju, kada se “počulo” da će knjaz Danilo da se ženi Kleopatrom, kćerkom srpskog kneza Aleksandra Karađorđevića. Ženidbu je, navodno, spriječio Ilija Garašanin, rekavši da “ženidbe neće biti, jer je ne dozvoljavamo”.

Netrpeljivost između Crne Gore i Srbije kulminirala je tokom crnogorsko-turskog rata 1852/53. godine. Knez Danilo je bio ogorčen srpskom pasivnošću prema crnogorskom stradanju. Javno je “psovao” srpskog kneza i njegovu vladu, a nije poštediti ni srpski narod od ružnih riječi, samo zbog toga što nijesu, zajedno sa Crnogorcima “kidisali da rasprostrane svoje otečestvo”.

I tok je knjaz Danilo otvoreno “izražavao” nezadovoljstvo na pasivan odnos Srbije, Ilija Garašanin je crnogorsko-turski rat 1852/53. godine okarakterisao “budalaštinom crnogorskog vođe” i da on ne “drži do knjaza Danila, makar on za nas govorio zlo ili dobro, jer je to jedan akičina, koga ni sva ruska sila ne može drugačijim napraviti”.

Zbog takvog prevrtljivog ponašanja zvanične Srbije prema crnogorskim ratnim stradanjima i arogantno - agresivnog odnosa prema crnogorskoj državi, knjaz Danilo je zakulisno radio na obaranju sa vlasti srpskog kneza Aleksandra Karađorđevića. Pridobio je i neke “ugledne i važne ljude - Srbe”, pa čak i Ljuba Nenadovića. Boraveći u Beču, 1853. godine, knjaz Danilo “sklapa tajni sporazum” sa Obrenovićima (Milošem i Mihailom) protiv kneza Aleksandra Karađorđevića, o čemu svjedoče neki pisani izvori i šifrovani izvještaji.

Na vijest o “padu sa vlasti” srpskog kneza Aleksandra Karađorđevića (1858), knjaz Danilo Petrović izjavljuje da je knez Aleksandar Karađorđević “mnogo slab kad je dozvolio da ga Skupština smijeni, a da je tražio, poslao bih mu u pomoć nekoliko hiljada Crnogoraca”.

Treba reći da knjazu Danilu nijesu “ostali dužni” srpski knez Aleksandar Karađorđević i ministar u njegovoj vladi - Ilija Garašanin. Kovali su i oni plan za uklanjanje crnogorskog knjaza Danila sa prijestola (i iz života). Nastojali su da, na vlast u Crnoj Gori, uzdignu Njegoševog sestrića - Stevana Perovića Cucu.

Stevan Perović Cuca je učio gimnaziju u Beogradu (1854), a potom prešao na vojnu (artiljerijsku) školu. Ustavobranitelji, a posebno knez Aleksandar Karađorđević i ministar Ilija Garašanin, imali su “veliko povjerenje” u njega. Cuca je bio njihov “miljenik” i štićenik. Računali su da on neće biti “pod uticajem ruske politike”.

Ondašnja zvanična srpska politika potajno je priželjkivala da na crnogorskom prijestolu, umjesto knjaza Danila, “vidi”, ako ne Stevana Perovića Cucu, a ono makar i Njegoševog brata Đoka Petrovića. Sa njim je održavala “tajnu vezu”. Radeći “o glavi” knjaza Danila, Ilija Garašanin je za “srpsku stvar” pridobio čak i crnogorskog vladiku Nikanora, koji je “uporno radio” protiv Crne Gore.

KRIVOTVORENJE CRNOGORSKE STVARNOSTI

Vjekovima se srpski nacional - šovinisti trude da Crnogorcima nametnu “srpstvo” kao matični identitet. U ostvarivanju toga cilja, podsticali su nezadovoljstvo stanovništva protiv dinastije Petrović i želju za pripajanjem Crne Gore Srbiji. Žestoko i neargumentovano ogovaraju crnogorske vladare, agresivno “označavaju” Crnu Goru “srpskom zemljom”, a Crnogorce Srbima i posežu za najgrubljim falsifikatima i prekrajanjima crnogorske istorije i tradicije.

Povoljna okolnost za dolazak srpskih agenata i emisara je, što Crna Gora dugo nije imala svojih školovanih ljudi. Čak su i lični sekretari crnogorskih vladara bili izvanjci “učeni Srbi”. Njihova glavna preokupacija bila je uplivisanje na Petroviće i crnogorsko stanovništvo da “postanu” Srbi.

Tako je, recimo, Milorad Medaković, školovani Srbin “iz Preka”, bio lični sekretar vladike Petra II Petrovića Njegoša i knjaza Danila Petrovića i, istovremeno, čovjek od “povjerenja” srpske vlasti. To, naravno, za života nijesu primjećivali crnogorski suvereni vladari.

Bile su to “gladne godine” i teška “besudnja” vremena, kada su mnogi crnogorski žitelji, radi preseljenja u Srbiju, tražili od Vlade Srbije “srpsko podaništvo”. Istvoremeno, iz razumljivih razloga, Milorad Medaković traži i dobija “crnogorsko podaništvo”.

Pomažući knjazu Danilu u obavljanju državnih poslova, kao njegov lični sekretar, Milorad Medaković je pravio falsifikate. Neovlašćeno je prepravljao neke članove Danilovog Zakonika. Pošto je knjaz Danilo svojeručno potpisao Zakonik, Milorad Medaković ga je ponio, na štampanje, u Novi Sad 1855. godine, u štampariju svoga brata. Tokom štampanja, bez ikakvih konsultacija sa Knjazom, Medaković neovlašćeno čini dvije veoma važne izmjene, bolje reći dva falsifikata u Danilovom Zakoniku.

Očevici su kasnije svjedočili da je knjaz Danilo, na izdisaju, vladici Nikanoru Ivanoviću pljunuo u lice

U rukopisu je stajalo: “Zakonik Danila Prvog, knjaza i gospodara slobodne Crne Gore”. U štampanom tekstu Zakonika, Medaković je dodao “i Brdah”. Tako je štampan “Zakonik Danila Prvog, knjaza i gospodara slobodne Crne Gore i Brdah”.

Veoma grubo je “prepravio”, odnosno falsifikovao član 92. Zakonika, koji je glasio: “I tako u ovoj zemlji nema nikakve druge vjere do pravoslavne istočne, te opet svaki inoplemenik i novovjerac može slobodno živjeti i onu službu i onu našu domaću pravicu uživati, kao i svaki Crnogorac i Brđanin što uživa”.

Medaković je izmijenio “samo” tri riječi i, sa njima “promijenio” nacionalni sastav stanovništva Crne Gore. Njegova izmjena glasi: “... do jedne srpske”. Tako druga štampana verzija ispravljenog člana 92. glasi: “I tako u ovoj zemlji nema nikakve druge narodnosti, do jedne srpske i nikakve druge vjere...”.

Ovako smišljen i drsko učinjen falsifikat Milorada Medakovića, velikosrpskim naučnicima služio je za “ključni dokaz” nacionalnog sastava crnogorskog stanovništva, odnosno “temeljni pokazatelj” da su “Crnogorci Srbi”, velikosrbi “vide” Crnu Goru bez Crnogoraca”.

Ovako prepravljen član 92. crnogorskog Zakonika, kao “dokaz” nacionalnog sastava crnogorskog stanovništva, nalazi se i u “Istoriji srpskog naroda” (tom V - 1, str. 431, u dijelu o Crnoj Gori 1851 - 1878) i to “iz pera” crnogorskog historičara Radomana Jovanovića, iz Istorijskog instituta Crne Gore, iz Podgorice. Iako dobro zna da se radi o falsifikatu, on (u fusnoti) objašnjava da je to “paragraf o narodu Crne Gore, iz Zakonika knjaza Danila”.

CRNA GORA NE TRAŽI TUĐE TERITORIJE

Opšte je poznato da crnogorski vladari i zvanična Crna Gora nijesu imali pretenzija u prošlosti, a ni danas, za osvajanjem "tuđih teritorija" i porobljavanjem okolnih naroda. Ni u snu im nije padalo na pamet da prave "Veliku Crnu Goru" ili da "crnogorče" druge narode,.

Otomanska imperija je redom pokoravala mnoga carstva i narode: Grčku, Epir, Bugarsku, Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i stizala čak do Beča, ali ne i Crnu Goru, iako su mnoge crnogorske teritorije bile pod turskom upravom vjekovima. Crnogorski narod je radije "umirao s mačem u ruci, nego podnosio sramno podaništvo tuđinu".

Crna Gora se vjekovima borila da ne "ostane" i dalje stiješnjena u uzanim granicama crnogorskog kamenjara i u siromaštvu koje joj je nametnula Turska. U toj vjekovnoj borbi "neprestanoj", Crna Gora je stalno isticala da "ne traži one zemlje za koje su nekada bile njena svojina, nego traži samo one zemlje za koje je ratovala u najopasnije doba i za koje je, kao i za svoju nezavisnost, prolijevala svoju krv".

Poslije Krimskog rata (1853-1856), poražena Rusija se okrenula savezništvu sa Srbijom, a Crna Gora nalazi prijateljstvo sa Francuskom. Knjaz Danilo se obraća Pariskoj konferenciji 1856.godine, sa crnogorskim zahtjevima: da se crnogorska državna nezavisnost prizna diplomatskim putem; da se crnogorske granice rašire prema Hercegovini i Albaniji; da se crnogorska granica prema Turskoj utvrdi kao prema Austriji; i, da se Crnoj Gori ustupi Bar, koji je na njenoj granici, na moru.

Crna Gora je samostalno ratovala i zaključivala mir sa Turskom, pa evropskim velesilama nije trebalo "posebno dokazivati" faktičku nezavisnost Crne Gore. Znalo se da, na svaki bojni poklič hrišćanstva protiv islama, Crnogorci uzimaju mač u ruke". To je bilo poznato i ranijoj Mletačkoj Republici, a kasnije Austriji, Rusiji, Francuskoj i Velikoj Britaniji. Crna Gora je vojevala i "vraćala u svoje granice" svoje teritorije: Grahovo, Župu (Nikšićku), Banjane, Pivu, Drobnjak, Kruševicu, Zupce, Gornje Vasojeviće i sve teritorije do rijeka Tare i Lima. Ovim bojevima, Crna Gora je u stvari nesebično pomagala oslobodilačke ustanke tamošnjeg stanovništva.

Crna Gora je oslobodila Boku Kotorsku i šire primorje, koje je nekada pripadalo crnogorskoj državi - Duklji/Zeti/Crnoj Gori, u vrijeme dinastija Vojisavljevića, Balšića i Crnojevića i držala sve do 1814. godine. Saglasno odlukama velikih evropskih sila i sugestijama ruskog cara Aleksandra I, sve ove primorske teritorije Crna Gora je morala predati Austriji i nevoljno se povući u svoja brda i planine. Poznata su crnogorska vjekovna nastojanja da

"spoji Crnogorsko primorje sa prirodnim zaleđem - kontinentalnim dijelom crnogorske države, što je postepeno i činila.

Pariska konferencija (1856) nije uvažila crnogorske zahtjeve, pa je naredne - 1857. godine, knjaz Danilo učinio posjetu Parizu, sa ciljem da "učvrsti veze i prijateljstvo" sa Francuskom i francuskim carem Napoleonom III Bonapartom. Poznato je da je, poslije neuspjelog atentata na francuskog suverena Napoleona III Bonapartu, knjaz Danilo svom "prijatelju" ponudio dvadeset pet najhrabrijih Crnogoraca za tjelesnu gardu, da ga čuvaju, kao što su Mlečani čuvali Napoleona I Bonapartu.

Sjajna pobjeda Crnogoraca nad Turcima, na Grahovcu 1858. godine, izazvala je oduševljenje srpskog naroda u Šumadiji i u Vojvodini, i "očekivanja zajedničkog života, sa bratskim crnogorskim narodom". Porasli su ugled i prestiž crnogorskog knjaza Danila u Evropi. Govorkalo se da on treba da "stane na čelo te nove srpsko - crnogorske države". To je, naravno, godilo knjazu Danilu i potajno se tome nadao.

Knjaz Danilo se "mladički" zanosio mogućnošću "ujedinjenja Južnih Slovena", po ugledu na ujedinjenje italijanskih država. Zbog toga je i uspostavio veze sa Garibaldijem. Okolne carevine, Austrija, Turska i Rusija nijesu podržavale takvu ideju, a pogotovo ne - južnoslovensku državu. Carska Rusija je stalno "motrila" da joj crnogorski knjaz Danilo ne "izmakne iz bratskog zagrljaja".

Svaka, a pogotovo snažna i "pijemontski vodeća" Crna Gora, bila je ozbiljna prepreka stvaranju "Velike Srbije". Ta istovjetnost interesa okolnih imperija - Austrije, Turske i Rusije i, još uvijek prema Turskoj vazalne Srbije, opredijelila ih je da zdušno "rade na uklanjanju sa crnogorskog prijestola (i iz života) knjaza Danila Petrovića.

Potrebni su bili izvršioci - atentatori, koji "neće otkriti" naručioce. Izbor je bio širok. Knjaz Danilo se "zamjerio" na više adresa u Crnoj Gori.

Zbog ličnog sukoba sa knjazom Danilom, u inostranstvo su emigrirali: Pero Tomov i Đorđije Savov Petrovići; Đorđijeva braća - Vuko i Mitar (Simovi) Petrovići; serdar Milo Martinović, senator Luka Radonjić, vojvoda Anto Daković, Stevan Perović Cuca, Radovan Piper Mrčarica, Risto, Vido i Đoko Boškovići, Puniša i Petar Pavićevići, Pero Nikolin, Mato Filipov, Todor Kadić i drugi.

Izvanjstvu je najugodnije da svoga gospodara liše života njegovi podanici - Crnogorci. Izbor je brižljivo izvršen. Najpogodniji su pop Puniša Pavićević i Todor Kadić, emigranti u Beču, zbog ličnih knjaževih uvreda.

Znajući da će dugo "čekati" pasoše od ruskog poslanstva u Beču, ova dvojica Crnogoraca - Puniša Pavićević i Todor Kadić, obratiše se Srbiji za pasoše, što srpska Vlada "jedva dočeka". Potpuno je razumljivo što nema podataka, jer tajne službe "ne ostavljaju pisane tragove", kada su, kod koga i koliko boravili u Srbiji. Evidentirano je da su od šefa austrijske policije dobili "putninu" (trošak za put - gotov novac) za Carigrad. Odatle prelaze u Skadarski pašaluk, da "čekaju zgodnu priliku", da se osvete svome gospodaru - knjazu Danilu Petroviću. Toliko su bili opsjednuti žudnjom za osvetom, da nijesu primijetili da su "oruđe u tuđim rukama".

Samo dan prije ubistva knjaza Danila, u Kotoru je zapažen boravak "crnogorskog" vladike Nikanora Ivanovića, Dalmatinca, prvog izvanjca na dužnosti crnogorskog mitropolita, koji je "na jedvite jade" hirotonisan u Rusiji, tek 1851. godine. Sumnja se da je on "obavijestio" atentatore o dolasku i boravku crnogorskog knjaza u Kotoru.

Iako je austrijska policija ranije protjerala Todora Kadića, sa austrijske teritorije, ovoga puta "nije primjećivala" zavjereničke namjere ovog nazovi Crnogorca.

Predveče, 31. jula 1860. godine, Todor Kadić je "smrtno ranio knjaza Danila", koji je preminuo sljedećeg dana. Očevici su kasnije svjedočili da je knjaz Danilo, na izdisaju, vladici Nikanoru Ivanoviću "pljunuo u lice".

Austrijska policija je odmah "obnarodovala" da je ubica knjaza Danila "njegov" Crnogorac.

Crnogorci svoga upokojenog gospodara preniješe na Cetinje, a vladika Nikanor Ivanović se, brže - bolje, vrati u Kotor, obrazlažući to svojom "naprasnom bolešću". Najbliže istini je, da se vladika Nikanor plašio "svoje lične odgovornosti" pred novim crnogorskim knjazom Nikolom Petrovićem, sinovcem knjaza Danila, za nedomaćinsko "upravljanje i raspolaganje crnogorskom crkvenom imovinom". Čim je ovaj, od naroda nazvani, "nevjerni vladika", prispio u Kotor, za njim stiže i "mazbata" knjaza Nikole, kojom su saopštava: "Čast mi je, Monsinjeru, da Vas izvijestim da nijeste više Vladika na Cetinju. Vaše odsustvo na pogrebu pokojnog Knjaza, Vašeg Dobrotvora, uzrok je Vašeg otpuštanja. Zabranjuje Vam se da ponesete sa sobom ma kakav predmet, koji je svojina cetinjske crkve".

Poslije ovakvog "pozdrava" od knjaza Nikole, vladika Nikanor Ivanović je odmah napustio Kotor i, preko Beča, otputovao u Rusiju, gdje je do smrti "zauzimao visok položaj u ruskoj i crkvenoj hijerarhiji". To mu je, kako se misli, bila "nagrada" za "lični doprinos" na uklanjanju, sa crnogorskog prijestola i iz života, knjaza Danila.

Prema tome, bez rizika se može konstatovati da je crnogorski knjaz Danilo Petrović, bio žrtva atentata u Kotoru 1860. godine, uzrokovanog unutrašnjom crnogorskom politikom i uticajem nekih okolnih država.

Kada je Omer-paša Latas 1862. stigao na domak Cetinja, Garašanin je izjavio: Za nas bi još velika sreća bila kada bi Crna Gora propala

SRBIJU PLAŠI CRNOGORSKI PRIMAT

Mladi knjaz Nikola Petrović (vrijeme vladanja 1860 - 1918) nastavlja započetu politiku svoga prethodnika - strica, knjaza Danila. Podstiče oslobodilačke pokrete južnoslovenskih naroda i oružane borbe za "širenje Crne Gore", na one teritorije, koje joj istorijski pripadaju. Mladom knjazu Nikoli, zvaničnom gospodaru Crne Gore, "suvladar" je bio njegov otac, vojvoda Mirko Stankov Petrović, sve dok je bio živ (1867). On je "imao u svojim rukama" sve važnije političke, diplomatske i vojne poslove Crne Gore. Tako je knjaz Nikola dugo bio "u sjenci" svoga harizmatičnoga oca.

Zbog ranijih "crnogorskih veza" sa Garibaldijem, koje nije isprva zanemario ni knjaz Nikola, prenošene su priče da će se "garibaldijevci iskrcati u Dalmaciju" i, zajedno sa Crnogorcima, dići ustanak u Bosni i Hercegovini, osloboditi i "ujediniti sve slovenske zemlje, do mađarske granice". Bile su to samo "prazne priče" i "puste želje" pokorenih naroda, jer ni Crna Gora, ni Srbija nijesu bile "kadre" da se "stave na čelo" šireg oslobodilačkog pokreta na Balkanu.

Pa ipak, šezdesetih godina XIX vijeka, Srbija i Crna Gora su imale istovjetne oslobodilačke želje za protjerivanje Turaka sa Balkana. Iz Bosne i Hercegovine i iz Bugarske stižu emisari u Beograd i na Cetinje. Srbija širi mrežu svojih agenata po Crnoj Gori, jer se "pribojava crnogorskog primata", pošto je Crna Gora imala veliki ugled u svijetu. Evropa je bila obaviještena o uspješnim crnogorskim bitkama sa velikim imperijama. Opijen "slavom" i ponešen za "svesrpskim prijestolom", knjaz Nikola, 20. maja 1883. godine, izjavljuje: "Ja pripadam porodici, koja je bila na vlasti, kada su Karađorđevići i Obrenovići bili "raja" u vilajetu Srbije".

Iako su međusobne netrpeljivosti bile svakodnevica, oslobodilačke težnje i međunarodne prilike prisiljavaju Srbiju i Crnu Goru na tješnju međusobnu saradnju, ali i na međusobni “zakulisni rat”, za prestiž vladajućih dvorova.

Odmah po stupanju na vlast crnogorskog knjaza Nikole, 1860. godine, na Cetinje stiže Vuk Karadžić, sa porukom srpskog kneza Mihaila Obrenovića Crnoj Gori, o zajedničkim oslobodilačkim aktivnostima protiv Turske, u proljeće 1861. godine.

Svoj dolazak na Cetinje, Vuk Karadžić “obrazlaže” željom za “naučnim istraživanjima” i prikupljanjem “narodnog blaga” (narodnih umotvorina). Vuk Karadžić je bio čovjek od “velikog srpskog povjerenja”, ali su na njega “računale” i vlade okolnih zemalja, a posebno Austrija, spremne da “plate emisarske usluge”. Pa ipak, ondašnji crnogorski dvor, nije blagonaklono gledao na boravak Vuka Karadžića u Crnoj Gori, kao ranije, u vrijeme vladike Rada. Crnogorci nijesu htjeli da mu “zaborave” prelazak u katoličku vjeru, zbog jedne “ženetine”. Oženivši se Austrijankom Anom, Vuk Karadžić “prima” katoličku vjeru. Bilo je uobičajeno da muževi svoje žene inovjerke “prevode u svoju vjeru”, a ne obratno. Interesantno je da crnogorski dvor, sem diplomatske i naučne, “nije primjećivao” i “špijunsku” ulogu Vuka Karadžića u Crnoj Gori.

Tih dana je i crnogorski vojvoda Mašo Vrbica boravio u Beogradu i “ubjeđivao” srpsku vladu, u potrebu zajedničke oslobodilačke borbe protiv Turaka.

RAZORUŽANJE VASOJEVIĆKOG ODREDA U SRBIJI

Crna Gora je “naivno povjerovala” da je Srbija “orna” za oslobodilački rat i “lakomisleno kreće” u “dizanje ustanaka” u susjednim krajevima pod turskom upravom. Sa tim ciljem, knjaz Nikola “šalje” 300 probranih i dobro naoružanih crnogorsk-ih Vasojevića u Srbiju, maja 1861. godine, na čelu sa kapetanom Šujom Šćepanovim Dragovićem. Uz veće i manje borbe, ovaj odred je prošao turskom teritorijom preko Bihora, Sandžaka i Pešteri i “izbio na srpsku ogradu” (granicu), u Vasiljeviće, kod Javor planine.

Umjesto “dobrodošlice” i “bratskog prijema”, ove crnogorske ratnike dočekala je brojna srpska vojska i policija, na čelu sa generalom Rankom Alimpićem, razoružali ih i, po grupama, strpali u logore. Poslije “uspješnih” pregovora crnogorskog i srpskog dvora, preživjeli i napućeni crnogorski ratnici, po grupama su se vraćali u Crnu Goru, praćeni turskim potjerama. Knjaz Nikola je, poginulim ratnicima u ovom pohodu, podigao (kasnije i porušio) spomenik na Cetinju, a preživjele odlikovao. Bio je to i “prvi javni

spomenik u Crnoj Gori". Crnogorski vojvoda Simo Popović zapisuje da mu je knjaz Nikola rekao da je to spomenik "izdajstva Srbije".

Odmah poslije "marša" 300 crnogorskih Vasojevića u Srbiju, Crna Gora šalje, za njima, snažan odred vojnika, koje je predvodio vojvoda Mašo Vrbica, sa namjerom da tamo dignu ustanak. Crnogorski ratnici nijesu nosili crnogorska državna obilježja (grbove i barjake), da se ne bi "otkrilo" da Crna Gora javno "buni" tamošnje stanovništvo protiv Turske.

Cilj iznenadnog upada crnogorske vojske u Sandžak, nazire se u pismu vojvode Maša Vrbice knjazu Nikoli, u kome se kaže: "Blagodarim Bogu, zdravo sam prispio u Đurđeve Stupove. Pride no što sam ja doša(o), pošlo je 260 hrabrih junaka od Vasojevića, turskom zemljom, do granice Srbije i, do po puta, bojem su posjekli 18 turskih glava i unijeli ih u Srbiju. Kako su ih Srbi primili, ne znamo". U pismu se posebno ističe: "Ja kad skupim moj korpus, s pomoću Boga uzeću Pljevlja i izbiti na srpsku granicu, ako Bog da i sreća moga hrabroga knjaza Nikole, pa tader Srbiji ne manjka: ali crn obraz za do vijek, ali mač u ruke".

Prema nekim (malobrojnima i ne baš pouzdanim) podacima, odred Maša Vrbice je, u Sandžaku "narastao" na 1.700 ljudi. Govorilo se da je, navodno, oko 4.000 Albanaca - katolika, iz okoline Peći "spremno" da se priključi crnogorskim ratnicima. Mašo Vrbica je namjeravao da napadne "turske gradove" - Pljevlja i Kolašin, ali se od toga odustalo.

Srbija je imala, ne samo "pasivan", nego i nečastan, stav prema ovim crnogorskim pohodima prema Srbiji i Sandžaku, priželjkujući da Crna Gora što prije postrada od Turaka.

Pošto se "pogibija" Crne Gore nije dogodila i pošto su navodni nesporazumi otklonjeni, srpski knez Mihailo Obrenović, po svom agentu Jovanu Nikoliću Tasovcu, šalje poruku crnogorskom vojvodi Mašu Vrbici i Hercegovcima da "ne vjeruju Turcima i obećanjima Omer - paše (Latasa)". U poruci Srbija "obećava" oružje, džebanu i hranu, kao i "nekoliko hiljada srpskih vojnika". Od toga, kao i od ranijih obećanja nije bilo ništa.

Vjerujući srpskoj Vladi i poruci kneza Mihaila Obrenovića, Crna Gora "izaziva" sukob sa hercegovačkim Turcima. Omer-paša Latas, sa silnom vojskom, udari na Crnu Goru 1862. godine. Umjesto obećane vojne pomoći Crnoj Gori, Srbija se "snishodljivo pravdala" Turskoj, da nije ničim "umiješana" u ove bune. Preko svoga kapuće-haje u Carigradu - Avrama Petronijevića, Srbija obavještava Visoku Portu da Crna Gora "nastoji da Srbiju uvuče u rat protiv Turske i da zajedno napadnu Turke u Hercegovini". Smatrajući nečasnim ponašanje Srbije prema Crnoj Gori, Petronijević je, "odbio" da prenese poruku Visokoj Porti. Da nije bilo intervencije velikih

evropskih sila, u prethodnim bojevima iznurena, Crna Gora bi, u ratu sa Omer - pašom Latasom, žestoko stradala.

Često neiskren, a ovoga puta pasivan, odnos Srbije prema Crnoj Gori u ratu sa Turskom, kritikovali su neki srpski intelektualci i književnici.

Zamjerajući Srbiji što "okreće leđa" Crnoj Gori u za nju teškim prilikama, a pogotovo u ratovima sa Turcima, koje je predvodio Omer - paša Latas 1862. godine, srpski pjesnik Đura Jakšić je spjevao dvije pjesme: "Crnogorac Crnogorki" i "Padajte braćo".

U najtežoj situaciji za Crnu Goru, kada su se Turci neodbranljivo približavali Cetinju, srpski ministar Ilija Garašanin izjavljuje: "To bi još velika sreća za nas bila, kada bi Crna Gora propala".

Poznata je jedna pjesma, iz tih dana, koja govori o gavranovima, što "proleću polja i planine" i slijeću u Srbiju, preklinjući je:

"A, Srbijo, zaludnja delijo,

Popala ti sablje paučina,

A na čarku rđa popanula".

Gavranovima odgovara "srpska čobanija", da su se Srbi "prošli kavge s Turcima, od kada nam "nesta Karađorđe", pa ih savjetuje da "odlete lomnoj Crnoj Gori", jer tamo nema "dana ni sahata", da se plotun "ne čuje pušaka".

Vrijeme je činilo svoje. Oslobodilačke težnje Crnogoraca i Srba povremeno su nadrastale međudinastičke netrpeljivosti i trzavice. Prilike su ih tjerale na tješnju međusobnu saradnju. Posredničku ulogu između srpskog i crnogorskog dvora, u ovom periodu i dalje je obavljao Vuk Karadžić, a bio je izvjesno djelotvorniji Ilija Garašanin.

Poznato je da je Crna Gora, ranije i sada, izdašno pomagala (moralno, materijalno, vojnički i politički) oslobodilačku borbu "braće u Hercegovini". Srbija je stalno, pa i sada, zazirala od velikog uticaja i ugleda Crne Gore i knjaza Nikole u Hercegovini. Zato je razaslala svoje agente po Hercegovini i Crnoj Gori.

TAJNI SPORAZUM CRNE GORE I SRBIJE 1866. GODINE

Balkanske prilike i oslobodilačke težnje crnogorskog i srpskog naroda, uticale su da se međudinastička crnogorsko-srpska trvenja smire, ali ne i zaustave. Srpska zvanična politika se nije odricala svoga velikosrpskog projekta "Načertanija". U tom cilju se, 1866. godine, vode "tajni pregovori" o zajedničkoj aktivnosti na oslobađanju Srbije i Crne Gore od Turske. U

Italiji je, 5. oktobra 1866. godine, zaključen tajni vojni sporazum, između Crne Gore i Srbije, o “oslobođenju i ujedinjenju srpskog naroda”.

Ovim (tajnim) sporazumom se Srbija obavezala da Crnoj Gori “uruči 50.000 dukata, izvjesnu količinu oružja, vojne opreme i pošalje vojne starješine - oficire i podoficire za obučavanje crnogorske vojske”. Crna Gora je “pristala” da, poslije oslobođenja od Turaka, “pristupi srpskoj državi”. Sporazumom se, takođe, predviđa da na prijesto zajedničke države “zasjedne” srpski knez Mihailo Obrenović. U slučaju da knez Mihailo ne bude imao nasljednika, na prijesto bi stupio crnogorski knjaz Nikola Petrović.

Piroćanac: Vasojevići u turskoj granici su pogodni za srpsku stvar; još kada bi se tako držali i Vasojevići u crnogorskoj granici...

Razumije se da srpskoj (obrenovićevskoj) vladi Ilije Garašanina, nije “padalo na pamet” da crnogorski knjaz Nikola Petrović upravlja zajedničkom državom. Srpski režimi su Crnoj Gori namijenili “ulogu vojnog logora”, koji Srbija može aktivirati i upotrijebiti, kada god hoće i protiv koga hoće. Crnogorski knjaz Nikola Srbiji treba samo do stvaranja zajedničke države Srbije i Crne Gore, a potom će ga se Srbija “lako ratosiljati” (osloboditi, kako je konačno i bilo). Izgleda da ovo nije “uočavao” vlastoljubivi crnogorski knjaz Nikola Petrović. Znajući da njegov kum, knez Mihailo Obrenović (kumovao na krštenju knjeginje Zorke 1864. godine), nema potomaka, očekivao je da on bude “car Balkana”.

Nakon potpisivanja tajnog sr-psko - crnogorskog sporazuma u Italiji, u Beogradu je usvojen i potpisan poseban Protokol. Prethodno su, na Cetinju, ovaj Protokol usaglasili: izaslanik srpskog kneza Mihaila Obrenovića - Miloje Lešnjanić i crnogorskog knjaza Nikole Petrovića - vojvoda Petar Vukotić, 14. septembra 1866. godine. Protokol su, u Beogradu, potpisali: u ime srpskog kneza - Ilija Garašanin, a u ime crnogorskog knjaza - Nićifor Dučić, u dva “jednoglasna egzemplara”.

Znajući da srpska državna i politička elita ne poštuje ni jedan dogovor sa Crnom Gorom, pa neće ni ovaj, knjaz Nikola je, na svom primjerku Protokola, svojeručno napisao: “Lažovi stari - Knjaz”.

Neki poznavaoći prilika na cetinjskom dvoru smatrali su da je knjaz Nikola, toliko “zaslijepljen prijestolom Južnih Slovena”, često “žrtvovao crnogorske nacionalne interese, ognjište i ime crnogorsko”, za neke “uzvišene velikosrpske ciljeve”. Romantičarski opsjednut “slovenskom knjaževskom (ili kraljevskom) titulom”, knjaz Nikola je u njoj “vidio crnogorski interes” (državni i nacionalni). U tome se sastojao čitav njegov nacionalni program.

Nasuprot nerealnom crnogorskom knjazu, Ilija Garašanin je drugačije promišljao, planski, oprezno, a često i drsko nastupao. Imao je jasan, vizionarski velikosrpski program “Načertanije”. Knjaza Nikolu je “okružio” agentima (svojim špijunima), koji su ga pratili i, o svemu, pravovremeno izvještavali svoje nadležnike. Tako su sve političke i državne namjere i aktivnosti crnogorskog dvora, na vrijeme primijećene i osuđene od strane srpske Vlade i srpskog dvora.

I kada su, na prvi pogled, “iskreno sarađivali” sa Crnom Gorom, srpska Vlada, čelnici režima i dinasti, tajno su kompromitovali knjaza Nikolu i Crnu Goru, gdje su god stigli. Srpska Vlada je oko sebe redovno okupljala crnogorske nezadovoljnike, koji ispoljavaju, čak i javno, svoj lični gnjev i mržnju protiv svoje otadžbine, brutalno “psujući i prijeteći” knjazu Nikoli i Crnoj Gori. Srpska (beogradska) štampa ne prekida ofanzivnu kampanju protiv Crne Gore i, posebno, protiv knjaza Nikole. Smišljaju se i šire svakodnevnne i svakojake podvale. Tako, jednim pismom od 7. maja 1866. godine, Ilija Garašanin “upozorava” knjaza Nikolu i kaže: “Ovdje se pronio glas da je Vaša Svjetlost obećala Austriji u pomoć vaši(h) hiljadu vojnika, u predstojećem ratu s Rusijom i Italijom. Mi ovo nikome ne vjerujemo i sve glasove najživlje poričemo”.

Knjaz Nikola se Garašaninu “pravdao”, što se vidi iz pisma, od 28. maja 1866. godine, u kome mu, između ostalog kaže: “Vaše prevashoditeljstvo. Odlučno Vas uvjeravam, da ja nikome i nikada nikakva obećanja nijesam činio, niti namjeravam učiniti..., a novine neka gataju šta im je milo”.

Odgovor knjaza Nikole nije “zadovoljio” Iliju Garašanina, pa on u Crnu Goru šalje svoga emisara Milana Piroćanca, da “na licu mjesta” izvidi situaciju. Razlog odlaska Milana Piroćanca u Crnu Goru, vidi se u pismu Ilije Garašanina, upućenom Jovanu Marinoviću, u kome se kaže da “treba da pretekne druge agente” u te krajeve i “provjeri” priče o slanju hiljadu crnogorskih vojnika u Austriju. Garašanin se “plaši” da “neko” ne potkupi Crnogorce, pa kaže: “Ja se bojim da tamo novac ne uspe, a u Arnautluk još više, jer tamo je zapetost s Turskom još velika”. On smatra da “novci mogu Arnauts probuditi, što bi otežalo planove Srbije”.

Treba imati u vidu da su okolne zemlje - ranije Mletačka Republika, a sada Austrija i Turska, protiv svake međusobne saradnje i saveza Srbije i Crne Gore.

Sve okolnosti i saznanja upućuju na zaključak da je knjaz Nikola “imao pravo” da, na primjerku Protokola o zaključenom sporazumu između Srbije i Crne Gore 1866. godine, u Italiji, napiše “lažovi stari”, jer u praksi nikada nije zaživio. Umjesto ugovorenih 50.000 dukata, Srbija je Crnoj Gori uručila

svega 3.000 dukata. Od oružja i druge vojne opreme, nije isporučeno skoro ništa.

Pošto je, napokon, shvatio da ne može “zasjesti na svesrpski prijesto”, knjaz Nikola je “ohladio glavu”. Preinačio je i, na svom primjerku sporazuma, svojeručno zapisao da Crna Gora “neće pristupiti Srbiji, sve dok i jedan Srbin bude pod Turcima”.

SRPSKI INSTRUKTORI U CRNOJ GORI

Crna Gora je u svako doba bila “puna srpskih agenata”, kao gora ljeti lista. A i mnogi Crnogorci su radili “srpska posla”. Povoljna okolnost za dolazak srpskih špijuna u Crnu Goru je “srpska pomoć” u kadrovima. Crna Gora onda nije imala školovanih ljudi, a Srbija se Sporazumom “obavezala” da “obučava” crnogorsku vojsku. Na traženje knjaza Nikole, ministar inostranih poslova u Vladi Srbije - Ilija Garašanin, šalje u Crnu Goru načelnika svoga Ministarstva, visokog oficira Milana Piroćanca, za ličnog sekretara knjazu Nikoli.

Sa Milanom Piroćancem, u Crnu Goru dolazi i kapetan Ljubo-mir Ivanović, da organizuje vojnu obuku. Njegov glavni zadatak je da “pripremi” crnogorsku narodnu vojsku za uspješno “uklapanje” u srpsku vojnu organizaciju, što se ostvarilo tokom Prvog svjetskog rata. Ivanović je istovremeno bio i ađutant knjazu Nikoli, pa ga je tako stalno imao u “svom vidnom polju”.

Za obavljanje ovako važnih i odgovornih poslova u Crnoj Gori, kao što su “ispitivanje mogućnosti svrgavanja dinastije Petrovića i knjaza Nikole, sa crnogorskog prijestola i pripajanje Crne Gore Srbiji”, Milan Piroćanac je prethodno dobro edukovan (obučen). Kao lični sekretar crnogorskog knjaza Nikole i povjerljivi izaslanik i špijun srpskog ministra Ilije Garašanina, on redovno šalje “tajne” izvještaje svome nalogodavcu.

U svojim, često šifrovanim, pismima, Piroćanac govori sve “najgore” o Crnoj Gori, Crnogorcima i Crnogorkama, a posebno “ružno” o knjazu Nikoli. Rječnik mu je prostački, a ocjene o ljudima ispod ljudskog dostojanstva. Samo nekoliko drastičnih primjera.

Piroćanac Hercegovce smatra “korisnim srpskim narodom” i citira riječi brata Jovana Dučića, koji želi da ga “nikada sunce ne ogrije iz Crne Gore”. Iako je Crna Gora, u svako doba, nesebično pomagala vojno, materijalno i moralno skoro sve hercegovačke borbe protiv Turaka, bilo je i uticajnih Hercegovaca, koji su zazirali od Crne Gore.

Za Vasojeviće u “turskoj granici” (Donje Vasojeviće), Piroćanac kaže da su “karakterom i temperamentom bliži nama (biva Srbima) nego

Crnogorcima”, pa ističe da su oni “veoma pogodni za srpsku stvar”, samo kada bi se i Vasojevići u “crnogorskoj granici (Gornji Vasojevići) tako držali”.

Piroćanac izvještava da su Kući “velika siromaština u kamenjaru, ali i junačka srpska populacija”. Na Kuče, u crnogorskoj granici, Crna Gora “više”, te imaju razloga da Srbiji “budu privrženi”. Posebno ih je “pogodila crnogorska pohara” i navodi riječi nekih Kuča, da će “uskoro sve ovo biti srpsko”.

Piroćanac konstatuje da su Katunjani i veliki vojvoda Mirko Petrović “ozbiljna smetnja pripajanju Crne Gore Srbiji”. On cijeni da će albanska plemena, Krasnići i Gaši, biti na “srpskoj strani”, mada vode politiku “kratkog daha” i opredjeljuju se prema “trenutnim prilikama”.

Srbija, tih godina, vrši snažan pritisak i uticaj na Hercegovinu i na Vasojeviće, da se “okanu Crne Gore i okrenu Srbiji”. Neki hercegovački glavari - pop Bogdan Zimonjić, Luka Petković, Aleksa Jakšić, Stojan Kovače-vić i drugi, primali su iz Srbije novčanu pomoć u vidu “povjereničke plate”. Kada se to saznalo, požurili su na Cetinje da “objasne” knjazu Nikoli Petroviću da su to “činili, ne iz nacionalnih prosrpskih interesa, već zbog siromašnog stanja”.

Organizator "srpske propagande" u Hercegovini bio je Nićifor Dučić.

Crna Gora je "porobljenom" hercegovačkom narodu redovno pružala vojnu i materijalnu pomoć i političku i moralnu podršku. Imala je i ona svog povjerenika u susjedstvu - Hercegovini, izvjesnog Rista Aleksića, u Mostaru.

Na ovako drastičnu i agresivnu srpsku propagandu, koja je neposredno ugrožavala "istorijsko pravo Crne Gore na susjedne krajeve", Crna Gora je "mlako" reagovala.

Velikosrpska politika prema Crnoj Gori se nastavlja i kasnije, o čemu govori izvještaj Vula Kneževića, crnogorskog graničnog komesara na Žabljaku, nadležnom ministru u Vladi Crne Gore iz aprila 1908. godine - o aktivnostima srpskih agenata u selima pljevaljske regije. Ističe se da agenti ispituju narod "ko hoće da je Srbin, a ko Crnogorac", da Crnogorci "neće da su Srbi", na što im ovi prijete "da Crnu Goru treba ujediniti kosovskim mačem".

Zbog toga Jovan Đonović konstatuje da su "nacionalno - politički pogledi" u Crnoj Gori drugačiji od "srpskih ideala" i sumnja u "srpsku nacionalnu

čistost" vrha Crne Gore. To je, reklo bi se, fundamentalni razlog političkih borbi u Crnoj Gori od 1905. do 1910. godine.

CRNU GORU UPOKOJITI OBEĆANJEM BOLJEG ŽIVOTA

Milan Piroćanac "vidi" najefikasniji i najkraći put "upokojenja" Crne Gore u "Veliku Srbiju" - obećanjem "boljeg života" vječito siromašnom crnogorskom stanovništvu. Samo tako će crnogorski narod "nadvladati sebične separatističke želje i antisrpsku politiku cetinjaskog dvora".

Vuk Karadžić je pisao da mnogi Crnogorci više žele da "budu posljednje sluge u Srbiji, nego da se vraćaju u Crnu Goru"

Takvo svoje gledanje Piroćanac obrazlaže "nemaštinom" crnogorskih državnih i plemenskih glavara. On konstatuje da su, izuzev Petrovića i vojvode Marka Miljanova, svi "teška sirotinja" i da su "podložni primanju novca i darova", što treba "iskoristiti za srpske ciljeve".

Poznato je da se i Omer-paša Latas, u napadu na Crnu Goru, oslanjao na "podmićivanje Crnogoraca", kako to narodna pjesma kaže:

"Dok je meni u kesi novaca,
I u Crnoj Gori trgovaca,
Kojino su lakomi na blago,
Učiniću što je meni drago".

Treba reći da ja Crna Gora uvijek imala "trgovce" njenom sudbinom. Vuk Karadžić je pisao da mnogi Crnogorci, više žele da "budu posljednje sluge u varošima Srbije, nego da se vraćaju u Crnu Goru". Od srpskog režima podmićeni Crnogorci su isticali da im je "bilo bolje pod Turcima, nego pod knjazom Nikolom". Neki se čak ponose time, što nikada "nijesu voljeli Crnogorce". Sve su to, naravno, rezultati uporne i strpljive velikosrpske nacionalističke politike, na ništenju crnogorske države i "utapanju" Crnogoraca u srpsku naciju.

U svojim izvještajima, Milan Piroćanac veoma ružno govori o crnogorskim glavarima: vojvodi Đuru Matanoviću, vojvodi Mašu Vrbici, cetinjskom vojvodi Marku Martinoviću, njeguškom vojvodi Ivu Rakovom Radonjiću, kapetanu u Skadru Peru Peroviću i drugim.

Piroćanac cijeni da su "srpstvu odani": mitropolit crnogorski Ilarion Roganović, grahovski vojvoda i crnogorski senator Ante Daković, drobnjački vojvoda i crnogorski senator Novica Cerović, bjelopavlički

vojvoda i crnogorski senator Risko Bošković, piperski serdar i crnogorski senator Jole Piletić.

Pri povratku iz Crne Gore, Milanu Piroćancu su se "preporučivali" da prenese njihovu "vjernost" srpskom knezu Mihailu Obrenoviću neki crnogorski "časnici". Posebno su ga za "rukav vukli", Petar Vukotić, Ivo Radonjić i Đuro Matanović, saopštavajući mu da se, na njih može osloniti za "svaku srpsku potrebu".

U "čiste" ljude Piroćanac svrstava ljubotinjskog vojvodu i crnogorskog senatora Iliju Plamenca.

U izvještaju Piroćanca se posebno ističe da je, vasojevički vojvoda i crnogorski senator Miljan Vukov Vešović "čvrsto uz Crnu Goru".

Srpski režim je pokušao da "pridobije" crnogorskog serdara u Vasojevićima, Todora Vukovića, sina vasojevičkog vojvode Miljana Vukova. Srpski državnik Jovan Ristić, pobratim vasojevičkog vojvode Miljana Vukova, uticao je na srpskog kneza Mihaila Obrenovića, da pokuša uticati na Todora Miljanova, da makar on "pomogne" Srbiji u "širenju srpstva" u Crnoj Gori. Međutim, ovaj čestiti Crnogorac se nije dao "obrlatiti" da radi za "srpsku stvar".

Iz izvještaja Milana Piroćanca je "vidljiva strepnja" da, vladajuća kuća Petrovića "hoće Crnoj Gori da pripoji Hercegovinu i neke djelove Arnautluka", kao i da knjaz Nikola teži da "zauzme prijesto čitavog srpstva", jer neće "htjeti da živi pod vlašću kneza Mihaila Obrenovića. No, to je samo njegova "pusta želja".

Piroćanac konta da je, nasuprot Petrovićima, crnogorski narod "listom odan Rusima i Srbima" i, sa žalošću, gleda knjaževo "prijateljsko držanje sa galiotima Francuzima".

Uoči odlaska iz Crne Gore, ovim srpskim "dobročiniteljima" je knjaz Nikola priredio istražaj i odlikovao ih Oredenom II reda, kao i darovao - Milanu Piroćancu zlatni prsten, a Ljubomiru Ivanoviću sat.

Zanimljivo je da dr Vladan Đorđević, predsjednik Vlade Srbije, u svojim spisima, ne pominje ova odlikovanja i uzdarja, ali ne propušta da kaže, da je knjaz Nikola, na rastanku, Milana Piroćanca titulisao "paščetom šumadijskim".

I pored svega, knjaz Nikola je, na rastanku, tražio od Milana Piroćanca da predloži Iliji Garašaninu, da se u Beogradu (i tada je bilo aktuelno Dedinje) "pokloni" po jedan plac za gradnju kuće: Mirku Petroviću, knjazu Nikoli, Petru Vukotiću i Nićiforu Dučiću. Piroćanac je sam, ovom spisku, dodao i "plac Ivu Radonjiću".

Piroćanac smatra da "nije nepametno" obrazovanje "crnogorske Ma(h)ale u Beogradu" i da treba obavijestiti "glavne ljude" u Crnoj Gori da, u

Beogradu, "imaju po jedan plac" i da "mogu graditi porodične kuće", ali ne i "prodavati, do samo doseliti da u njima žive u Beogradu".

Ilija Garašanin je bio "zadovoljan radom Milana Piroćanca u Crnoj Gori", jer je u "potpunosti obavio" povjerene mu zadatke. Upoznao je crnogorske prilike, uspostavio "prijateljske" veze sa crnogorskim glavarima i uglednim ljudima i "solidno sondirao teren" za pripajanje Crne Gore Srbiji. Sve je to, naravno, rađeno u strogoj tajnosti, jer je knjaz "podozriv i preosjetljiv" prema beogradskoj politici. Piroćanac zaključuje da knjaz Nikola "nije spreman" da "olako žrtvuje" Crnu Goru i svoju dinastiju, iako je neoprezno potpisao sporazum, sa knezom Mihailom Obrenovićem, 1866. godine. Piroćanac "predlaže" da, u daljim pregovorima sa Crnom Gorom, knjaza Nikolu "treba zaobilaziti", jer je "prevrtljiv" i angažovati viđenije crnogorske glavare. Piroćanac smatra da je najbolji način "denacionalizacije Crnogoraca" školovanje crnogorske djece u Srbiji i tako, od njih formirati "srpski orijentisane građane". Uporedo sa školovanjem, treba angažovati "nezadovoljne i ugledne" Crnogroce da "rade protiv svoje države". To se postiže "laskanjem, malim novčanim davanjima, sitnim darovima, davanjem službe i placeva za gradnju kuća u Beogradu".

U pripremi zajedničkih oslobodilačkih borbi protiv Turske, Srbija i Crna Gora se sporazumijevaju o "interesnim sferama" i, 15. juna 1876. godine, u Veneciji (Italija) potpisuju "tajni ugovor" o savezu i tajnu vojnu konvenciju. Ugovoreni su "ravnopravnost nezavisnih država Srbije i Crne Gore u savezu, samostalno vođenje ratnih operacija i istovremena objava rata Turskoj 1876. godine.

Odmah poslije prvih bojeva i poraza na Ćinusu 1877. godine, Srbija zaključuje mir sa Turskom. Crna Gora je nastavila oslobodilačku borbu protiv Turske, sada u bitno težim uslovima. Brojna turska vojska prebačena je sa srpskog, na crnogorsko ratište u Vasojevićima.

Konačno je, izgleda, knjaz Nikola "shvatio" namjere i ponašanje srpskog režima, pa u ovom ugovoru o savezu sa Srbijom, ne pominje "ujedinjenje". Prestao je da se "odriče" prijestola u "korist" srpskog kneza Mihaila Obrenovića. Napokon se "uvjerio" da Srbija "hoće sve", ali crnogorskog knjaza na "svesrpskom prijestolu ne".

BESOMUČNA SRPSKA PROPAGANDA PROTIV CRNE GORE

Ilija Garašanin, vispren srpski političar i državnik, znao je da se na svijest Crnogoraca najefikasnije utiče posredstvom knjiga, učitelja, popova, činovnika i agenata. Zato je, u sve krajeve od interesa za Srbiju, slao uticajne

ljude i propagandnu literaturu. Samo knjige i učeni ljudi mogu "oblikovati srpsku svijest kod Crnogoraca", posebno kod mladih naraštaja, koji se školuju u Srbiji.

U cilju ostvarenja srpskog imperijalnog programa, posredstvom Jovana Vaclika, Garašanin u Crnu Goru šalje "pet sanduka knjiga", koje navodno traži crnogorsko praviteljstvo. Međutim, struktura poslatih knjiga "ne odgovara" crnogorskom "zahtjevu" jer su "manjkale" u knjigopečatnji. Zato im se, u zamjenu, šalje ono što ima, i to: "Istorija srpskij" prostrani 100 komada; "Istorija srpskij" kratki 100 komada; "Srbljaka" 2 komada i 20 crkveni knjiga. Sanduci sa ovim knjigama, "adresovani na M.n." ("Montenegro"), stigli su u Kotor, na ime g. Stefana Bjelobrkovića. U pismu poslatom sa knjigama Jovanu Vacliku, Garašanin se obraća: "Izvolite, Gospodine, primiti ovom prilikom uvjerenje moga otmenoga ponašanja - I.Garašanin". Nije ovo jedina pošiljka. Ilija Garašanin je koristio svaku priliku, da Crnu Goru "snabdjeva" srpskom istorijskom, književnom i propagandnom literaturom.

U drugom pismu, od 22. aprila 1866. godine, Ilija Garašanin Jovanu Vacliku kaže, između ostalog i ovo: "Mi Srbi, ako nijesmo ništa drugo kadri, bar da se dobro izgovorimo, pa ko zna da i to ne uđe u kakav račun".

Beogradska štampa svakodnevno vodi ofanzivnu kampanju protiv Crne Gore i knjaza Nikole. Fabrikuju se svakojake izmišljotine i laži u novinama i "tematskim" brošurama. Svaki crnogorski otpor klevetama, svaka istina o Crnoj Gori i njenom protivljenju samouništenju, od zvanične Srbije se "dočekuje na nož" i kvalifikuje crnogorskim separatizmom i otporom "višim interesima srpstva".

Iz Srbije se, po Crnoj Gori, svakodnevno rasturaju pamfleti i proglosti, a potpisuje ih nepostojeće "Srpsko narodno društvo". Vjeruje se da je njihov autor crnogorski vladika, Nićifor Dučić, rodom iz Hercegovine. Jedno od tih "sočinenija" je i vješto sročen "Proglas Bugara Crnogorcima", da se "drže Srbije i nikoga više".

Garašanin je, u Crnu Goru, redovno slao svoje "povjerenike" (agente), provjerene, obrazovane i pripremljene ljude za taj posao, kao što su: Vuk Karadžić, Sima Milutinović Sarajlija, Matija Ban, Milorad Medaković, Jovan Nikolić Tesovac, Milan Piroćanac, Ljubomir Ivanović i drugi.

I poslije "nestanka" sa srpske političke scene Ilije Garašanina, dolazak srpskih agenata u Crnu Goru i regrutovanje agenata od aüglednih" Crnogoraca, nijesu prestajali. Tako su srpski špijuni, u Crnoj Gori, bili i

Nićifor Dučić i kneginja Darinka Petrović, rodom iz srpske trgovačke porodice Kvekić, iz Trsta.

Poznato je da su se njih dvoje, Nićifor i Darinka, suprotstavljali "svim vezama Crne Gore sa okolnim zemljama, sem sa Srbijom". Oni su bili "najveća opozicija" vladavini knjaza Nikole i daljem opstanku Crne Gore, kao nezavisne države. Zbog toga je Piroćanac "garantovao" Garašaninu da su, Nićifor Dučić i Darinka Petrović, "provjereni srpski špijuni".

Zvanična Srbija je stalno podsticala "nezajažljive ambicije" Darinke Petrović. Špekulisalo se da je srpski knez Mihailo Obrenović "obećao brak" kneginji Darinki, udovici knjaza Danila, pa da se tako "pod jednom krunom (srpskom) ujedine Crna Gora i Srbija".

Zapis koji potiče iz 1522. godine pominje izvjesnog Petra Čudru sina Radovanovog, iz Paštrovića, čovjeka "crnogorskog naciona"

Na preporuku ruskog konzula u Dubrovniku - Petkovića, Srbina iz Kragujevca, Rusija je davala po 400 guldena u zlatu godišnje Nićiforu Dučiću, za "usluge", koje čini ruskom konzulatu, dajući mu "valjane informacije" o aktivnostima knjaza Nikole. Za svoju "revnost", Dučić je i od Srbije dobijao godišnju platu od po 1.000 talijera i "naknadu svih troškova koje učini".

Svaka samostalna politička aktivnost knjaza Nikole i Crne Gore, od Srbije je redovno "osuđivana" kao "neprijateljstvo prema Srbiji i kao izdaja viših srpskih interesa".

Ruski carevi, Aleksandar II i Aleksandar III, bili su iskreni prijatelji Crne Gore, njenih vldara i, posebno, knjaza Nikole. Posjeta knjaza Nikole Rusiji (Petrogradu) 1868. godine, bila je značajna za Crnu Goru. Knjaz Nikola je isposlovao zvanične granice i "vodeću ulogu" Crne Gore, u ruskoj politici na Balkanu. Tada je crnogorski suveren, knjaz Nikola Petrović, od ruskog cara dobio na dar "sablju srpskog kralja Milutina" i priznanje "jedinog iskrenog prijatelja Rusije". Kasnije se (vještačenjem) utvrdilo da to nije sablja srpskog kralja Milutina.

U mnogim bojevima sa Turcima, 1862. godine, u borbama u Hercegovini, u Ostroškom klancu (poznatih "devet krvavih dana"), u nacionalno oslobodilačkim ratovima 1876-1878. godine i bojevima na Vučjem dolu, Fundini i u Vasojevićima, knjaz Nikola je "stekao zvanje car junaka".

Smjenom Ilije Garašanina 1867. godine, Srbija se nije odrekla "Načertanija". Srpski režimi prema Crnoj Gori mijenjaju strategiju i "egzekutore", zavisno od prilika i potreba. Inače, cilj je uvijek isti: uništenje crnogorske nezavisne države. Poslije vladavine kneza Mihaila Obrenovića, Srbijom upravljaju

Namjesništvo i Ristićeva Vlada. Ristićev "povjerenik" za Crnu Goru bio je Nićifor Dučić. U jednom povjerljivom izvještaju Ristiću, konstatuje se da, crnogorski knjaz Nikola, "uvijek udari u stranu kada interesi srpstva traže jedinstvo".

PROTJERIVANJE CRNOGORACA I CIGANA IZ SRBIJE

Poznato je da su većina, ne samo agenata, nego i popova i učitelja bili iz Srbije. Svi oni aktivno "propagiraju srpstvo" u crnogorskom narodu, izjednačavajući vjerska i nacionalna osjećanja naroda, sa ciljem "utapanja malene Crne Gore i Veliku Srbiju", a time i "Crnogoraca u Srbe".

Jedan od brojnih srpskih uglednih agenata, u Crnoj Gori, je i Vasa Pelagić. Došao je na Cetinje 1871. godine, da "podstiče crnogorsku mladež na ujedinjenje omladine srpske". U tome je imao podršku zvanične Srbije, koja mu je stavila na raspolaganje novčana sredstva, školske udžbenike i propagandnu lektiru, pisanu ekavicom. Ta je cjelokupna literatura, osnovna i pomoćna, o srpskoj državi, srpskom narodu i srpstvu uopšte. Crnogorci se ne pominju.

Kao upravitelj svih škola na Cetinju, Pelagić je i zvanično "fundirao srpstvo u duše crnogorske mladeži". Pisao je propagandne tekstove, članke i druge sastave. Poznata je njegova brošura "U amanet Srbinu i Srpkinji", štampana na Cetinju 1871. godine u 1.500 primjeraka. U svim svojim spisima, Vasa Pelagić smatra Srbima sve slovenske narode, a njihove teritorije srpskim zemljama.

Ovako snažnu velikosrpsku aktivnost u Crnoj Gori, dugo ne "primjećuje" jedino knjaz Nikola. Nije mu padalo "na pamet" da "mijenja nacionalnu svijest Srba u Crnoj Gori", da Srbe "crnogorči". Očekivao je da će se, masovnim preseljavanjem Crnogoraca u Srbiju i posrbljavanjem Crnogoraca u Crnoj Gori, stvoriti uslovi da i on "otide" u Beograd i "zasjedne na prijesto" Južnih Slovena. Mislio je da niko od njega, "cara junaka", nije "preči".

Bilo je to vrijeme intenzivnog iseljavanja Crnogoraca u Srbiju, ali su većina njih izražavali svoju lojalnost prema "svom gospodaru", što je podsticalo iluzije knjaza Nikole da se "dočepa srpskog Prijestola".

Dolaskom Milana Obrenovića i, kasnije mu sina, Aleksandra Obrenovića, na vlast u Srbiji, zaustavljeno je useljavanje Crnogoraca u Srbiju. Knjaz Nikola je bezuspješno pisao pisma i slao poruke vladarima - Obrenovićima. Sve je bilo uzalud.

Poznato je da je najviše od Crne Gore i Crnogoraca "zazirao" dr Vladan Đorđević. Još dok je bio srpski poslanik u Carigradu, po crnogorskom poslaniku u Carigradu - Mitru Bakiću, šalje poruku: "Reci tvojem Gavri (Vukoviću, crnogorskom ministru inostranih djela), da ću ga ja naučiti kako se vodi politika".

Kada je dr Vladan Đorđević, nazvan "srpski Ivan Grozni", uzdignut na vlast u Srbiji, Vlada Srbije 1897. godine donosi Uredbu o zabrani ulaska Cigana i Crnogoraca u Srbiju. Uredbu je imala zakonsku snagu. Odmah je otpočeo progon Crnogoraca iz Srbije. Hermetičkim zatvaranjem granica, onemogućen je ulazak Crnogorcima u Srbiju. Predsjednik Vlade Srbije, dr Vladan Đorđević, naređuje: "Cigane i Crnogorce", bez ikakvog obzira, vraćati sa granice".

Mnogi Crnogorci, pa čak i crnogorske odivce, udate za Srbe, ekspresno su prognati iz Srbije. Ostao je upamćen drastičan primjer protjerivanja jedne Crnogorke iz Pipera, udate za Srbina, u okolini Kragujevca. Protjerivanja nijesu pošteđeni ni crnogorski radnici po Srbiji - nadničari, poslužitelji po kućama imućnih Srba, svi učitelji, popovi i đaci na školovanju iz Crne Gore. Mnogi su protjerani u Tursku, pa su stradali preko albanske teritorije. Odlazeći na rad u Carigrad, Makedoniju i Bugarsku, Crnogorci su morali zaobilaziti Srbiju. Ovi postupci Vlade Srbije, u crnogorskom narodu su upamćeni kao primjer otvorenog neprijateljstva.

Ovaj Cincar, prepariran u Srbina, dr Vladan Đorđević, izdašno "nalivan bokalima šampanjca i vina rumenoga", rado bi prijetio Crnogorcima: "Prizren, Prizren vam treba, jelte, gladnici jedni. A ne znate da ćemo vam i Ćipur uzeti, po kome slavnome imenu nazivate se nekakvim ušljivim plemićima".

NEGIRANJE CRNOGORSTVA

Srpskim nacional-šovinistima je, ranije i sada, nezavisna Crna Gora glavna prepreka na stvaranju "Velike Srbije". Njima je "najpogodnija" nerazvijena i, u svemu, zaostala i primitivna, a ponajprije poslušna Crna Gora. Zato "preže" da im kuda ne umakne.

Velikosrbi i, sa njima, posrbljeni Crnogorci, "takmiče se" u negiranju svega što je crnogorsko: državne nezavisnosti, nacionalnog izjašnjavanja, crkve, jezika, književnosti, kulture, tradicije, grba, zastave, himne i svih drugih osobenosti, koje Crnu Goru čine nezavisnom državom, a Crnogorce posebnom nacijom.

Uz srpske nacionaliste, kao šipka uz pušku, idu i neki srpski i posrbljeni crnogorski istoričari. Međutim, brojni su srpski i, razumljivo, crnogorski istoričari, koji osporavaju negiranje crnogorstva. Navodimo samo neke.

Simo Ćirković ("Enciklopedija Jugoslavije") kaže: "Usled nerazdvojne združenosti crkve i države u periodu Nemanjića, bilo je moguće da se pravoslavlje pojavi kao bitno obeležje srpstva i da se verska pripadnost nametne kao kriterijum razgraničenja".

Stojan Novaković ("Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima") zaključuje: "Taj stari srednjevekovni srpski tip, koji identifikuje srpstvo sa pravoslavljem, osnova je onom sinonimu, po kojem su prosti ljudi našega veka, Rumuni, Rusi, Grci - srpske vere".

Simo Matavulj ("Bilješke jednog pisca") konstatuje: "Od iskona, pa i na primorju, Srbin je bio samo pravoslavni. Srpstvo je značilo samo pravoslavlje, kao što u ovim krajevima, na istoku, znači i danas".

Jozef Holeček, po narodnosti Čeh ("Crna Gora", Prag, 1877.), predočava: "Pitaš li ga za vjeru, Crnogorac odgovara da je Srbin, pitaš li ga za narodnost, reći će da je Crnogorac".

Pavel Apolonovič Rovinski piše: "Imenom Srbin označavaju pravoslavnoga i navode imena naroda (plemena), Bajice, Njeguši, Ceklinjani".

Roj Trevor konstatuje: "Crnogorci nastaju nacijom, poštovanom među nacijama".

Kao što se vidi, stari putopisci i istraživači jasno uočavaju razlike vjere i nacije, dok domaći pisci nijesu tako eksplicitni. Očigledno je da termin "Slavenosrbi" označava Južne Slovene - pripadnike pravoslavne vjere. Negatori crnogorske nacije, svoje "tvrdnje" da su Crnogorci Srbi, oslanjaju na postavci da su pripadnici iste vjeroispovijesti ("srpske vjere"). Zbog toga im ne pogoduje autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva (ukinuta dekretom jugoslovenskog kralja Aleksandra Karađorđevića, 17. juna 1920. godine).

Ustav Kraljevine Crne Gore (član 40) predočava da Crnogorci nijesu Srbi i kaže: "Državna vjera u Crnoj Gori je istočnopravoslavna, a Crnogorska crkva je autokefalna".

Brojni su crnogorski naučnici, književnici, državnici, političari i ljudi ostalih profesija, koji "propovijedaju" (govore i pišu) "crnogorsko srpstvo", što su srpske imperijalne pretenezije na crnogorsku samobitnost i crnogorsku državnu teritoriju.

Prvo nerazlikovanje slovenskih naroda primjećuje se kod vizantijskih hroničara i istoričara, koji Slovence, Hrvate, Dukljane, Rašane i druge, nijesu "raspoznavali", nego su ih sve nazivali zajedničkim imenom: Tribali, Skiti, Varvari i slično.

Poznato je da prve teritorijalne aspiracije prema Zeti, odnosno Crnoj Gori, ostvaruju raški (srpski) vladari - župan Stefan Nemanja i njegovi nasljednici (bez reda i redom), zaključno sa carem Stefanom Dušanom.

Neke oblike negiranja crnogorskog naroda nalazimo u crkvenim dokumentima, pa i kod vladara Petrovića, koji neuspješno lamentiraju o "slaveno-srpstvu", samo iz vjerskih i dinastičkih pobuda, koje je "najdarovitije" njegovao knjaz Nikola, želeći da se "uvali" u "svesrpski prijesto", ne primjećujući da mu je to samo "neodoljiva" želja i nikakva šansa.

CRNOGORSKA NACIJA POZNATA SVIMA OSIM SRBIMA

Odavno su poznati pojmovi "crnogorski nacion" i "crnogorska nacija".

Sreten Zeković citira jedan zapis iz 1522. godine, koji pominje izvjesnog Petra Čudru, sina Radovanovog iz Paštrovića, čovjeka "crnogorskog naciona".

Gravura na jednoj sablji iz 1766. godine, glasi: "Sie (sija) nož Đoka Radonjića, guvernadura vise crnogorske nacije".

Militantni odred odbrane srpstva u Crnoj Gori jeste Crnogorsko-primorska mitropolija, ona je oslonac mržnje prema svim oblicima crnogorstva

Poznato je da se multietnička konvencija o "Slavjanstvu" zloupotrebljava za negiranje nekih istorijski formiranih naroda. Sve do sredine XVIII vijeka, u crnogorskoj literaturi se nalazi složenica "slaveno-srpski", koja ima neadekvatno značenje. Tako, recimo, "slavjano-srpsko koljeno" podrazumijeva Bugare, Srbe, Crnogorce, Slovence i Dalmatince ("Ljetopis Matice srpske", Budim, 1924. godine) Ovaj isti "Ljetopis Matice srpske", iz 1925. godine, konstatuje da se "Černogorci (Montenegrini), nazivaju slovenski obitelji planina crnogorskih".

Završavajući (kratku) "Istoriju o Černoj Gori", u Petrogradu 1755. godine, crnogorski vladika Vasilije Petrović, zaključuje: "Ja vrlo kratko napisah ovi

izvještaj o crnogorskom nacionu”, ili, recimo, Crnogorci, “od svojih saveznika Srba, turskih podanika, bježu ostavljeni”.

Sima Ćirković (“Enciklopedija Jugoslavije”) tvrdi da vizantijski car Konstantin VII Porfirogenit, pisac zanimljive istorije, od koga potiču osnovni podaci o Slovenima, nigdje ne kaže za Dukljane “da su Srbi”. On konstatuje da “nema nikakvih indikacija koje bi dopustile zaključak o eventualnom ranijem jedinstvu čitavog prostora, koji se pripisuje Srbima”.

Miloš Šobajić (“Crnogorci”, 1915.) istražuje crnogorsku stvarnost po uputstvima naučnika Jovana Cvijića i zaključuje: “Srpstvo je bio pojam širok, neshvatljiv za prostotu, nejasan za dinastiju, rasturen po gospodarstvu i raznolik po junaštvu”.

“Crnogorstvo se pominjalo kao nov spasilac i oslobodilac narodni i svaki širi pojam, mora se napustiti. Vladar je sam postavio prečutnu naredbu stihom:

“Ko crnogorstvu ne bio vjeran,

Bogom i ljudima svud bio tjeran”.

Crnogorstvo i Crnogorci formirani su u narodu sve jače kao zasebna cjelina, kao narodnost i kao nadmoćnost i prevlast.

Crnogorci su, prvo iz navike, a docnije iz uvjerenja, ponavljali tu oktrojku, kao svoj original”.

U ondašnjoj terminologiji, riječ “narodnost” je značila isto, što i danas riječ “nacija”.

U “Prosvjetinoj enciklopediji” (Beograd, 1978.) se kaže da su “Crnogorci južnoslovenski narod, koji je, tokom svoje novije istorije, razvio karakteristike posebne narodne individualnosti i posebne nacije”. Na istom mjestu se, za Srbe, kaže “da su južno-slovenski narod, veoma blizak Hrvatima, Muslimanima i Crnogorcima”.

Potpredsjednik takozvane, po svemu nelegalne i nelegitimne, Podgoričke skupštine, koja je rasturila crnogorsku državu 1918. godine, Savo Fatić izjavljuje: “Mi, od danas, nijesmo više Crnogorci, nego Srbi”.

SRPČENJE CRNOGORACA

Odavno se, pa i danas, uzaludno “grakće” na Crnogorce da “postanu Srbi”. Oni to, naravno, neće i ne mogu, jer su vjekovima imali slobodu i život u njoj. Stoljećima su se “crnogorčili”. Ako je Crna Gora “Sparta”, ona je “crnogorska Sparta”. Ako je Crna Gora, kako joj govore “Olimp”, ona je “crnogorski Olimp”. Crnogorci dobro znaju odakle su, od koga i ko su. Ne treba ih, sa srpske strane, posebno edukovati.

Očigledni su svakodnevni histerični napadi srpskih nacional-šovinista, na sve što je crnogorsko: državnu samostalnost, nacionalnost, crkvu, jezik, kulturu u njenom najširem značenju i duhovni život uopšte, kao i sve institucije, koje izražavaju crnogorski nacionalni identitet. Srpski nacionalisti otvoreno “protestuju” što se, navodno, srpski narod u Crnoj Gori “crnogorči”, jer je sve do sada narod u Crnoj Gori “bio srpski i pripadao srpskom nacionalnom korpusu”. Njima izdašno “pomažu” neki “posrpčeni Crnogorci”. Uvaženi crnogorski umjetnik Peđa Babović, kaže: “Mi u Crnoj Gori imamo ljudi, koji ne znaju ni ime prađeda, ali znaju da su srpskog porijekla”.

Oni smatraju da Crna Gora “nema i ne može imati svojih, već samo srpske interese”. Posebno su “grlati” neki “terazijski Crnogorci” i “crnogorski Srbi”, i to samo iz ličnih interesa.

Mnogi srpski režimski političari, državnici, diplomate, intelektualci, pa čak i akademici, bez neophodnih činjenica, lamentiraju da su “Crnogorci Srbi” i dio “srpskog naroda”. Oni ne priznaju postojanje crnogorskog naroda i crnogorske nacije. Oni propovijedaju da su crnogorsku naciju “izmislili” komunisti i Kominternu, radi “cijepanja” srpske nacije, te da je, krajem XX vijeka, Crna Gora “postala crnogorska zemlja”, sa “vidljivom netrpeljivošću prema srpskom etnosu”. Sve se to svakodnevno lamentira, bez ikakvih valjanih naučnih i istorijskih činjenica. A zna se da samo vjernicima ne trebaju dokazi za ispoljavanje svojih vjerskih ubjeđenja.

Srpskim nacionalizmom prema Crnoj Gori, posebno su “obdareni” akademici: Dobrica Ćosić, Dejan Medaković, Matija Bećković, Ljuba Tadić, Vasilije Krestić, Jovičić i drugi.

Svakodnevno ponašanje “običnog” srpskog naroda treba razlikovati od velikosrpskog nasrtanja na Crnu Goru. I crnogorski i srpski narod ne “dovode u pitanje” etničku srodnost i međusobne istorijske, prijateljske i lične veze i odnose. Crnogorski narod i crnogorska država, prema srpskom narodu i Srbiji, čuvaju i njeguju bratske odnose. Tako je bilo u prošlosti, tako je sada i tako će biti u budućnosti. U tome su potrebni, srpsko otrežnjenje i srpsko pokajanje. Otrežnjenje od sopstvenog agresivno-destruktivnog nacionalizma i šovinizma, a pokajanje za učinjena zla okolnim narodima.

Militantni odred “odbrane srpstva” u Crnoj Gori je Srpska pravoslavna crkva i, posebno, njena Crnogorsko-primorska mitropolija. Ona je oslonac mržnje, netrpeljivosti i nasrtaja na sve oblike crnogorstva. Takvim postupcima, srpski nacionalistički aktivitet snažno podstiče egzistencijalnu potrebu građana Crne Gore da mu se suprotstavljaju.

SRBOVANJE PETROVIĆA

Iako je, u prethodnom dijelu, kazano ponešto o “srbovanju Petrovića”, posebno o “srbovanju” knjaza Nikole, treba reći nešto više.

Srpski nacionalisti se nekritički “oslanjaju na srbovanje” crnogorskih dinasta Petrovića, ali su činjenice drugačije. Namjerno se, recimo, previđa da vladika Rade (Petar II Petrović Njegoš) pominje “srpstvo” kao pravoslavlje. U pismu Mihailu Obrenoviću, Njegoš kaže: “Po radi mene, bila bi neograničena radost, da bismo svi Slavenosrbi učinili među sobom jedno pravilo knjigopečatanja, a posebno Srbi i Crnogorci”. Iz ovoga je svakome jasno da Njegoš razlikuje dva naroda: Srbe i Crnogorce.

Njegoš govori o “srpstvu” kao “pravoslavlju” i u “Gorskom vijencu”, kad se “kune vjerom Obilića”, i kad “nalažu srpske badnjake”, i kad “srpsku svijeću gasi” ili proklinje “mlijeko vas srpsko razgubalo”. Ovome, valjda, ne treba poseban komentar. Njegovo poimanje “srpstva” je samo kao pravoslavlje, a ne kao nacija.

U svijetu nema primjera, sem u Srbiji, da se vjera i nacija potpuno identifikuju i da vjera ima nacionalno obilježje.

Posebno se ističe “srbovanje” knjaza/kralja Nikole Petrovića, ali se namjerno “previđa” da je i on “srpstvo” poimao samo kao “pravoslavlje”. Razlikujući Srbe od Crnogoraca, u “Balkanskoj carici”, kralj Nikola kaže:

“Ko crnogorstvu ne bio vjeran,
Bogom i ljudima svud bio tjeran”.

Knjaz Nikola je znao da lamentira: “Mene je postavio božji promisao za knjaza i gospodara crnogorskog naroda”. On bi povremeno “podsticao” ondašnje urednike listova da “više pišu o crnogorstvu”. Ako ne bi bilo tako, zašto bi kralja Nikolu, u Crnoj Gori “zabranjivali” srpski nacionalizam i velikosrpski pokret. Zapravo, velikosrpska politika, navodnom težnjom za ujedinjenjem svih jugoslovenskih naroda, dinastiju Petrovića i kralja Nikolu “udaljava” od vlasti. Upravo, srpski nacionalizam i velikosrpski pokret u Crnoj Gori, potjerali su kralja Nikolu da “jede hljeb milosrđa” izvan svoje zemlje.

Prema tome, crnogorski neprikosnoveni gospodar, kralj Nikola, “srbovao” je iz dinastičkih i ličnih interesa, a svejedno je, da li je to činio “namjerno” ili “bezazleno”. On je svoje “srbovanje” platio crnogorskom državom, prijestolom, imovinom i svojom glavom” baš od Srbije, za čije je interese “srbovao”.

Svi ovi primjeri nedvosmisleno svjedoče da je u Crnoj Gori, odavno razvijena nacionalna svijest o Crnogorcima, kao posebnom narodu.

Na “srbovanje” Petrovića posebno su uticali “Srbi od ugleda”, koji su bili visoki činovnici na crnogorskom dvoru i vojni savjetnici, kao i mnogi srpski popovi i učitelji u Crnoj Gori.

Svi su oni bili “ortodoksni Srbi”. Među njima se ističu: Sima Milutinović Sarajlija, Ljubomir Nenadović, Milorad Medaković, Matija Ban, Milan Piroćanac, Ljubomir Ivanović, Vasa Pelagić i drugi. Svi su oni u Crnoj Gori uživali gostoprimstvo, a zastupali i propagirali srpske interese, na štetu Crne Gore i dinastije Petrovića. O tome svjedoče njihovi tajni izvještaji zvaničnoj Srbiji, a posebno tajna pisma Milana Piroćanca Iliji Garašaninu.

Neki Srbi, na crnogorskom dvoru, počinili su falsifikate, sa negativnim posljedicama. Tako je Milorad Medaković (1823-1897) učinio teški falsifikat u “Zakoniku knjaza Danila” (član 92) samo da bi “potkrijepio” da, i crnogorski knjaz Danilo, Crnogorce “smatra Srbima”.

Ljubomir Nenadović je falsifikovao crnogorsku kapu. Sačinio je “legendu”, po kojoj je crni omotač na crnogorskoj kapi, navodno “znak žalosti” za propalim srpskim (kratkotrajnim) carstvom Nemanjića na Kosovu. Crveni tepeluk, ograđen zlatnom žicom u obliku polukrugova, predstavlja “slobodnu Crnu Goru”, na porobljenom Balkanu. Kasnije srpski šovinisti, svaki na svoj način, nadahnuto dodaju, svaki “svoju verziju”, a sve u funkciji “crnogorskog srpstva”. Strani putoposci su, od Ljube Nenadovića, preuzeli “legengu”, pa tako obična izmišljotina, vremenom počinje da “liči” na istinu.

Crnogorcima se, iz Srbije, nameće “srpstvo” kao sadržaj srpskih imperijalnih interesa. Velikosrbi očekuju da Crnogorci treba sami sebe da “srbiziraju i uklope u srpski nacionalni korpus”.

Marko Cemović je Srbiji nudio Vasojeviće u turskoj granici, koji su se “lavovski borili protiv knjaza koji propovijeda crnogorstvo”

I kada se imperijalna politika Srbije, prema Crnoj Gori, počela ostvarivati krajem XIX i poč-etkom XX vijeka, što je rezultiralo bezuslovnim pripajanjem Crne Gore Srbiji 1918. godine, u tom dugom istorijskom periodu, zvanična Crna Gora “izbjegla” je da formuliše i obznani svoj nacion-alni program. Plašila se, izgleda, da na sebe ne “navuče” srpski imperijalni gnjev, pa i agresiju, što je i doživjela na kraju Prvog svjetskog rata.

Iako je stalno bila isturena, pred široko otvorene "velikosrpske čeljusti", Crna Gora se zanosila i, očigledno, zavaravala sopstvenom ulogom u "čuvanju slovenskih interesa", a knjaz Nikola nerealno "čeznuo" za srpskim prijestolom.

CRNOGORCI PROTIV CRNE GORE

Iako Crnogorci nikada nijesu uživali naročit ugled u Beogradu, neodoljivo prema njemu hrle, naročito u novijoj istoriji. Još za vrijeme Obrenovića, bili su na "zlu glasu", navodno kao "lenštine, neradnici i hvalisavci, vješti pričanju oda i mitova o svojim slavnim precima i njihovim bojovima i ratnim podvizima", kao i o svojim "velikim zaslugama" za srpstvo.

Vještiji Crnogorci su uspjeli da se ožene svojim gazdaricama i tako "prilagode" i ostanu vezani za Crnu Goru samo porijeklom. U Srbiji je nastala, maltene, čitava biblioteka komičnih i satiričnih književnih djela o Crnogorcima.

Mnoge crnogorske siromašne ("bezemljaške") familije, pod uticajem propagande i mišljenja zvanične crnogorske vlasti, smatrale su Srbiju "obećanom zemljom". Žurile su da na neobrađenim i nenaseljenim ledinama u Srbiji, nađu kakvo-takvo "uhljebljenje". Bila je to takozvana crnogorska "ekonomska" emigracija u Srbiji, prvobitno "lojalna" svojoj Crnoj Gori.

Prva crnogorska politička emigracija u Srbiji, regrutuje se iz crnogorske političke opozicije. Stalnu opoziciju svojoj domovini - Crnoj Gori, činila je i crnogorska omladina na školovanju u Srbiji.

Prva politička opozicija stvaranju crnogorske države, javlja se u vrijeme vladavine mladog vladike Rada (Petra II Petrovića Njegoša). Opozicija je nastojala da zadrži tradicionalnu plemensku organizaciju, a time i "plemensku" vlast u Crnoj Gori.

U sukobu sa gospodarem i ce-ntralnom crnogorskom vlašću, protivnici su "stransvovali" milom ili silom.

Prvi "izgon" iz Crne Gore doživio je crnogorski guvernadur Vuka (Vukolaj) Radonjić, sa familijom, a potom i Luka Pejović Lukač, pop Mihailo Pejović, Marko Božović, Ilija Piletić, Markiša Plamenac i drugi. Svi su se oni "stavili u službu tuđinu", protiv Crne Gore.

U vrijeme knjaza Danila Petrovića, crnogorski potuđenici bili su: Pero Tomov i Đorđije Savov Petrović; te Đorđijeva braća - Vuko i Mašan

Petrovići: serdar Milo Martinović; senator Luka Radonjić; vojvoda Anto Daković; Stevan Perović Cuca; Radovan Piper Mrčarica; Risto, Vido i Đoko Boškovići; Puniša i Petar Pavićevići; Pero Nikolin; Mato Filipov; Todor Kadić i drugi.

U vrijeme vladavine knjaza/kralja Nikole Petrovića, nekoliko crnogorskih glavara bilo je u emigraciji u Srbiji, jer se nijesu slagali sa neprikosnovenom apsolutnom vlašću knjaza Nikole.

Posebno su se isticali Marko Miljanov, Jole Piletić, Peko Pavlović i Đoko Pejović. Iako žestoko "ljuti", nijesu "kovali zavjere" protiv knjaza Nikole, niti se "sta-vljali u službu" srpskom režimu protiv Crne Gore.

Grupacija crnogorske političke emigracije u Srbiji, koja je bila protiv nezavisne i samostalne crno gorske države, knjaza Danila i dinastije Petrovića, revnosno je "služila" srpskim dinastijama Obrenovića i Karađorđevića. U toj brojnoj grupaciji, posebno su se isticali Tomo Orahovac, Đuro Kustudić, Savo Ivanović, Blažo Perović, Nikola Drecun, Marko Daković i još neki.

Svi su oni, manje-više, izdaju svoje države - Crne Gore, smatrali "opštesrpskim rodoljubljem".

ŠKOLOVANOM OMLADINOM PROTIV CRNE GORE

Krajem XIX i početkom XX vijeka, crnogorska omladina se masovno školuje u Beogradu i Srbiji. Srpski dvor i Vlada, posredstvom tajnih organizacija, zamašnim novčanim sredstvima, organizuju crnogorsku školsku omladinu u Srbiji, na "anticrnogorskoj osnovi".

Očigledna potvrda takve aktivnosti srpskog režima su "Uputstva" Milanu Piroćancu, za njegov rad u Crnoj Gori, koja nalažu da "Srbiji pribavi iz Crne Gore, što veći broj mladića iz najuglednijih familija, da im dade stipendije i da se školuju u Beogradu. Oni imaju biti naročito vaspitani da budu, pod ovim ili onim vidom, protiv Crne Gore, a da rade za Srbiju i njenu dinastiju, naročito kada se budu povratili u svoju domovinu. Treba od njih stvoriti političke janičare, da zakolju i svoju rođenu majku".

Pa ipak, nijesu svi crnogorski studenti u Srbiji, bili protiv svoje domovine, ali se nijesu smjeli "oglasiti".

Crnogorska školska omladina u Beogradu, redovno je podsticala konflikte i inicirala sukobe u crnogorskom narodu, sve sa ciljem uništenja crnogorske države. Srpski režimi stalno stvaraju privid da Crnogorci "neće svoju samostalnu i nezavisnu crnogorsku državu".

Pored crnogorske školske omladine u Beogradu i u Srbiji, bilo je mnogo crnogorskih doseljenika. U beogradskim arhivima se pominju kao "sluge, kaldrmdžije, drvodeljci, sveštenici, učitelji, ljekari i drugi".

I crnogorska emigracija (doseljenici) i omladina na školovanju u Rusiji, "organizovali su se protiv crnogorske države".

Crnogorska omladina na školovanju i crnogorska emigracija (ekonomska i politička) u Srbiji, vodili su ofanzivnu propagandu protiv knjaza Nikole i nezavisnosti crnogorske države. Pokreću propagandne listove, brošure, knjige i posebne spise ("rezolucije" i "parole"), organizuju mitinge i kongrese, kojima "osuđuju Crnu Goru". U svemu tome su podržavani i novčano pomagani od zvanične srpske politike, iako su "osude crnogorskog režima" lišene svake istine. Izdašno su "crnogorski potuđenici" hvalili "srpsku demokratiju" i zahtijevali da se "prenese" u Crnu Goru jer su, po njihovom mišljenju, Crnogorci Srbi, a postojanje crnogorske države je "čist separatizam". Zdušno "objašnjavaju" po Srbiji i Crnoj Gori da su "Crnogorci Srbi, odnosno da su Srbi i Crnogorci jedan (srpski) narod". Sa njima se "solidarišu" i Crnogorci na školovanju u Rusiji, jer su bili većinom srpski "pitomci" (stipendisti).

Crnogorska emigracija i omladina na školovanju u Srbiji, izdašno su "služili srpskim dinastima", Obrenovićima do 1903. godine, a potom Karađorđevićima. Njihov zvanični program je "borba protiv apsolutizma knjaza Nikole, a za srpsku demokratiju". Pokrenuta je dobro "osmišljena propaganda" protiv crnogorskog parlamentarizma.

Prvo udruženje crnogorske studentske omladine u Beogradu, organizovao je srpski režim 1874. godine. Prvobitno je imalo šest članova: Špiro Popović, Ilija Lalević, Mihailo Vukčević, Mitar Đurović, Marko Cemović i Miloš Šaulić.

Druga faza realizacije "Načertanija" je "prenošenje četničke bo-rbe" iz Makedonije i sa Kosova u Crnu Goru i "organizovanje atentata na kralja Nikolu", što je pok-ušano 1907. i 1909. godine.

Među Crnogorcima u Srbiji, koji su bili "aktivni" protiv Crne Gore, posebno se isticalo njih desetak. Ponešto o svima.

Marko Pantov Cemović (1873 - 1941), srpski pitomac iz Crne Gore, na školovanju u Srbiji i Rusiji. Počeo je bogosloviju u Prizrenu, a završio u Beogradu. U Rusiji je izučio duhovnu akademiju i pravni fakultet. Bio je visoki srpski konzularni činovnik u Carigradu. Dok je bio na školovanju u Rusiji, podaci kazuju da je, zajedno sa Milošem Šaulićem, pripadao "tajnom

udruženju" za "neutralisanje" interesa crnogorske države i crnogorskog naroda. U jednom pismu Ljubomiru Kovačeviću, ministru prosvjete u Srbiji, zaduženom za provođenje "Načertanija", Marko Cemović Srbiji "nudi" priključenje dijela Vasojevića (Donje Vasojeviće) u "turskoj granici", koji se "lavovski drže u borbi protiv knjaza Nikole, koji propovijeda svecrnogorstvo".

Marko Backović, učitelj, pripadao je emigrantima u Beogradu. Autor je knjige "Crna Gora pri kraju XIX vijeka", Beograd, 1885. godine, pune uvreda i optužbi na račun knjaza Nikole i Crne Gore.

Božo Petrović, rođak i ađutant knjaza Nikole i čuveni crnogorski emigrant, dobio je u Beogradu apartman, u kome su se okupljali crnogorski nezadovoljnici i protivnici.

Tomo Orahovac, Savo Ivanov-ić i Janko Spasojević su bili potuđenici. Prihvatili su politiku i ideje i kreirali propagandu "Velike Srbije" i bezuslovni "ulazak Crne Gore u granice Srbije". Svi se ovi, preko pisama, hvališu svojim u Crnoj Gori, da "dobijaju po deset i više dukata i da ništa ne rade u Srbiji", što je bilo voema privlačno za lakovjerne. Poznato je da je Vlada Srbije davala "apanažu" samo onim crnogorskim emigrantima, doseljenicima i studentima, koji su "radili za srpsku stvar, na štetu Crne Gore". Ostali su teško živjeli, što je vidljivo na primjeru bivšeg crnogorskog serdara Jola Piletića, koji je živio na periferiji Niša u Srbiji.

Srpski ministar inostranih djela, Andrija Nikolić, cijeneći njegove "zasluge za srpstvo", donio je Jolu Piletiću rješenje o povećanju mjesečne novčane pomoći na 150 dinara, 1893. godine. I prije, i poslije ovog rješenja, pomoć se neredovno isplaćuje.

Pošto za posljednja četiri mje-seca nije primio ni "prebijene pare", bivši crnogorski serdar Jole Piletić, pismom moli Savu Grujića, predsjednika ministarskog savjeta Srbije, da mu redovno šalju novčanu pomoć i kaže da se "namučio živijeh muka". On ga u pismu "kumi Bogom i čašću", da izvoli narediti blagajniku Minist-arstva spoljnih poslova da mu se, za "sva četiri mjeseca", pošalje izdržavanje i, ubuduće, da mu se redovno šalje, jer "nema niotkuda druge pomoći", već mu je ovo sve i "misli da nije pravo, niti je razlog, kod određenog mu izdržavanja, da umre gladan".

Narodna stranka bila je utočište za crnogorsku emigraciju u Srbiji, kao i za organizovanje atentata na knjaza

Iz tih dana je i knjiga (pamflet) "Nekoliko krvavih slika iz albuma Petrović - Njegoševog doma", štampana u Osijeku 1898.godine, "o trošku generalisima Milana Obrenovića", a vjerovatnije "sredstvima zvaničnog srpskog režima". Knjigu potpisuje (nepostojeći) Glavni odbor crnogorske emigracije u Beogradu. Smatra se da je njen autor Savo Ivanović, emigrant sa Cetinja, raniji crnogorski vojni pitomac i ađutant knjaza Nikole, uporno "sokoljen" od Maša Vrbice.

Knjiga vrvi uvredama i omalovažavanjem crnogorske države i crnogorske dinastije Petrović. Pisana je najgrubljim "kočijaškim rječnikom, natopljenim patološkom mržnjom protiv svega što je crnogorsko". U ovom pamfletu, Petrovići su "narodna kuga", "božja kazna", "Pilati", "otrovi", "zvjerad u čovječijoj koži", "otužni i prepredeni zlikovci", "sramotna i hajdučka kuća" i sl. Mladom vladici Radu i njegovoj majci Ivani Proroković - Petrović, upućuju se najvulgarnije psovke. Njeguško pleme, koje je iznjedrilo vladajuću kuću Petrovića, naziva se "lacmanskim", a svi Njeguši "čarapani i palinoge".

Nasuprot Petrovićima, potuđenici "veličaju časnu uzvišenost i zavjetnu srpsku misao Obrenovića".

Bilo je više crnogorskih potuđenika u Srbiji, koji su se, zajedno sa Savom Ivanovićem, upregli u anticrnogorsku prljavu propagandu. Prednjačili su Tomo Orahovac i Marko Backović.

Crnogorska školska omladina u Beogradu, pod okriljem zvanične Srbije, osniva svoj "politički klub" 1903.godine. Nakon dvije godine - 1905. godine, opet uz pomoć srpske vlasti, donosi program "Riječ crnogorske univerzitetske omladine". Na donošenje crnogorskog Ustava, ovaj beogradski klub reaguje "Peticijom". Tačkom 8. Peticije, "podržava se srpska vlast, diskvalifikuje crnogorska politika i osuđuju crnogorski separatizam i crnogorski provincijalni interes".

Sljedeće - 1906. godine, crnogorska univerzitetska omladina u Beogradu, u listu "Riječ crnogorske univerzitetske omladine", obraća se "Proglasom", u kome veoma ružnim riječima govori o Crnoj Gori, knjazu Nikoli i crnogorskoj politici.

Uz crnogorsku emigraciju bili su ondašnji listovi "Odjek" i "Delo", dok su se emigraciji žestoko suprotstavljali listovi "Sloboda" (San-Francisko), "Dubrovnik", "Srbobran", "Naše doba", "Srpski glas" i "Branik".

"Novosadska zastava" jednim člankom karakteriše crnogorsku emigraciju i konstatuje da su crnogorski emigranti u većini "srebroljupci" i da su emigrirali "iz ličnih uvreda", a ne iz "opštih pobuda".

Crnogorska emigracija u Beogradu, uz novčanu pomoć srpskog režima, pokreće nedjeljnik "Crna Gora", 1908.godine.

Pošto je konstituisana Narodna skupština na Cetinju, saglasno novom crnogorskom Ustavu, grupa velikosrpstvu privrženih poslanika podnosi (crnogorskoj) Narodnoj skupštini zahtjev, naslovljen "Adresa", koju svojeručno potpisuje Marko Cemović, onda srpski konzularni činovnik. Ovom "Adresom" se traži da se (crnogorska) Narodna skupština nazove "Srpska narodna skupština Knjaževine Crne Gore".

Knjaz Nikola je odlučno reagovao i odmah bio napadnut od crnogorskih emigranata, da "vodi politiku očuvanja crnogorske države", što je krajnje neprincipijelno prema Srbiji. Dakle, za crnogorske potuđenike u Srbiji, svako "vođenje crnogorske nacionalne politike je izdaja srpstva".

Zanimljivo je "protesno" pismo knjaza Nikole svome rođaku, Šaku Petroviću, predsjedniku Crnogorske narodne skupštine (1906), u kome se kaže:

"Dragi Šako, razumio sam da je naša Skupština riješila nazvati se Srpsko-crnogorska narodna skupština. Ja protiv toga nemam ništa, ali ne znam što je poslanike naše na to navelo... Već kada je Skupština sebi dala ovu titulu, što ista zaboravi mene s predlogom na vladu, da se i ja prozovem: "Mi, po milosti božjoj knjaz i gospodar Srpsko-crnogorski". Jer kada su već gospoda, naši narodni poslanici htjeli i, za dobro naše, da potkrijepe "Černogorska", sa "Srpsko-crnogorska narodna skupština" ili "Hrišćansko-crnogorska narodna skupština" ili još "Podnebesko-narodna skupština..."

Iz ovog "spora" knjaza Nikole sa Crnogorskom narodnom skupštinom, vidi se da (veliko) Srbi smatraju Crnu Goru "srpskom zemljom", a Crnogorce "Srbima", ali ne i dinastiju Petrovića za "srpsku dinastiju", kao ni knjaževe - Danila i Nikolu, za "srpske knjaževe".

Srpske dinastije - Obrenovići i Karađorđevići, formirale su snažan anticrnogorski front od crnogorske političke i ekonomske emigracije i omladine na školovanju u Beogradu i Srbiji.

U političkim borbama, u Crnogorskoj narodnoj skupštini se formira i počinje da radi Narodna stranka. Za osnovu svog političkog i nacionalnog programa, Narodna stranka "uzima" program Radikalne stranke Srbije. Sa sigurnošću se može tvrditi da je, ondašnja Narodna stranka, bila "utočište" političke aktivnosti crnogorske političke emigracije u Srbiji, pa i organizovanja atentata na knjaza Nikolu, 1909.godine. Ondašnja "Srpska omladina iz Crne Gore" u Beogradu, "poziva narod da stupi pod zastavu Na-rodne stranke" i povede borbu protiv "naših domaćih Turaka".

Poznato je kako je Srbija, uz pomoć ruske obavještajne službe, grozomorno uklonila dinastiju Obrenovića 1903. godine i na vlast uzdigla dinastiju Karađorđevića. Odmah potom, Srbija se upinje da se, sa crnogorskog prijestola, ukloni i crnogorska dinastija Petrovića.

Terorističku zavjeru, nazvanu "bombaška afera", skovali su student Todor Božović i Jovan Četković, koji su bili povezani sa crnogorskom političkom emigracijom u Beogradu.

Organizatori "bombaške afere" su Marko Daković, onda "glavna veza" sa zavjernicima, Todor Božović, Jovan Četković i Petar Novaković.

U "bombašku aferu" su bili još umiješani Đorđije Nastić i Vaso Ćulafić.

Organizaciju su podržavali: Mihailo Ivanović, Milosav Raičević, Andrija Radović, Spasoje Piletić, Gavro Cerović i dr.

Glavnim zavjerenicima (Marku Dakoviću, Todoru Božoviću, Jovanu Đonoviću i drugima), bombe je isporučio šef gorskog (četničkog) štaba u Makedoniji.

Na spisku "osumnjičenih" bilo je sedamdeset lica iz Crne Gore i šesnaest koji su bili u inostranstvu. Konačno je optuženo 132 lica. Od njih su jedanaestoro aktivni učesnici. Glavni akteri: Marko Daković, Simo Šobajić, Milija Pavićević, Lazar Božović i Ljubo Pavić bili su u Srbiji. Srpska vlada ih nije htjela izručiti Crnoj Gori.

Tek nakon protesta Crne Gore 1910. godine, Srbija je "protjerala" najistaknutije crnogorske političke emigrante: Marka Dakovića, Todora-Božovića, Sima Šobajića, Jovana Đonovića i Ljuba Pavića. Oni su se "razbježali" po svijetu.

Cilj "bombaške afere" je bio da se, u toku izbora, izazovu nemiri i širi sukobi u Crnoj Gori, kako bi se u građanskom ratu srušili knjaz Nikola i dinastija Petrovića i uspostavila "srpska vlast" u Crnoj Gori.

Etničke osobenosti Crnogoraca, crnogorska emigracija je tumačila kao "pokrajinske razlike u srpskom narodu". Svuda "objašnjavaju" da Crna Gora može egzistirati, samo kao "srpska država" i to do "određenog vremena", odnosno do ispunjenja svog "istorijskog zadatka". U njihovom "viđenju", Crna Gora može bitisati kao "srpski geografski prostor". Naziv Crna Gora je "preimenovan" u "Zeta", kako se ranije, u jednom periodu, nazivala crnogorska država.

Crnogorski potuđenik u Srbiji bio je i dr Radovan Perović Tunguz Nevesinjski. On je veoma vješto "smislio" nekakav nepostojeći "Tajni austro-crnogorski sporazum" iz 1907. godine, a objavljen 1912. godine. Autor ovog lažnog "ugovora" je u vrijeme pisanja, bio student filozofije i književnosti u Briselu. Bio je srpski pitomac.

Radovan Perović je naumio da ovim "lažnim ugovorom" obznani knjaza Nikolu kao izdajnika, što je u crnogorskom narodu najveća moralna optužba.

Razlog je sasvim lični. Radovanovom ocu, serdaru Peru Peroviću, tokom Veljeg rata 1877. godine, crnogorska vojska je rekvirirala četiri vola. Grupa crnogorskih ratnika, u kojoj je bio i serdar Perović, plijenila je muslimanskim porodicama, u Hercegovini, više stotina goveda i druge sitne stoke za ishranu crnogorske vojske. Serdar Perović je nekoliko volova "zadržao u svom dvorištu", smatrajući da "mu pripadaju". Kada se to saznalo crnogorska vojska mu je uzela, ne samo zaplijenjene "turske", nego i četiri njegova vola. Perov sin Radovan je, iz Brisela, napisao pismo predsjedniku Vlade Crne Gore - Lazaru Tomanoviću i tražio da mu "isplate volove" ili će napisati da Evropa "ima šta da čita" i da će sva "svjetska žurnalistika ispirati usta sa cetinjskim nazovi Kaurom i povampirenim kraljem Milanom sa Čipura".

Velikosrbi su stalno iznalazili "razloge za kritiku knjaza Nikole". Ogovarali su ga da je rat, protiv Austro-Ugarske Monarhije, "vodio mlako" i neodlučno, sa unaprijed "osmišljenim" planom. Tvrdili su da je kralj Nikola, napuštanjem Crne Gore 1915. godine, neskriveno "izdao srpske interese", skrivajući naredbu da "napusti ratne odbrambene položaje na Lovćenu", te da se na vrijeme, bez vojske, "sklonio iz Crne Gore".

Aprila 1916. godine, našavši utočište na Seni, kraj Pariza, kralj Nikola "daje mandat", za sastav Vlade, Andriji Radoviću. Pod uticajem srpske vlade u izbjeglištvu, na čelu sa Nikolom Pašićem, preko Milenka Vesića, srpskog ambasadora u Parizu, crnogorska Vlada podnosi ostavku.

Andrija Radović je bivši "otpadnik" sa bivšeg dvora kralja N-ikole, nosilac klevetničke kampanje i autor brojnih anti crnogorskih pamfleta. Bio je vojni inženjer, ministar finansija i građevinarstva, maršal dvora, načelnik Ministarstva unut-rašnjih djela, državni savjetnik i, konačno, predsjednik Savjeta (Vlade u egzilu). Njegovi odnosi i veze sa kraljevskom porodicom bili su svakodnevni, usrdni i intimni, da je sebe nazivao "četvrtim kraljevim sinom". Njegovi savjeti i jezik bili su fleksibilni (prevrtljivi). Prešao je put od "vatrenog Crnogorca", do "izdajnika" Crne Gore.

Krajem Prvog svjetskog rata Andrija Radović je, sa još pet ministara iz crnogorske vlade, izdao kralja Nikolu i prešao na srpski kazan

Andrija Radović je prvobitno pričao da su mu "poznate Kraljeve najskrivenije misli", a kasnije da "nije znao Kraljeva gnusna djela". I kada je najžešće bio protiv kralja Nikole i Crne Gore, pred njim se pretvarao toliko, da mu je "nudio" prvo mjesto u jugoslovenskoj federaciji (što je moglo samo preko mrtvih Karađorđevića), koje Eje on, tobože, nastojao da "skrpi". Pri kraju Prvog svjetskog rata, Andrija Radović, sa još pet ministara iz crnogorske vlade, izdao je kralja Nikolu i Crnu Goru i "prešao na srpski

kazan", odnosno u Crnogorski odbor za narodno ujedinjenje, kojeg su formirali srpska vlada i Nikola Pašić, u izbjeglištvu na Krfu.

AGRESIVNOST SRPSKIH REŽIMA

Istorijska je istina da su srpski režimi (ne i srpski narod, koji je puki izvršilac), u prošlosti i skorije, bili agresivni.

Nemanjići su poznati osvajači tuđih teritorija i porobljivači drugih naroda, skoro 200 godina (od kraja XII do sredine XIV vijeka). Osvajačkim poduhvatima se čak "ponose" Nemanjini sinovi - arhiepiskop Sava (kasnije narečeni sveti Sava) i raški (srpski) kralj Stefan Prvovjenčani i drugi. Nemanjići su redom osvajali:

Kosovo, na kome je živjelo vizantijsko i albansko stanovništvo;

Zetu i Zečane, pretke današnjih Crnogoraca; Makedoniju, sa Makedoncima; Albaniju, sa Albancima; djelove Bosne i Hercegovine, sa ondašnjim Bošnjacima; Bugarsku, sa Bugarima.

Dalja osvajanja Nemanjića onemogućio je i, srpsku državu potpuno "rasturio", mnogo veći od njih osvajač, Otomansko carstvo.

Nakon šest vjekova (1912 - 1918), na čelu sa dinastijom Karađorđevića, Srbija ponovo osvaja i svojoj državi pripaja Kosovo, na kome su živjeli Albanci, Turci, Muslimani i Romi; potom Makedoniju, koju je preimenovala u "Južnu Srbiju", u kojoj su živjeli Makedonci, narečeni u "Južne Srbe" i Crnu Goru 1918. godine, naseljenu Crnogorcima, koju inače drsko tretira "srpskom zemljom", a Crnogorce "Srbima", pa je tako Crna Gora bez "Crnogoraca".

Poznato je, takođe, da je Vojvodina, u svojoj dugoj istoriji, prvi put "prišla" Srbiji, tek 1918. godine, ali je srpski narod masovno naseljavao Vojvodinu mnogo ranije.

Naseljavali su se Srbi po Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Rumuniji, Mađarskoj i Rusiji. Bježeći ispred Turaka, zaposijedali su tamošnje teritorije.

Prema tome, događajna istorija, ranija i savremenija, konstatuje agresivnost srpskih režima. U posljednje vrijeme se, sasvim ispravno, sa naroda "skida" kolektivna odgovornost za počinjene zločine prema drugim narodima i personalizuje odgovornost pojedinaca - naredbodavaca i izvršilaca. Uporedo s tim, mnogo se šta prašta, ali se teško zaboravlja. Praštanje je osobina velikih ljudi i plemenitih naroda, što je ljudski i civilizacijski.

GENOCID NAD SRBIMA

Osvajanje okolnih, nesrpskih zemalja, srpski režimi su “obrazlagali” ugroženošću srpskog stanovništva i srpskih interesa u tim sredinama i genocidom nad srpskim narodom.

Tokom Drugog svjetskog rata (1941 - 1945), hrvatski ustaški režim vršio je genocid nad srpskim narodom, na hrvatskim i bosansko - hercegovačkim prostorima, ali ne u broju kako se to često kazuje. Nauka je razjasnila demografski nestanak srpskog naroda, u Drugom svjetskom ratu. Poznato je nekoliko dokumentarnih studija (knjiga). Navodimo samo dvije najnovije: Vladimir Zirojević: “Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu” i Bogoljub Kovačević: “Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji”.

Nad srpskim stanovništvom su vršili genocid, ne samo hrvatske ustaše, nego i režimi srpskog generala Milana Nedića i pukovnika Draže Mihailovića, zajedno sa Njemcima - okupatorima Srbije. Samo u Beogradu je “ubijeno, većinom masakrirano (“zaklano”) 100.000, a u Nišu i drugim gradovima Srbije, “više od 100.000 stanovnika”.

Njemci su vršili genocid i nad svojim, kao i nad drugim narodima.

Prema tome, nad srpskim narodom genocid su vršili hrvatske ustaše, srpski četnici, Nedićevi kvislinzi, ali i režimi Obrenovića i Karađorđevića. Ubijali su, sakatili i, sa prijestola, zbacivali jedni druge, uz velike žrtve protivnika i to često, brat brata, otac sina i sin oca.

Istorijska je istina da su velikosrpski režimi vršili genocid nad Crnogorcima, Makedoncima, Albancima, Muslimanima i Hrvatima, u periodu od 1912. do 1945. godine, pa i posljednje decenije XX vijeka (1991-1995) i nad Albancima na Kosovu i u Metohiji 1999. godine. Ubijani su ljudi, pljačkana imovina i paljene kuće. Sjetimo se samo Božićnog ustanka u Crnoj Gori 1919. godine i pogroma Crnogoraca od strane srpske vojske, sve do 1926. godine.

Tragično su stradali i Muslimani u Vraneškoj Dolini, u Šahovićima kod Bijelog Polja, 1924. godine. Poznati su zločini srpskog četnika Draže Mihailovića i popa Đujića, kada je samo 1943. godine likvidirano 20.000 ljudi, spaljena čitava naselja, opljačkana i uništena imovina.

Ilustrativan primjer velikosrpskog bezumlja i genocida nad Hrvatima i Muslimanima, su “Instrukcije” Draže Mihailovića majoru Đorđiju Lašiću, komandantu crnogorskih četničkih formacija, od 20. decembra 1941. godine, u kojima se kaže;

“Stvorite Veliku Jugoslaviju i, u njoj, Veliku Srbiju, etnički čistu, u granicama Srbije, Banata i Bačke. Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nacionalnih elemenata”. U “Instrukcijama” se nalaže da se, “u krajevima očišćenim od narodnih manjina i nacionalnih elemenata, izvrši naseljavanje Crnogoraca”.

U Kraljevini Jugoslaviji vršen je neprekidni duhovni genocid nad crnogorskim, hrvatskim, makedonskim i albanskim narodom (nametanje srpskog jezika, literature, školskih programa, udžbenika, duhovnosti i svega što ima značaja za srpstvo). U Ustavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, od 23. juna 1921. godine (član 3) i Ustava Kraljevine Jugoslavije, od 3. septembra 1931. godine, bio je u upotrebi srpsko - hrvatsko -slovenački jezik. Ostali narodi: Crnogorci, Makedonci, Alba-nci, Muslimani, Mađari, Rumuni i drugi, imali su “pravo” i veliku “privilegiju da govore srpskim jezikom”.

Konačno, (veliko)Srbi bi morali da shvate da, sve što “traže” za srpski narod, moraju “ponuditi” ostalim narodima u Srbiji, da i oni ostvaruju ista prava, da stvaraju “svoje” nacionalne države i ostale nacionalne institucije, koje imaju državna obilježja. Šta bi to značilo za Evropu? Opšti rat “svakoga protiv svih”.

VELIKA SRBIJA STALNA SRPSKA OPSESIJA

Brojni današnji srpski političari, državnici, duhovnici, stručnjaci i intelektualci, kao i “prosti” ljudi (od čobanina do akademika), opsjednuti su “Velikom Srbijom”. Još od pojave “Načertanija” 1844. godine, u srcima i aktivnostima srpskih “velikodostojnika”, zavisno od prilika, “tinja” ili bukti” Velika Srbija.

Današnji zagovornici velikosrpskog državnog projekta nastoje da svoj naum ostvare na dva načina.

Jedan je “pripajanje Srbiji” svih teritorija prethodne Jugoslavije, na kojima su "Srbi" činili većinsko stanovništvo do 1918. godine. To su teritorije:

Crna Gora, koju velikosrbi smatraju “srpskom zemljom”, a Crnogorce “elitnim Sbima”; djelovi današnje Hrvatske - Dalmacije, Lika, Kordun, Banija i Slavonija; čitav Srem, Banat, Bačka i Baranja; djelovi Bosne i čitava Hercegovina; cjelokupna Makedonija, koju Srbi smatraju “Južnom Srbijom”, a Makedonce “Južnim Srbima”.

Dakle, sve ove tuđe teritorije (i nezavisne države) su proglašene “srpskim zemljama”, a Bošnjaci, crnogorski Muslimani, Crnogorci i Makedonci “preimenovani” u Srbe.

Druga “mogućnost” stvaranja Velike Srbije je “ujedinjenje Srbije, Crne Gore, Republike Srpske u Bosni i Hercegovini i Republike Srpske Krajine (koja više ne postoji ni na papiru), u jednu “srpsku državu”.

Odavno je jasno svima u Evropi, osim srpskim nacional-šovinistima, da je projekat (“načertanijske”) “Velike Srbije” nerealan i neizvodljiv. Javni je

šovinizam danas smatrati Crnu Goru “sprskom (državom) zemljom”, a Crnogorce Srbima. U Crnoj Gori ima Srba (po popisu iz 1991. godine, ispod 10 odsto) i to niko normalan ne spori, ali oni nemaju pravo da Srbiji u “miraz prinesu” crnogorsku državu.

Istim popisom (1991) iskazano je 551.557 Crnogoraca (odnosno pripadnika crnogorske nacije) i to: 380.484 u Crnoj Gori; 140.024 u Srbiji; 31.069 na teritoriji ostalih bivših jugoslovenskih republika.

Slično je i sa Makedonijom, koja nije srpska država (zemlja), jer Makedonci tako ne misle i ne smatraju se Srbima.

Ni Bošnjaci se ne osjećaju “Srbima islamske vjere”, a to nijesu ni crnogorski, ni sandžački Muslimani.

Savremenom demokratskom svijetu je jasno, sem srpskim šovinstima, da nezavisne (nesrpske) države i nesrpski narodi u njima, neće dobrovoljno da se “utope” u zamišljenu Veliku Srbiju”. Neće da izvrše “samoubistvo u prisustvu srpskih vlasti”.

Rat, koji su (srpska) Jugoslovenska narodna armija, njen rezervni i dobrovoljački sastav, policija i paravojne jedinice, vodili za osvajanje tuđih teritorija i drugih (nesrpskih) naroda, u periodu od 1991. do 1995. godine (djelova Hrvatske, djelova Bosne i čitave Hercegovine, uništavajući Hrvate i Muslimane), kao i protiv svog, jugoslovenskog naroda - Albanaca, na Kosovu i u Metohiji, 1999. godine, raskućio je i srpski narod u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na kosmetu i nanio neprocjenjive moralne, političke, materijalne i ljudske žrtve (državi) Srbiji. Ovi ratovi su zatrli svaku želju susjednih naroda za bilo kakvom državnom zajednicom sa Srbijom.

HUMANO PRESELJAVANJE STANOVNIŠTVA

Davno je "sročena", u novije vrijeme je aktuelizovana, politika "preseljavanja stanovništva" i to "humanog preseljavanja". Sjetimo se dogovora bivšeg predsjednika Savezne Republike Jugoslavije - Dobrice Ćosića i hrvatskog predsjednika - dr Franje Tuđmana u Dubrovniku, o podjeli Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske i "humanog preseljavanja stanovništva" u cilju stvaranja etnički "čistih država" "Velike Srbije" i "Velike Hrvatske".

Tokom XX vijeka bilo je nekoliko srpskih udara na Crnu Goru sa ciljem rasturanja crnogorske države i uništenja crnogorske nacionalnosti

U veoma ružnom sjećanju je “obećanje” visokog političkog i državnog funkcionera Srbije - predsjednika Srpske radikalne stranke, četničkog vojvode i potpredsjednika Vlade Republike Srbije, dr Vojislava Šešelja o “humanom preseljavanju” Crnogoraca iz Srbije i Muslimana iz Raške u Crnu Goru, kao i Srba iz Crne Gore u Srbiju, ako Crna Gora “obnovi” svoju nezavisnu državu. Veoma “humana politika”, nema šta.

Poznato je da se svaki nacionalizam zasniva na negiranju drugih naroda. Nacionalizam “ne podnosi” egzistenciju drugih naroda u svojoj nacionalnoj i istorijskoj sredini. Dominacija “svog” nad “drugim” narodima, smatra se “svojim istorijskim pravom”. Umišljena “humana” preseljavanja nacionalisti “tumače” kao “manje zlo” od suživota u državi. Takav pristup doveo je do tragedije svih naroda u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, na Kosmetu i u čitavoj Srbiji (“Rat Srbije sa najvećom svjetskom vojnom alijansom - NATO, 1999. godine).

Ideologija svake velikodržavne (imperijalne) politike i konkretno zamišljene “Velike Srbije”, je, rat za teritorije, za veliku pljačku i za vlast. Sve se to u Srbiji “pravda” olinjalom tezom “srpstva”, kao ideologijom i propagandom. Istovr-emenom se javno propovijeda flos-kula o “izmišljenim narodima i nacijama”, unutar “srpskog nacionalnog korpusa”. Jedino nacionalizam ima “izdajnike” u sopstvenoj naciji. A to su svi oni, koji se drugačije nacionalno osjećaju ili drugačije razmišljaju.

Dugo su na javnoj političkoj sceni velikosrpski hegemonizam, šovinizam i imperijalizam u svim oblicima: teritorijalnom, državnom, nacionalnom, političkom, vjerskom, kulturnom i svakom drugom pogledu.

Konačno, i poslije svih srpskih ratova, protiv “svih i svakoga” i dalje je “otvoreno srpsko nacionalno i državno pitanje”. Velika Srbija je neostvarljiva. Sadašnja Republika Srbija formalno nije “samostalna i nezavisna država”, jer je u svijetu kao takva nepriznata.

Srpsko “nacionalno pitanje” moguće je riješiti na ustavan i zakonit način, proglašavanjem nezavisne države Srbije u njenim državnim (avnojevskim) granicama, kao građanske države. Mnogi srpski političari smatraju da Srbija treba da bude “federacija regija” (srpskih) - Šumadije, Vojvodine, Kosmeta, Raške oblasti i drugih. Srpski nacionalisti se “trude” da i Crna Gora bude “regija” u Srbiji.

Nije dopušteno, a ni pametno, “edukovati Srbiju”, sa strane, kao što ona podučava druge, šta joj valja činiti. To najbolje znaju, njeni većinski srpski narod i manjinski narodi, kojih je u Srbiji blizu 40 odsto.

Dobjeglim Srbima, koji žele da se vrate na svoja vjekovna ognjišta, treba omogućiti i obezbijediti im sva građanska prava, političke i ljudske slobode, kao manjinske, a nekima i kao konstitutivnim narodima u tim državama.

Njihova lojalnost prema tamošnjim državama se podrazumijeva, jer su one i njihove.

Očigledna je želja većine građana Srbije da Srbija bude nezavisna, samostalna i međunarodno priznata država i da, tako organizovana, gradi povjerenje među susjedima. Samo nezavisne i međunarodno priznate države, Srbija i Crna Gora, mogu graditi svoje nove međusobne odnose i saveze, neposredno i u okviru Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope. Svaki drugi pristup će i dalje Srbe “činiti izgubljenim narodom u vremenu i prostoru, a Srbiju nestabilnom i sve manjom državom”, smatraju mnogi srpski analitičari i političari.

SRPSKI UDARI NA CRNU GORU

Tokom XX vijeka bilo je nekoliko srpskih udara na Crnu Goru, zdušno pomaganih “srpstvu odanim” Crnogorcima, sve sa jasnim ciljem rasturanja crnogorske države i uništenja crnogorske nacionalnosti.

Poznata je odluka Narodne sku-pštine Srbije - o pripajanju Crne Gore Srbiji po završetku Prvog svjetskog rata, usvojena ratne 1915. godine u Nišu, neposredno uoči bježanije srpske vojske i Vlade iz zemlje, a što im je omogućila, žrtvujući sebe, crnogorska vojska.

Ova odluka je sprovedena organizovanjem nelegalne i nelegitimne “Podgoričke skupštine” 1918. godine, od strane zvanične Srbije. Crna Gora je prethodno okupirana, od strane srpske vojske, a potom bezuslovno pripojena Srbiji. Sve se odvijalo skriveno od crnogorskog naroda i mimo učešća crnogorskih legalnih državnih organa (Narodne skupštine, Vlade i Kralja). Sve je “obavljeno” za rekordno kratko vrijeme, upotrebom srpske vojske i “srpske omladine” u Crnoj Gori.

Gušeći Božićni ustanak Crnogoraca (1919 - 1926), srpska vojska i žandarmerija, predvođene Popovićem, Kalabićem i drugim, pobila je stotine ustanika, silovala stotine žena, zapalila hiljade kuća i opljačkala cjelokupnu imovinu i desetine hiljada grla stoke. Zajedno sa srpskom vojskom, bili su i mnogi zabludjeli crnogorski omladinci. O svemu ovome, uz živo narodno pamćenje, sačuvani su brojni dokumenti.

“Žabljački ustav” je na prepad i na brzinu “sklepan” i, sasvim je mirno i “legalno” pripojio Crnu Goru Srbiji, pod privremenim (tuđim) imenom: Savezna Republika Jugoslavija. Na referendumu, obavljenom za samo sedam dana, 1992. godine, zvanična crnogorska vlast postavlja svojim “podanicima” pitanje: “Da li ste za to da Crna Gora, kao suverena republika, nastavi da živi u zajedničkoj državi - Jugoslaviji, potpuno ravnopravno sa

drugim republikama, koje to budu željele". (Kakva javna sprdakarija). Službeno je saopšteno da se većina birača "izjasnila" za "da", a manjina "protiv".

Novo "mlado, pametno i lijepo" crnogorsko rukovodstvo je ucijenilo svoje građane da će podnijeti "ostavku", ako se ne izjasne "za".

Ostale jugoslovenske republike nijesu "pitale" svoje građane, hoće li da žive u zajedničkoj državi - Jugoslaviji, potpuno ravnopravno sa Crnom Gorom. Takvu "želju" Crne Gore ne podrža nijedna republika. Na očigled javnosti, velikosrbi i crnogorski pomagači, još jednom prevariše crnogorski narod. Zbog toga se "Žabljački ustav" smatra "mračnom stranicom u istoriji "Južnih Slovena".

Ustavnim pučem Savezne (srpske) skupštine Jugoslavije, od 6. jula 2000. godine, Crna Gora je, i zvanično, "brisana" kao republika, u toj vještačkoj tvorevini - (srpskoj) Jugoslaviji. Za samo nekoliko minuta, sakriveno od zvanične crnogorske vlasti i javnosti, Crna Gora "ustavno" postade sastavni dio Srbije, pod privremenim tuđim imenom - Jugoslavija.

Tek 1997. godine, Crna Gora pravi istorijski zaokret, koji će imati pozitivan uticaj na sve bivše jugoslovenske i balkanske zemlje.

Ova nesuvisla dvočlana federa-cija, odnosno njena savezna administracija, po nazivu "jugoslovenska", a po aktivnostima "srpska", pokušava makar privremeno da "ospori" najstarijoj državi na Balkanu - Crnoj Gori, pravo na samostalnost i nezavisnost, dok su svi ostali jugoslovenski narodi to pravo ostvarili.

Velikosrpska politika i propaganda su oslonjene na neke prosrpske političke stranke u Crnoj Gori, koje baštine srpsku ravnogorsku četničku ideologiju, kao i na neke, po nazivu crnogorske naučne, kulturne i društvene institucije, te grupe književnika i novinara i Srpsku pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori.

CRNOGORSKI OTPORI

U posljednje vrijeme uspostavlja se snažan front odbrane Crne Gore od velikosrpskog hegemonizma. U periodu od 1997. godine pa nadalje, Crna Gora je obnovila skoro sve svoje državne funkcije i na sigurnom je putu da uspostavi punu samostalnost i državnu nezavisnost. Povratila je skoro sva, ranije na federaciju prenijeta ovlašćenja, sem vojske i kontrole vazdušnog prostora. Crna Gora ne uplaćuje u federalne kase ni jedne "prebijene" pare,

ne “uživa” nikakve federalne “blagodeti” i ne koristi nikakve federalne “usluge”. Trpi samo štete od nepriznate i nelegitimne savezne vlasti. Iako ne de jure, Srbija je de facto nezavisna država od 1989. godine, jer svojim Ustavom nije prenijela ni jednu važniju funkciju na federaciju. Crna Gora sličan status uspostavlja tek od 1997. godine.

Prema tome, Jugoslavija kao savezna država (dvočlana federacija), postoji samo “na papiru”. Njena savezna vlada i sve savezne ustanove su par excellence paras-rpske ustanove. Služe za “disciplinovanje” Crne Gore, pošto ne mogu njome upravljati.

DIPLOMATSKI ODNOSI CRNE GORE I SRBIJE

Sve do međunarodnog priznanja državne nezavisnosti Crne Gore i Srbije 1878. godine, na Berlinskom kongresu, njihovi međudržavni odnosi svodili su se na “diplomatske susrete” (“ad hoc diplomatiju”, odnosno povremenu komunikaciju).

Tek poslije Berlinskog kongresa, Crna Gora uspostavlja zvanične diplomatske odnose sa zemljama u okruženju. Zbog materijalnih nemogućnosti, Crna Gora otvara svoja diplomatska predstavništva (poslanstva) samo u okolnim imperijama: Turskoj, Austro-Ugarskoj, Rusiji, Velikoj Britaniji i Francuskoj.

Zvanične odnose sa Srbijom, Crna Gora uspostavlja kasnije, tek 1897. godine. Tada zvanična Srbija otvara svoje poslanstvo na Cetinju, koje povremeno biva “zatvoreno”, zbog međusobnih političkih trzavica. Bilo je to vrijeme vladavine kralja Aleksandra Obrenovića, u Srbiji i knjaza Nikole, u Crnoj Gori.

Srpske diplomate (opunomoćeni otpravnici poslova) na Cetinju, bili su: pukovnik Jevrem Velimirović (1897), pukovnik Aleksandar Mašin (1897-1899), generalštabni pukovnik Vasilije Antić (1901-1902), Miloš Vasić (1903-1907), Jovan Jovanović (1908), Todor Petković (1909-1911), dr Mihailo Gavrilović, (1911-1915), Ljuba Mihajlović (1915-1916) i Tihomir Popović (1917-1918), kada su prestali diplomatski odnosi, bezuslovnim pripajanjem države Crne Gore Srbiji.

Kao što se vidi, Srbija među posljednjim evropskim državama uspostavlja diplomatske odnose sa Crnom Gorom. Poslije nje, početkom XX vijeka, diplomatske odnose sa Crnom Gorom uspostavljaju samo Sjedinjene Američke Države i Njemačka. Sve ostale su ih uspostavile ranije.

Dok je crnogorska vojska krvarila na drinskom frontu i Sandžaku, Vlada Srbije se bavila pripajanjem Crne Gore Srbiji

Diplomatske odnose sa Srbijom, na recipročnoj osnovi, Crna Gora uspostavlja poslije balkanskih ratova i razgraničenja sa njom. Tek 19. oktobra 1913. godine, za izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra, u crnogorskom poslanstvu u Beogradu, imenovan je Lazar Mijušković, predsjednik Državnog savjeta u penziji. Poslanstvo se nalazilo u Svetosavskoj ulici, br. 41. Poslanstvo su činili: poslanik, kavaz i poslužitelj. U toku Prvog svjetskog rata, zajedno sa Vladom Srbije, u Niš se seli i crnogorsko poslanstvo. Nakon okupacije Srbije i Crne Gore od Austro - Ugarske monarhije, prestalo je sa radom crnogorsko poslanstvo u Srbiji.

DOBROVOLJNO RATOVANJE ZA SOPSTVENO UNIŠTENJE

Crna Gora je dobrovoljno ušla u Prvi svjetski rat (1914 - 1918), isključivo motivisana odbranom Srbije od Austro - Ugarske monarhije; time je bila na "pravoj" - pobjedničkoj strani i tako "izvojevala sopstveno uništenje" kao samostalne države i odavno konstitisane nacije.

Petar Plamenac, bivši ministar spoljnih poslova u Vladi Crne Gore, kaže: "Mi za rat nikoliko nijesmo bili spremni. Prvi balkanski rat i Srpsko-bugarski rat 1912/13. godine, potpuno su ispraznili naše vojne magazine. Ali, bez obzira na našu spremu, čim smo se upoznali sa sadržinom austrijskog ultimatumu Srbiji, dali smo znak Beogradu, da smo gotovi, u svakoj prilici, da sa braćom podijelimo, kako dobro, tako i zlo. Pašić nam je zahvalio i uvjeravao nas da će dijeliti bratski sa Crnom Gorom, sve ono što Srbija ima".

Pripremajući napad na Srbiju, Austro - Ugarska monarhija je zahtijevala od Crne Gore neutralnost, nudeći joj teritorijalno proširenje: Skadar i Skenderiju (Skadarska Brda i Šestansku Krajinu), veći dio Sandžaka i zamašne investicije. Izražavajući istorijsku i tradicionalnu solidarnost sa srpskim narodom, Crna Gora je austrijsku "ponudu" odbila i objavila rat Austro-Ugarskoj monarhiji.

Notom od 11. jula 1914. godine, crnogorska kraljevska Vlada obavještava Beograd da je Crna Gora spremna da pomogne Srbiji. Pašić ponovo zahvaljuje i obećava crnogorskoj vojsci pomoć u oružju, džebani, hrani i novcu. Crna Gora je stupila u rat 6. avgusta 1914. godine.

Ovaj Jermen, posrbljen u Zaječaru - Nikola Pašić, nikada nije držao do date riječi. Tako su, njegove "zahvalnost i naklonost" Crnoj Gori, trajale samo

nekoliko dana. Čim je Velika Britanija ušla u rat protiv Austro-Ugarske monarhije, Pašić je “predviđao” pobjedu i potpuno “zaboravio” na Crnu Goru i njenu nesebičnu vojnu pomoć Srbiji. Želio je da Crna Gora što prije nestane kao nezavisna država.

Samo nekoliko primjera nečasnog ponašanja srpskog režima prema Crnoj Gori, koja je žestoko krvarila, gladovala i, na kraju, “poginula” za Srbiju.

Poznato je da, srpskoj vlasti, predvođenoj Nikolom Pašićem, nije bilo ni “na kraj pameti”, da oslobođene teritorije od austrougarske okupacije, “dijeli” sa Crnom Gorom. Srbija nije ispunjavala preuzete obaveze prema Crnoj Gori, u oružju, vojnoj odjeći, hrani i novcu. Čak i povremenu pomoć Rusije u oružju, Srbija je u cjelosti zadržavala za sebe. I dobijenu novčanu pomoć od saveznika, namijenjenu Srbiji i Crnoj Gori, Pašićeva Vlada je “velikodušno” dijelila. Svakom srpskom vojniku, za hranu, odjeću i obuću, davala je dnevno po sedam i po dinara, a crnogorskim vojnicima, za iste namjene, po jedan i po dinar. Tako su crnogorski vojnici, praznih vojničkih torbica, rame uz rame sa srpskim vojnicima, koji su imali pune torbe, jurišali na austro-ugarske regimente po Srbiji.

Svaku pomoć, koju su crnogorski radnici iz inostranstva slali Crnoj Gori, preko konzulata i Crvenog krsta, nije stizala na odredište - Crnu Goru. Čitav novac je zadržavala i arčila Srbija. Nijesu pomogli crnogorski zahtjevi i protesti Vladi Srbije, preko srpskog poslanika u Carigradu - Mihailovića.

Međunarodnu i svaku drugu pojedinačnu pomoć, adresovanu posebno na Crnu Goru i Srbiju, srpska vlast je usloвила Crnu Goru, postavljanjem srpskog oficira za načelnika Generalštaba crnogorske vojske. Tako je, za načelnika Vrhovne komande crnogorske vojske, postavljen srpski general Blažo Janković, koga je 21. jula 1915. godine, na toj dužnosti zamijenio srpski pukovnik Petar Pešić. I on je, kasnije, unaprijeđen u čin generala. Ova strana, “srpska” Vrhovna komanda crnogorske vojske, usmjerila je dvije trećine crnogorske vojske na srpsko ratište, u Snadžaku i Hercegovini, da “štite bokove” srpskim armijama u borbama i odstupnicama, a samo jedna trećina crnogorske vojske, angažovana je u odbrani čitave Crne Gore.

I dok je crnogorska vojska žestoko krvarila na drinskom frontu i u Sandžaku, Vlada Srbije se “bavila pripajanjem Crne Gore Srbiji”. Iz Niša je poslala

srpske agente među crnogorske vojnike, da ih ubjeđuju da se Crna Gora “dobrovoljno pripoji Srbiji, još dok traje rat”.

Crnogorski izaslanik, pri Vrhovnoj komandi srpske vojske, početkom Prvog svjetskog rata, bio je brigadir Jovo Bećir. Prije nego što se očekivalo, ovaj crnogorski brigadir - Jovo Bećir, se vratio “nezadovoljan, jer se uvjerio da se, u srpskoj vojsci govori, da treba izvršiti srpsko-crnogorsko ujedinjenje nasilnim putem, to jest uklanjanjem sa vlasti dinastije Petrovića”. Vratio se “ubijeden” da, između Crne Gore i Srbije, “ne može biti nikakve zajednice”. Takvo sopstveno “uvjerenje” dovelo je u “nemilost” crnogorskog brigadira Jova Bećira, baš na “njegovom” crnogorskom Cetinju. I to je onda bilo moguće.

Uporedo sa agitacijom za pripajanje Crne Gore Srbiji, srpski vojvoda Radomir Putnik šalje poruku pukovniku Petru Pešiću i kaže: “Naše snage su svedene na manje od jedne četvrtine snage”. I predsjednik Vlade Srbije, Nikola Pašić, poručuje načelniku Generalštaba crnogorske vojske - pukovniku Petru Pešiću sljedeće: “Moramo se povući kroz Crnu Goru”. Našavši se skoro u bezizlaznom položaju, vojvoda Radomir Putnik, preko pukovnika Petra Pašića, apeluje na crnogorskog kralja Nikolu za “bratsku pomoć u nuždi”. Na to mu je kralj Nikola odgovorio: “Vojska je moja, a komanda tvoja”. Uz to ga još sokoli “koristi moje vojnike, kako misliš da je najbolje za zajedničku stvar Saveznika”. Pešić je to jedva dočekao i, svu crnogorsku vojsku iz Hercegovine, sa Drine i iz Albanije, angažovao da “spasava” što se još spasiti može u Srbiji. Odbrana Crne Gore je “posljednja rupa na svirali” načelnika Generalštaba crnogorske vojske - srpskog pukovnika Petra Pešića.

Srpska Vlada dobjegla je u Skadar, 15. novembra 1915. godine, pošto ga je prethodno zauzela crnogorska vojska. Krajem novembra 1915. godine, ostaci srpske vojske (oko 63.000) stigli su u Podgoricu, u ostupnici za Albaniju. Za to vrijeme, crnogorska vojska ostaje sama u Srbiji i u Sandžaku i hrabro zaustavlja oko 60.000 austro-ugarskih vojnika, pod komandom generala Fon Keveša i omogućava “bježaniju” potučene srpske vojske.

Francuski poslanik (ambasador) na Cetinju, izvještava svoju Vladu u Parizu: “Srbijanci su napustili svoju zemlju, pod zaštitom Crnogoraca”. On, dalje, ističe da su se, od strane Srbije “mnogo podcjenjivani Crnogorci, pokazali vrijednim potomcima svojih slavnih predaka”. Tokom novembra, uoči bježanije srpske vojske za Albaniju, srpski regent Aleksandar Karađorđević,

čini posjetu Cetinju i kralju Nikoli i zvanično “zahvaljuje za crnogorsku bratsku pomoć Srbiji, u najte-žem vremenu”.

Samo nepun mjesec dana kasnije, 9. i 10. decembra 1915. godine, na Cetinju je boravio i predsjednik Vlade Srbije - Nikola Pašić i “odao priznanje kralju Nikoli i Crnoj Gori za bratsku pomoć Srbiji”. Nakon svečane večere, koju je pripremio u njegovu čast kralj Nikola, ovaj srpski licemjer - Nikola Pašić, održao je “tajni sastanak” sa načelnikom Generalštaba crnogorske vojske, srpskim pukovnikom Petrom Pešićem i naredio mu da “izda Crnu Goru i kralja Nikolu”, što je Pešić revnosno izvršio”.

Koliko su dinasti Karađorđevića mrzjeli Crnu Goru, pokazuje sljedeći primjer. Kada je srpski kralj Petar Karađorđević posjetio Carigrad, 1910. godine, među diplomatama koje je tom prilikom primio, nije bilo crnogorskog izaslanika u Carigradu - Jova Popovića. Ondašnji srpski izaslanik u Carigradu, Jaša Prodanović, to je “obrazložio”: “Njegovo Veličanstvo zapovedalo mi je da, na diplomatskom prijemu, ne želi vidjeti Jova Popovića i to ne, kao predstavnika Crne Gore, nego lično”. Crnogorski poslanik u Carigradu, Jovo Popović, to objašnjava ovako: “Kralj Petar Karađorđević mrzi Crnogorce i sve što je crnogorsko. Najbolji dokaz za to je i što su svim Crnogorcima, odjevenim u svečanoj (svitnoj) crnogorskoj narodnoj nošnji, koji su pohitali da dočekaju srpskog Kralja, vrata srpskog Poslanstva u Carigradu, bila zatvorena”.

Dalja sudbina Crne Gore, na kraju Prvog svjetskog rata, je poznata. Srpska Vlada, na čelu sa Nikolom Pašićem, iskoristila je Prvi svjetski rat za uklanjanje sa vlasti crnogorskog kralja Nikole i dinastije Petrovića, kao i uništenje crnogorske države.

Nakon proboja Solunskog fronta, 21. oktobra 1918. godine, srpskog pukovnika Dragutina Milutinovića, komandanta Jadranskih trupa, primio je u Skoplju regent Aleksa-ndar Karađorđević i tom prilikom mu kazao: “Vama je osiguran čin generala, jer ste to i ranije zaslu-žili. Pri radu u Crnoj Gori, nemojte biti meka srca. Kralju Nikoli treba zabraniti dolazak u Crnu Goru, po svaku cijenu, pa makar upotrijebili i krajnja sredstva”.

Zajedno sa srpskom vojskom, na čelu sa pukovnikom Dragutinom Milutinovićem, Vlada Srbije u Crnu Goru šalje “specijalne emisare”, da rade na bezuslovnom pripajanju Crne Gore Srbiji.

Srpska Vrhovna komanda 24. oktobra 1918. godine, naređuje komandantu II armije da, “hitno prebaci u Peć činovnika srpskog Ministarstva inostranih poslova - Svetozara Tomića, jer je njegova misija najhitnije prirode”.

Sljedećeg dana, 25. oktobra 1918. godine, Milutinović izvještava svoje pretpostavljene da je u Peć stigao “naročiti crnogorski odbor” i pominje Petra Kosovića, delegata Vlade Srbije sa Krfa, koji je neposredno i samostalno opštio sa Vladom Srbije.

Jovan Plamenac: Obrazovali su divlje bande, koje su po blatu razvlačile kosti svetaca Vasilija i Petra, samo zbog toga što su svečevi crnogorski

Taj “naročiti crnogorski odbor” regenta Aleksandra Karađorđevića i Nikole Pašića, imao je “pri ruci” pedeset srpskih oficira i činovnika, porijeklom Crnogoraca - dobrovoljaca, koji su bili na raspolaganju Odboru, po zapovijesti Vrhovne vojne komande Srbije. Svi su oni zdušno radili na pripajanju Crne Gore Srbiji.

Najbolju ocjenu o radu ovog Odbora, dao je srpski pukovnik Dragutin Milutinović, u jednom pismu, kada konstatuje da su to, za agitaciju “nevješti ljudi”, a Crnogorci ih nijesu ni poznavali. On ističe da se, kao “naši” - srbijanski oficiri i činovnici “bijahu otuđili od svoje braće u Crnoj Gori”.

U Andrijevicu je, 3. novembra 1918. godine, stigao jedan od članova Crnogorskog odbora, Janko Spasojević, sa 200.000 dinara, “za potkupljivanje pristalica ujedinjenja”. Pukovnik Dragutin Milutinović obavještava svoje pretpostavljene, da je Janko Spasojević brzo “potrošio novac”, odnosno da ga je “razdijelio ljudima iz svog plemena, prije dolaska u Podgoricu”. Zbog toga Janko Spasojević hitno traži, od Vlade Srbije, “još milion franaka ili milion dinara”. I Dragutin Milutinović javlja Vladi Srbije da su, “potrebe za novcem, sve veće”, pa moli da se novac u Crnu Goru pošalje aeroplanom”.

Agenti Vlade Srbije, dinastije Karađorđevića i Nikole Pašića: Svetozar Tomić, Petar Kosović, Janko Spasojević, Milosav Raičević i drugi, odlukom svojih nalogodavaca, proglašeni su za Izvršni centralni odbor za ujedinjenje Srbije i Crne Gore, koji prelazi iz Andrijevice, u Podgoricu.

Svetozar Tomić, 3. novembra 1918. godine, izvještava srpsku Vrhovnu vojnu komandu da, poslovi na ujedinjenju, “napreduju ne može biti bolje”, kao i da je u Andrijevičkom, Beranskom i Kolašinskom okrugu “uspostavljena vlast s našim ljudima. Naši se nalaze i na čelu svih važnih institucija”. Istovremeno traži da se “avionom pošalje milion franaka”.

Jovan Simov Plamenac (1879-1944), iz Boljevića u Crmnici, predsjednik Vlade i ministar spoljnih poslova Kraljevine Crne Gore u progonstvu i jedan od idejnih i duhovnih vođa Božićnog ustanka, po povratku iz progonstva, u kojem je bio od 1918. do 1925. godine, u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, u jednom listu je napisao: “U 1918. i 1919. godini, Crna Gora je

bila svedena na groblje. Bili su na hiljade njih pobijeni i na hiljade kuća spaljene. Žene, djeca i nemoćni starci bacani su živi u plamen i oganj. Djeca su bacana kroz prozor napolje, gdje su padala na vrhove bajoneta, tamo namještenih. Nesrećnicima, koji bi još živi bili, kidani su uši, jezik i nos. Žene su silovane, pa su im poslije pod suknjama ubacivani mačkovi, koje su bezdušnici štapovima tukli i koji su raskidali trbuh žrtvama. Obrazovane su “bande”, koje su kao Huni puštošili krajeve, jedan za drugim, pljačkali sirotinju crnogorsku, skrnaveći grobove predaka, vukući kao divljaci po blatu kosti svetog Vasilija Ostroškog i svetog Petra Cetinjskog, samo zato što su svečevi crnogorski”.

POGROM CRNE GORE U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

Srpska vojska je okupirala Crnu Goru krajem 1918. godine. Ušla je istim putem, kojim je krajem 1915. godine, prebjegla u Albaniju, pod zaštitom crnogorske vojske.

Drastičnim sredstvima i neljudskim metodama, srpska vojska je činila masovne zločine na teritoriji Crne Gore, poslije njenog razaranja 1918. godine. Zločini su vršeni nad đacima, ženama, mlađim i starijim ljudima, koji nijesu podržavali srpsku okupaciju Crne Gore. Crnogorskim ustanicima (Božićnog ustanka 1919 - 1927), njihovim porodicama, srodnicima, roditeljima i jatacima - civilnom stanovništvu, rušeni su i spaljivani domovi, pljačkana imovina i, na svirep i podmukao način, uzimani životi. Sve crnogorske svetinje i vrijednosti, varvarski su uništavani i odnošeni. Spaljeno je preko 3.000 kuća, a stotinama stanovnika oduzeti su životi.

Bila su to “besudnja vremena” decenijskog uništavanja crnogorskog naroda, što se “ne htje vezati u srpske lance”.

Samo na Rovčane (Bulatoviće i Vlahoviće) je, 13. novembra 1919. godine, krenula bratska srpska vojska, od “deset bataljona, nekoliko baterija topova, 24 mitraljeza i sa 100 mašinskih pušaka”.

U rasturanju “Rovačke republike”, onda je “silovano i nestalo 30 rovačkih žena i djevojaka”; utamničeno je u Kolašinu 420 žena i djece i 47 ljudi; opljačkano je 95 komada svinja; 3.000 ovaca, 446 goveda i uništeno na stotine košnica pčela; izgorjelo je 45 kuća i desetine staja za stoku i ljetnjih stanova”.

U ondašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevini Jugoslaviji, “tamnici naroda”, crnogorski narod je bio “stavljen u bijedno stanje”. Crna Gora je bila najzapušteniji i najzabačeniji kraj te države.

Svakodnevne represije vojnih vlasti i žandarma (policije), doveli su stanovništvo ispod granice izdržljivosti. Samo mali broj Crnogoraca, plaćenih od beogradskog režima, imao je privilegije.

O položaju Crne Gore u Kraljevini Jugoslaviji, podaci o investicionim ulaganjima. Godišnje je ulagano po jednom stanovniku: u Crnoj Gori po jedan dinar; u Bosni po sedam dinara; u Srbiji po deset dinara; u Hrvatskoj po četrnaest dinara i u Sloveniji po dvadeset i jedan dinar.

Od 723 miliona zlatnih franaka, dodijeljenih za ratnu odštetu u Prvom svjetskom ratu, u Crnu Goru je stiglo svega pet miliona, što ne čini ni jedan odsto.

Međunarodnu i američku humanitarnu pomoć, zvanični Beograd je “dijelio” po Crnoj Gori kao “milostinju Srbije”.

Sredinom četrdesetih godina, višak prihoda nad rashodima, u budžetu Zetske banovine, bio je 37 miliona dinara, a u Crnoj Gori se živjelo krajnje bijedno, ispod granice ljudske izdržljivosti. Mnoštvo je sličnih primjera zakidanja, na svakom koraku.

Srbija je, iz Prvog svjetskog rata izašla sa mnogobrojnim obavezama, pa i dugom prema inostranstvu od po 7.500 dinara po jednom stanovniku. Crnogorski dug je bio zanemarljiv. Zbog toga je Srbija nastojala da se stvori, centralistički uređena, država, kako bi sva vlast bila skoncentrisana u Radikalnoj stranci, na čijem čelu je bio Nikola Pašić (Baja). Tako su Vidovdanski ustav (1921) donijele samo srpske političke stranke: Radikalna, na čelu sa Nikolom Pašićem i Demokratska stranka, predvođena predsjednikom Ljubom Davidovićem.

Zbog toga je i jedan od ratnih ciljeva Kraljevine Srbije 1915. godine, definisan u Nišu, bio “pripajanje Crne Gore Srbiji”. To je ujedno bila i “nagrada” Crnoj Gori, koja je ušla u rat da bi spasila Srbiju od uništenja. Dogodilo se da je ratovala za sopstveno uništenje.

O bijednom životu crnogorskog naroda u (“velikosrpskoj”) Kraljevini Jugoslaviji, izdašno su pisali listovi izvan Crne Gore.

“Glas Crnogorca”, od 26. jula 1920. godine, prenio je pisanje zagrebačkog lista “Hrvat” i beogradske “Republike” o teškom stanju u Crnoj Gori.

Zagrebački list “Hrvat”, u brojevima 74 i 75, u uvodnim člancima konstatuje da je “nesrećnom srbijanskom (okupacijom) - upravom, narod ove jadne zemlje doveden do očajnog stanja. Vrlo mali broj Crnogoraca, koji je iz Brda, dobro je plaćen i pomaže srbijansku propagandu, dok se najveći dio crnogorskog stanovništva odmetnuo u gore (šume) i bori se protiv srbijanskog nasilja. Stanje u Crnoj Gori je najsloženije. I to većinom zbog toga, što su etnički osjećaji ovog plemenitog naroda povrijeđeni i što su, današnji upravljači, narodu nametnuti protiv njegove volje, što je

razjagmljeno i ono malo hrane i odijela, jer je srbijanska uprava povjerena većinom mladićima od 16. do 18. godine, koji su činili mnoge zloupotrebe; što je u Crnoj Gori uništen kućni mir; što je srpska redovna vojska i stare ljude batinala”.

Beogradska “Republika”, u broju 66, između ostalog kaže: “U Beogradu se staraju da što više poraze i upropaste ono malo sirotinje crnogorske. Prošla (1919) godina bila je izuzetno rđava. Usjevi su podbacili ispod polovine. Ni manje ni više nego polovina stanovništva nije imala svoje hrane. Radova nije bilo, a na njih niko i ne misli. Zarade apsolutno nikakve nema, pa se živi na kredit ili od prodaje posljednjih ostataka imovine. Gas (petrolej) se plaća po 20 franaka za litar, a kilogram šećera, od 80 do 120 franaka. Kad bi neko mogao da prođe Crnom Gorom i vidi kako je odjevena ona namučena sirotinja, morao bi reći da smo ispod civilizacijskih naroda. Svakog humanog čovjeka mora srce zaboljeti, kada vidi u kakvim je ritama narod odjeven i na kakvoj prostirci odmara procijeđeno i omršavljeno tijelo. Od Crnogoraca se traži nemoguće: da budu bijednici, da skapavaju od gladi, da budu mirni i da, filozofskom rezigniranošću, čekaju smrt od gladi i da budu lojalni...”.

U tekstu se, dalje, kaže da se od Crnogoraca traži da “poštuju državu, da je vole i brane, a da oni, koji govore u njihovo ime, trguju njihovim kostima i da se između u dahije i siledžije. Ali, zlo dobro ne donosi. Ovakav sistem rada shvatio se u Crnoj Gori, tako da je izvjesnim faktorima u Beogradu stalo, da što više sahrane (ne da nahrane) Crnu Goru, da što više zakrve Crnu Goru, da je vazda što više unize, da bi opravdali svoju suludu politiku i da bi mogli ćariti u ovoj velikoj nesreći. Ali, varaju se. Ova gruda će se braniti od svih dušmana, od svih poniženja, u uvjerenju da će doći dan, kada će i narod dobiti riječ i prečistiti stare i nove račune”.

Stojan Špadijer, Pašićev i Stojadinovićev pristalica, na zboru beogradskih Crnogoraca u hotelu “Pariz” u Beogradu, oktobra 1928. godine, zažali što Puniša Račić “nije ispalio one metke u ljude koji sahraniše Crnu Goru i dovedoše do ovog stanja”.

Za prve izbore, u konstituisanoj (srpskoj) Jugoslaviji 1920. godine, Vlada angažuje značajna sredstva za “podmićivanje birača”. “Radničke novine” od 6. novembra 1920. godine, saopštavaju da je Ministarski savjet “odobrio kredit od 500.000 dinara”, koji je raspodijeljen okružnim načelstvima u Crnoj Gori na “slobodno raspolaganje” u cilju kupovine

Blažo Jovanović: Takozvano ujedinjenje 1918. izvršeno je protivno raspoloženju crnogorskog naroda, pomoću sile i bajoneta srpske vojske

Novac je raspoređen: Cetinju 100.000 dinara; Kolašinu 85.000; Andrijevići 85.000; Podgorici 65.000; Baru 65.000 i Nikšiću 10.000 dinara. Za "rezervu" je ostavljeno (zadržano) 90.000 dinara. U zaključku teksta se kaže: "Može li i sme li Vlada da demantuje ovu stvar? Može li i sme li da porekne ovaj dokumenat? Mi čekamo da to učini. Ali, Vlada je otčutila".

Viši komandant italijanskih oružanih okupacionih snaga 1941. godine u Crnoj Gori, Aleksandro Pircio Biroli, konstatuje da je "bivša Jugoslavija, veoma malo, skoro ništa učinila na podizanju ekonomike Crne Gore i povećanju blagostanja stanovništva poboljšanjem životnih i higijenskih uslova; ono malo utrošenog novca bilo je namijenjeno funkcionerima, penzionerima, kasarnama i žandarmeriji".

Aleksandro Pircio Biroli traži hitno od italijanske Vlade 150.000.000 dinara, za otvaranje javnih radova u Crnoj Gori i konstatuje: "Bez ovoga, svaka druga mjera je uzaludna".

OBNAVLJANJE CRNOGORSKE DRŽAVNOSTI

Crnogorski narod, predvođen crnogorskim komunistima, u okviru Komunističke partije Jugoslavije, zajedno sa ostalim jugoslovenskim narodima, tokom Drugog svjetskog rata (1941 - 1945), trainaestojulskim ustankom 1941. godine, četvorogodišnjom Narodno - oslobodilačkom borbom protiv ok-upatora i socijalističkom revolucijom, obnovio je crnogorsku državnost.

Komunistička partija Crne Gore iskazala je svoj stav o безусловnom i nasilnom pripajanju Crne Gore Srbiji 1918. godine. Na osnivačkom kongresu Komunističke partije Jugoslavije za Crnu Goru, 1948. godine, u svom referatu, Blažo Jovanović kaže: "Takozvano ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom, u novembru 1918. godine, izvršeno je, ne samo protivno Ustavu i raspoloženju crnogorskog naroda, nego i uz pomoć bajoneta srpske vojske i to na najgrublji način, putem sile i prevare. To takozvano ujedinjenje, bilo je obično prisajedinjenje. Crnogorski narod nije imao mogućnosti da sam odlučuje o svojoj sudbini. Ali, on nije bio protiv ujedinjenja sa Srbijom i ostalim južnoslovenskim narodima. Naprotiv, on je bio za ujedinjenje, za bratsko ujedinjenje na ravnopravnim osnovama, na osnovu poštovanja njene nacionalne posebnosti".

Očigledno je da je, za svestranu bratsku, vojnu i svaku drugu pomoć Srbiji, u svakoj nevolji kroz vjekove, a posebno u Drugom balkanskom (srpsko-bugarskom) ratu 1913. godine i u Prvom svjetskom ratu (1914 - 1918), Crna Gora "nagrađena" bezuslovnim i nasilnim pripajanjem Srbiji i uništenjem njene hiljadugodišnje državnosti i crnogorske nacionalnosti.

Obnovljena 1945. godine, Crna Gora nije imala status samostalne države u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. To nijesu imale ni ostale jugoslovenske socijalističke republike. Crna Gora, kao republika, bila je u svemu ravnopravna sa ostalim jugoslovenskim republikama. Crnogorci, kao nacija, bili su u svemu ravnopravni sa ostalim nacijama i manjinskim narodima u Jugoslaviji.

Svoj najveći materijalni i kulturni preporod, kao i ostali djelovi Jugoslavije, Crna Gora je doživjela u periodu od 1945. do 1990. godine. U relativno kratkom periodu, stanovništvo je prešlo sa petrolejki (gašnjača) na električno svjetlo; sa otvorenog ognjišta na električne šporete, frižidere i zamrzivače; sa volujskih i konjskih zaprega na traktore; sa motike, srpa i kose na samohodne poljoprivredne mašine; sa saonica (araba) i tovarnih konja na moderna saobraćajna sredstva - automobile, vozove, brodove i avione; sa drvenog i zemljanog poda u nove kuće i namještaje.

Vjekovima su se ljudi rađali, živjeli i umirali, a da ne odu kod ljekara, a odjednom dobiju besplatnu zdravstvenu zaštitu i besplatno školovanje na svim stupnjevima obrazovanja i mnoštvo drugih socijalnih, ekonomskih i društvenih pogodnosti i privilegija.

Crna Gora je doživjela svoj materijalni, kulturni i opštedruštveni prosperitet. Podsjećanja radi, Socijalistička Republika Crna Gora, u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, imala je dodatna sredstva iz Fonda za nerazvijena područja, dotacije za penzije i obrazovanje (školstvo), kursne razlike, pomoć za otklanjanje posljedica od zemljotresa 1979. godine i još neke vidove dodatnih sredstava.

Godine 1989. Crna Gora je imala društveni proizvod od milijardu i šest stotina miliona dolara (preko tri milijarde maraka). Te iste - 1989. godine, Crna Gora je (jedina uz Sloveniju) imala spoljnotrgovinski suficit. Samo Kombinat aluminijuma je tada ostvarivao po 120 miliona deviznog priliva godišnje. Zajedno sa turizmom i drugim djelatnostima, očekivan je ukupan devizni priliv preko četiri stotine miliona dolara.

Deset godina kasnije, 1999. godine, društveni proizvod Crne Gore bio je oko 360 miliona dolara (oko 700 miliona maraka), preko milijardu i šest stotina

miliona dolara (preko tri milijarde maraka) i spoljnotrgovinskim deficitom oko 150 miliona maraka (75 miliona dolara). Dakle, to su (porazni) rezultati zajedništva Crne Gore sa Srbijom, u “modernoj federaciji” (srpske) Jugoslavije.

TREĆA (I NAJGORA) JUGOSLAVIJA

Poslije raspada druge (i najbolje) Jugoslavije 1991. godine, srpski režim, sa predsjednikom Slobodanom Miloševićem na čelu, uz aktivnu ulogu ondašnje “poslušne crnogorske vlasti Beogradu”, stvorena je treća (i najgora) Jugoslavija - dvočlana federacija, sastavljena od republika Srbije i Crne Gore, 1992. godine. Zamišljena je kao “osnova Velike Srbije”, privremeno pod tuđim imenom - Savezna Republika Jugoslavija, kojoj (“milom ili silom”) treba da se “prisajedine projektovane takozvane srpske zemlje”.

U Srbiji je “sročeni” tekst novog Ustava, koji je sa “crnogorskim ekspertima” usaglašen na Žabljaku, pa je tada popularno nazvan “Žabljački ustav”. To je bio “legalan” način da se Crna Gora “inkorporira” (utisne) u Srbiju i to “željom ondašnjih crnogorskih političkih elita i vlasti”, ali ne i stvarnom voljom crnogorskog naroda.

Ovim (saveznim) i svojim republičkim Ustavom, Crna Gora “prenosi” sve važnije državne funkcije na tu srpsko - crnogorsku federaciju. Srpskom režimu nije, ni “na kraj pameti” bilo da, funkcije srpske države, “prenese” na federaciju. Tako Ustav Republike Srbije nikada nije “usaglašen” sa saveznim (Žabljačkim) Ustavom. Federalna vlast “upravlja” samo (nadležnostima) osakaćenom Crnom Gorom i to, po pravilu, uvijek na štetu Crne Gore, njene državnosti, privrede i duhovnosti. Federalna vlast i sve federalne ustanove i organi su radili u korist srpskog režima, koji federaciju nije nizašta pitao. Zapravo, federacija se povinivala srpskom režimu. Tako je federalna vlada postala “parasrpska vlada” nad Crnom Gorom. Zbog svega toga, slobodoumni i slobodoljubivi intelektualci (crnogorski i srpski) smatraju “Žabljački ustav” najmračnijim aktom u istoriji jugoslovenske države i prava.

U praksi nije ostvarena čak ni ona “minimalna ravnopravnost” članica konstituenata - Srbije i Crne Gore. Zbog toga je raslo nezadovoljstvo u narodu, pa čak i u vladajućoj crnogorskoj partiji. Kada se Crna Gora

“probudila” i spoznala svoje državne i nacionalne interese, napravila je prvi i pravi istorijski zaokret (1997) koji će imati krupne, pozitivne političke posljedice u regionu.

Poslije takvog istorijskog iskoraka crnogorske aktuelne vlasti, crnogorski orijentisanih političkih partija i većeg dijela crnogorskog naroda, kao i svih manjinskih naroda, na Crnu Goru se obrušila velikosrpska šovinistička torcida. Krenula su “srpska braća” da, makar privremeno, najstarijoj državi na Balkanu - Crnoj Gori, ospore pravo na nezavisnost i samostalnost, dok su to pravo ostvarile sve jugoslovenske nacije.

Prvo je iz Srbije, posredstvom federalnih organa, prosrpskih partija u Crnoj Gori i direktno, krenuo specijalni propagandni rat protiv “crnogorskog separatizma”, poimajući Crnu Goru kao dio Srbije. Iz svih srpskih medija, političkih partija i državnih organa “graktalo se iz petnih žila, na sve što je crnogorsko”.

Poslije tako bučne “pripreme” terena, blokirana je granica Crne Gore prema Srbiji i prema susjedima (Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Albaniji). Ukinuti su trgovinski i platni promet sa Crnom Gorom i zaustavljen svaki dotok roba. Na scenu je stupila “privatizovana režimska” vojna sila, po imena Vojska Jugoslavije. Srbija je “hermetički” zatvorila Crnu Goru po graničnoj liniji i na svim izlaznim saobraćajnicama. Bez odobrenja takozvane, od zvanične Crne Gore nepriznate, Savezne (adekvatnije parasrpske) vlade, u Crnu Goru se nije moglo ići niotkuda - ni sa kopna, ni sa mora, ni iz vazduha. Robe, namijenjene Crnoj Gori, Vojska Jugoslavije je presrijetala, vraćala nazad ili pretovarala u svoje stokove.

Nakon ovih sinhronizovanih aktivnosti, beogradski režim je izvršio “ustavni puč”, 6. jula 2000. go-dine, poznat kao “šestojulski puč”. Ukinuto je Vijeće republika u Saveznoj Skupštini, a izbor predsjednika SR Jugoslavije preusmjeren je, sa Savezne skupštine, “na narod”. Tako je Republika Crna Gora “svedena na srpski region”, što nije mogla, htjela i smjela da “prigrli”. Vlast u trećoj (Saveznoj Republici) Jugoslaviji (adekvatnije: u unitarnoj Srbiji) “bila je kao nekada u državi Zulu. Tamo gdje je kralj, gdje su njegovi šatori, sluge i robovi - tamo je vlast. Slobodan Milošević je gazdovao preduzećima, kontrolisao finansijske tokove u zemlji, primao strane državnike, sklapao međunarodne ugovore, uređivao medije i komandovao vojskom i policijom”, kaže prof. dr Vojin Dimitrijević. On konstatuje: “Bila je to mitingaška spoljnja i unutrašnja politika. Vlast se inatila sa čitavim

svijetom, osim sa Bjelorusijom i Kinom, a sa osloncem na Libiju i Irak, jer se i ove države čvrsto drže svoga plota”.

Takozvane “plemenske skupštine” rastaču jedinstvo crnogorskog nacionalnog tkiva sve sa ciljem rušenja crnogorske države

U posljednjoj deceniji XX vijeka, srpska zvanična politika, njena vladajuća elita (režim) i ne mnogo bolja opozicija, šire mržnju i "duvaju u ratne rogove" po Crnoj Gori. Vode specijalni medijski rat, nude hegemoniju i izolaciju od "ostatka svijeta", propovijedajući brutalnu diktaturu, kao "spasenje Crne Gore od gramzivog okruženja". Na svom "imperijalnom putu" gaze ustavne, političke i ljudske slobode, prava, demokratski život i svaki napredak Crne Gore.

U aktivnostima na uništenju crnogorske države, nacije, crkve i njene duhovnosti uopšte, prednjače Srbi "poreklom iz Crne Gore", odnosno "terazijski Crnogorci" i njihovi trabanti u Crnoj Gori. Parcelišu Crnu Goru na davno prevaziđena plemena, nahije i teritorije i "obrazuju plemenske skupštine", na čelu sa povampirenim plemenskim poglavicama, što je recidiv XVII, XVIII i XX vijeka. Time se želi stvoriti utisak kod neobrazovanog stanovništva, da crnogorska nacija nije nikad konstituisana, odnosno da je Crna Gora na "rodovskom i plemenskom stupnju razvoja".

Zvanična srpska politika i srpska vladajuća elita, uz pomoć svojih političkih ekspozitura u Crnoj Gori, pokušavaju da Crnogorcima ospore pravo na svoju državu i naciju i da je, što je moguće više, "zadrže" u srpskom nacionalnom korpusu i velikosrpskom projektu. Praviti ma kakvu državnu zajednicu sa takvom Srbijom, za Crnu Goru je pogubno. Svi srpski režimi, u posljednjih dvjesto godina, osporavaju crnogorsku državnost, negiraju crno-gorsku nacionalnost, kulturu, jezik, crkvu i sve druge crnogorske osobenosti, nastojeći da "srpče" Crnogorce. Na svaki način se pokušava uniziti Crna Gora. Bezočno i bezobzirno se klevetaju crnogorski politički i državni organi, vodeći državnici, političari i sve crnogorske institucije. Svi ljudi, a posebno nosioci političkih funkcija i ovlašćenja, koji se zalažu za nezavisnu crnogorsku državu i njen nacionalni, kultu-rni i materijalni prosperitet, kvalifikuju se "izdajnicima srpstva" i "slugama Zapada". Oni žele da Crna Gora žrtvuje samu sebe, za interese "vaskolikog srpstva", što je ideološka i politička odrednica za osvajanje teritorija okolnih država.

ANTICRNOGORSKA DJELATNOST SRPSKIH STRANAKA U CRNOJ GORI

Srpske "prosrpske" stranke u Crnoj Gori su ogranci ili privjesci političkih partija Srbije i, po pravilu, zastupaju (veliko)srpske interese u Crnoj Gori. Za takav odnos i ponašanje, jednom broju rukovodstava ovih partija (i stranaka), Srbija "daje" namještenje u Beogradu, federalne funkcije, plate i stanove. U tome su sadržani njihovi stranački programi, interesi i ideologija. Zbog toga nastoje da obezbijede "jedinstvo srpskih interesa u Crnoj Gori", što podrazumijeva uništenje crnogorske države, crnogorske nacionalnosti i duhovnosti. Sve se to radi pod okriljem sadašnje (srpske) Jugoslavije, koja praktično ne funkcioniše od kada je nastala. Ta bitka se bje i na javnoj sceni, po crnogorskim trgovima i u javnim istupima, parolama i ikonografiji. Narodna stranka i, iz nje nastala, Srpska narodna stranka, te Socijalistička narodna partija i, iz nje nastala, Narodna socijalistička stranka i mnoštvo srpskih desničarsko - ljevičarskih minornih stranaka i interesnih grupa i njihovo članstvo, se "nakostriješe" na svaki pomen crnogorstva.

Narodna stranka se "uspješno" vratila svom izvornom srpskom nacional-šovinizmu. Njeni čelnici se "ozbiljno" ljute što, "višak" njihovog srpskog nacionalizma ne može da "stane" u crnogorske medije, posebno u "male" televi-zijske ekrane. Ova stranka se beskrupulozno angažuje, u Crnoj Gori i inostranstvu, na ruženju i rušenju crnogorske države i njenom "integrisanju" u srbijanske regione.

Skoro sve stranke, sa prefiksom "srpska", u Crnoj Gori su ekstre-mne i militantne. Izmećari su sva-ke srpske vlasti i gaje patološku mržnju prema crnogorskim svojstvima i obilježjima.

"Terazijski Crnogorci", koji su zaposjeli stotine fotelja u nepost-ojećoj federaciji i političkom, privrednom i kulturnom životu Srbije, hoće Crnu Goru za "taoca". Oni se, "iz ratnih i petnih žila" angažuju na širenju "epidemije srpstva" po Crnoj Gori, kako oni kažu "srpskoj zemlji".

Uz prosrpske stranke, kao "šipka uz pušku" su i novokomponovane "plemenske poglavice" u Crnoj Gori. To je bukvalno brukanje nekada uglednih crnogorskih plemena i plemenskih glavara. Svi oni, svjesno ili nesvjesno, rastaču jedinstvo crnogorskog nacionalnog tkiva, pokušavajući da reafirmišu prevaziđeni plemenski partikularizam i mentalitet, podstičući unutrašnje narodne podjele, sve sa ciljem rušenja crnogorske države.

Smatralo se da su plemena u Crnoj Gori odavno "uspavana" forma socijalne strukture i "zaturena" negdje u starim enciklopedijama i narodnim umotvorinama. Treba imati u vidu i činjenicu da su Crnogorci, uvijek pamtili i danas znaju, ko od koga plemena potiče i ko kojem plemenu pripada.

Današnja "plemanska" okupljanja po Crnoj Gori, usmjerena su na rušenje crnogorske države i bezuslovno pripajanje Srbiji, kao 1918. godine.

Najradije bi Crnu Goru "sveli" na četiri nekadašnje crnogorske podlovcenske nahije, koje ni Turska nije mogla savladati. Ostale djelove (teritorije) crnogorske države, rado bi "pripojili Srbiji", a sve pod geslom "očuv-anja nepostojeće Jugoslavije", što je samo privremeno ime za "Veliku Srbiju". Najbrojniji su "vikend plemenci", koje organizuje i, od jednog do drugog skupa (mjesta) prevozi Socijalistička narodna partija. Iako je Socijalistička narodna partija stvarni organizator, treba reći da je u Beogradu "glavni štab" plemenskog okupljanja u Crnoj Gori.

Iz javnih medija je vidljivo da su anahrona plemenska okupljanja "duvanje u ratne trube" za očuvanje nepostojeće Jugoslavije. Pre-thodna se "raspala", jer je nijesu htjeli srpski nacionalisti. Ova treća, nikada se čestito nije konstituisala, a ni efikasno djelovala. Nikakvu Jugoslaviju neće srpski nacionalisti, srpske političke elite i najveći dio srpskog naroda. Oni hoće "Veliku Srbiju", privremeno pod tuđim imenom. Svaka Jugosl-avija je, za Srbe, "veliko zlo" i "grobница srpstva". Njihova je teza "neka svaku Jugoslaviju nosi mutna Marica". Konstituisana je teorija o "zavjeri čitavog svijeta protiv Srba" i to "novim svjetskim poretком". U suštini, radi se o "zavjeri Srba protiv čitavog svijeta". Srpski režim (pozicija i opozicija) suprotstavio je "novom svjetskom poretку", svoj "novi srpski poredak" - "osvete Turcima i ustašama" i stvaranja "Velike Srbije". Zato svako "razdruživanje" Crne Gore od zajedničke države sa Srbijom, srpski šoviniisti smatraju "smanjivan-jem države Srbije" i "crnogorčenjem" Srba.

Po svojoj organizaciji, ciljevima i sadržini, plemenska okupljanja su očigledno retrogradna. Svuda u svijetu, sem u Amazoniji i Okeaniji, plemena su iščezla, odnosno "svjesno srasla" u narodne zajednice (nacije).

Na "vaskrsavanje" plemena treba gledati i kao na "posljednju odbranu Velike Srbije" u Crnoj Gori.

Sjedište okupljanja "savremenih plemenskih poglavica" je Manastir Morača, pod okriljem Srpske pravoslavne crkve i njene Mitro-polije u Crnoj Gori, što je vidljivo nastojanje da se, sadašnjost Crne Gore, poveže sa "nemanjićkom tradicijom". Ovakvim ponašanjem, Srpska pravoslavna crkva "pokriva" crnogorsku državnu teritoriju i "sudi" crnogorskoj državi i crnogorskom narodu. Ove konstatacije potvrđuju neki primjeri "plemenskih" zahtjeva, zapisanih u crnog-orским javnim glasilima.

Na skupu u Međurječju, pleme Rovčana "poziva na odvajanje" od Crne Gore, ako se Crna Gora "odvoji od Srbije". To je svojevrstan poziv Rovčanima da se "dižu na oružje" i pripoje Srbiji. Koliko je Rovčana za

takvu soluciju, vidjelo se. Složno su reagovali "crnogorski Rovčani" porukom: "Rovčani nemaju druge domovine, osim Crne Gore".

Plemenski skup Vasojevića, održan u Andrijevici, na kome je bilo više "izvanjaca" nego domaćih, izjavi da "nikada neće prihvatiti odvajanje Crne Gore od Srbije. A, ako se to ipak desi, Vasojevići će biti dio Srbije", iako to dosada nikada nijesu bili. Ovom izjavom, "vasojevički plemenski poglavice" daju pleme "u miraz" Srbiji. Slično se "zaklinju" nedokazani vasojevički "patriote" i nepoznato udruženje "Vaso". Na sve te "prijetnje" odgovorili su im vasojevički intelektuaci i najveći dio crnogorskog naroda, u tim sredinama.

Plemenski skup Uskoka i Drobnjaka "poruči" da će oni "upotrijebiti svoje sposobnosti, znanje, hrabrost i odlučnost da sačuvaju Jugoslaviju", jer su u borbi za rasturanje prethodne Jugoslavije "iznjedrili" i dva poznata ratna zločinca - Radovana Karadžića i Veselina Šljivančanina.

Plemena iz ravne Zete "poručiše" da ne mogu "promijeniti svoje nacionalno biće, niti svoju državnost, ni duh, ni svoju čast ni po cijenu života, a kamoli za američko brašno ili italijanske makarone". Tom prilikom, ne rekoše, ko im to traži.

Skupština plemena Brajića, Majina, Paštovića i Pobora, održana u Bečićima saopšti: "Narod je posljednjoj crnogorskoj nezavisnoj državi, čiji je sponzor bila fašistička Italija 1941. godine, presudio trinaestojulskim ustankom".

Patriotske i boračke organizacije i "narodne(plemenske skupštine) Boke Kotorske, Crnogo-rskog primorja i Cetinjske opštine, na zajedničkom skupu u Brajićima 17. avgusta 2001. godine, a potom na ponovnom skupu od 30. avgusta 2001. godine, zaklj-učiše: "Ukoliko aktuelna vlast ne uvaži interese naroda, da se ostane u zajedničkoj državi, Boka Kotorska zadržava pravo da odluči o svojoj sudbini".

Plemenski skup Pipera kliče da, ako se državni status Crne Gore "promijeni protiv volje naroda", oni će preispitati odluku iz 1796. godine o prisajedinjenju plemena Pipera Crnoj Gori.

Podržavajući Pipere i srpski režim, personifikovan u liku i djelu Slobodana Miloševića, ondašnje (beogradske) "Večernje novosti" preciziraju: "Piperi su, u svom proglasu, osudili aktivno učešće crnogorskih zvaničnika u američkim planovima da razbiju Jugoslaviju".

Nema veće mržnje od one kojom izdajnici mrže izdatu domovinu, ne zbog toga što je velika ili mala - već zato što je njihova

Ranija i nedavna prošlost svjedoče da nema "veće mržnje od one, kojom izdajnik mrzi izdatu domovinu, ne zato što je velika ili mala, već zbog toga što je njegova".

Niko normalan ne može da razumije takozvane Crnogorce, koji se deklariraju kao "srpski Crnogorci" ili "crnogorski Srbi", koji se nakostriješe na svaki pomen crnogorske države, a da u svim prilikama "poštuju i zastupaju" srpske interese i srpsku državnu nezavisnost, zapisanu u Ustavu Srbije. Ko razuman može zamjeriti Crnogorcima, koji žive u Srbiji, što su "lojalni građani" srpskoj državi. To se podrazumijeva. Međutim, takvim "Crnogorcima", Crna Gora nikada više neće dozvoliti da crnogorsku državu, kao "žrtvu" prilažu na "velikosrpski oltar".

CRNOGORSKA DRŽAVNA NEZAVISNOST JE U RUKAMA NJENIH GRAĐANA

Dosta je Crnom Gorom upravljano iz Beograda "daljinskim". Dugo su Crnogorci "podstanari" u svojoj kući. Beograd je postao "vlasnik" crnogorske imovine. Svakodnevne su uvrede i poniženja Crne Gore i Crnogoraca od beogradskog režima.

Većina crnogorskih građana je konačno shvatila da, srpstvu "pokornu i poniznu" Crnu Goru, ne "hrani", ne brani i ne cijeni" Srbija. Svi, pa i današnji, srpski režimi "traže" od Crne Gore "bezuslovnu pokornost i žrtvovanje za sve srpske promašene projekte". Srpski nacionalisti hoće "bezuslovnu implementaciju" Crne Gore u Srbiju, "veliku ili malu", svejedno. I ništa manje, ni više od toga.

Nadati se da Crnogorci, više nikada, neće održavati one, koji se bespogovorno stavljaju u služ-bu velikosrpstva. Brinuće o sebi, o svojoj porodici, o svojoj kući, o svojim građanima, o svojoj jednoj domovini - Crnoj Gori. Kon-ačno je jasno ogromnoj većini stanovništva u Crnoj Gori, da je bolje biti "gazda" u svojoj, nego "sluga" u tuđoj kući. Danas je, kao nikada ranije, crnogorska državnost na dohvat njenim građanima. Toga su oni, u većini svjesni, što će pokazati dugo očekivani referendum.

POŽELJAN SAMOSTALAN ŽIVOT CRNE GORE

U svom viševjekovnom samostalnom istorijskom hodu, Crna Gora je pokazala da je "sposobna, zrela i spremna da upravlja sobom i svojom

sudbinom, da živi u miru i saradnji sa svojim građanima, susjedima i članicama međunarodne zajednice, da savjesno i odgovorno ispunjava međunarodne obaveze, poštuje pravila i principe međunarodnog prava i međunarodne politike o prijateljskim odnosima i saradnji među državama".

Crna Gora je veoma pogodno područje za ljudski život. Prije "samo" sto hiljada godina, čovjek je živio na prostoru današnje Crne Gore. O tome svjedoče arheološka nalazišta: Crvena Stijena, Odmuť, Beran Krš, Budva, Ulcinj, Risan i drugi, ali su njihovi najvažniji eksponati u muzejima izvan Crne Gore (Zemaljski muzej u Sarajevu i drugdje).

Današnja Crna Gora je velika 13.812 kvadratnih kilometara, sa 4.800 kvadratnih kilometara unutrašnjeg i teritorijalnog mora.

U svijetu danas postoje i opstaju 34 nezavisne države koje su, po teritoriji ili broju stanovništva, manje od Crne Gore, a 20 ih je koje su manje i po teritoriji i po broju stanovnika. Tako, recimo, Andora ima 564.000 stanovnika; Luksemburg 401.000; Monako 32.000; Lihtenštajn 31.000; San Marino 25.000; Vatikan 1.000 stanovnika, i - svaka bolje živi od Crne Gore.

SAMOSTALNA CRNA GORA EKONOMSKI ODRŽIVA

Glavni resursi Crne Gore su: agrar, turizam, pomorstvo, industrija, saobraćaj, šumarstvo i druga brojna infrastruktura.

Crnogorski agrarni resurs (zemlja, voda, klima i raspored stanovništva) je povoljan. Crna Gora raspolaže sa 517.000 hektara bruto poljoprivrednih površina ili 0,29 hektara obradivog poljoprivrednog zemljišta po stanovniku. Iako je struktura poljoprivrednih površina povoljna, još se prilično ekstenzivno obrađuje 24,80 odsto raspoloživog zemljišta. Livadskih površina se koristi svega 118.000 hektara ili 22,80 odsto. Pašnjaka je oko 326.000 hektara ili 63,05 odsto.

Na seoskom području Crne Gore živi oko 65.000 poljoprivrednih gazdinstava, sa relativno nepovoljnom starosnom strukturom. U prigradskim naseljima živi oko 35.000 porodica, koje svojom proizvodnjom dopunjavaju ponudu na lokalnom tržištu. Crnogorska država svojim mjerama i aktivnostima, stimulatивно utiče na vraćanje ekonomije i života na devastiranom selu.

Poređenja radi, Holandija mukotrpno "otima" zemlju od mora, a ima svega 0,06 hektara obradive zemlje po stanovniku i godišnji priliv od 15,3 milijarde dolara, od izvoza poljoprivrednih proizvoda. Danska ima 0,44 hektara po stanovniku i godišnji izvoz od 5,6 milijardi dolara. Francuska posjeduje 0,33 hektara po stanovniku i ima godišnji izvoz od dvanaest milijardi dolara. Irska raspolaže sa 0,35 hektara po stanovniku i godišnjim

izvozom od šest milijardi dolara. Belgija ima 0,07 hektara po stanovniku obradljive zemlje i godišnji izvoz od 4,5 milijardi dolara.

Treba reći da su Crnoj Gori naklonjeni hidrološki potencijali i veoma povoljan klimat.

Crnogorski agrar, iz sopstvene proizvodnje, zadovoljava 60 odsto prehrambenih potreba stanovništva. Ima pozitivne bilanse u proizvodnji mlijeka, jagnječeg i ovčijeg mesa, krompira, voća (sredozemnog i kontinentalnog), povrća, jaja, meda, ribe, duvana i morske soli. Ima nešto i ekskluzivnih, strogo kontrolisanih proizvoda, sa sopstvenom markom: njeguški pršut, kastradina, goveđi košet, sušeni šaran, njeguški sir, pljevaljski sir, pivski skorup, lozova rakija, vino "Vranac", "Nikšićko pivo" i maslinovo ulje.

Pored ekskluzivnih, ima i visokokvalitetnih (zaštićenih i kontrolisanih) proizvoda, sa sopstvenom markom: mješavina, kozji sir, kučki sir, suva smokva, stona maslina, mandarine, pomorandže, mnoštvo morskih proizvoda, proizvodnja ukljeva i pastrmki, povrće i koštičavo voće (orah, lješnik, badem). To, naravno, nijesu dovoljne, ali su respektabilne količine.

Crna Gora je uvezla kvalitetan rasni sastav u stočarstvu. Prvi put se u Crnoj Gori proizvodi kvalitetan sjemenski sadni materijal (krompir, kontinentalno i sredozemno voće), koga ima i za izvoz. Razvijaju se plantažni voćnjaci i stočne farme kod individualnih seoskih domaćinstava.

Nedostajući naturalno - finansijski bilans Crne Gore je: 40 odsto potrebnih količina, koje se moraju uvoziti iz evropskih zemalja, po principu najpovoljnije tržišne ponude. Potrebne godišnje količine: pšenice 120.000 tona; kukuruza 50.000 tona; šećera 16.000 tona; masnoće 10.000 tona i dr.

Za uvoz, ovih nedostajućih količina, potrebno je devedeset sedam miliona dolara (po cijenama iz 2001. godine).

Konačno, proizvodnja i potrošnja u crnogorskom agraru, mogu se nesmetano odvijati po tržišno-ekonomskom ustrojstvu.

Dobrodošla je i svaka robno - novčana inostrana pomoć Crnoj Gori.

NEKE PROIZVODNE MOGUĆNOSTI CRNE GORE

Crna Gora ima brojne kooperativne prednosti: očuvanu životnu sredinu, povoljan prirodno-geografski položaj, klimatske uslove, proizvodnju hrane, visoku tehnologiju, strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća (i privrednih društava), stručnosti kadrova i dr.

Crna Gora ima i značajne proizvodne kapacitete: 400.000 tona sirovog čelika godišnje, 1.000.000 tona boksita, 280.000 tona glinice, 100.000 tona

aluminijuma, 75.000 tona morske soli, 2.700 tona uglja, 3.000.000.000 kilovat časova električne energije godišnje, ogromne turističke kapacitete na moru, planini i selu, pomorsku privredu, saobraćajnu infrastrukturu, poljoprivredu i šumarstvo.

Crnoj Gori godišnje treba oko 310.000 tona nafte, kao i drugih potrepština.

Ukupan izvoz Crne Gore 1990. godine (izražen u robama, turizmu i pomorskoj privredi) iznosio je 1.050 miliona maraka, a 1999. godine 340 miliona maraka i to, u godini oružane intervencije združene vojske Ujedinjenih nacija, pod komandom NATO-a na SR Jugoslaviju. Samo ovaj pokazatelj je dovoljan da se vidi, koliko je Crnu Goru “koštala” zajednička država sa Srbijom.

Kao što se vidi, to je čitava priča. Crnu Goru niko ne brani, osim njenih građana; niko ne hrani džabe, iz milosrđa; ne liječi i ne školuje njeno stanovništvo besplatno. To nije bilo u prošlosti, pa neće ni u buduću. Crna Gora je dorasla da vodi brigu o svojim građanima, a Srbija je “zaslužila” da ima briga manje. Dosta je “brinula” o Crnoj Gori.

KONTINUITET VELIKOSRPSKE NACIONALISTIČKE POLITIKE – U POVODU OBJAVLJIVANJA NOVINSKOGA PRILOGA: NAČERTANIJE ILIJE GARAŠANINA

Samir Beglerović

To make certain you can safely take nitroglycerin, inform your doctor when you have these other conditions: cialis buy canada does taking Viagra affect what you can do to arrive at climax? Or else will your erection disappear after the climax high blood preasur for can use cialis Will we use viagra in academic and student researchers.

KONTINUITET VELIKOSRPSKE NACIONALISTIČKE POLITIKE – U
POVODU OBJAVLJIVANJA NOVINSKOGA PRILOGA:
NAČERTANIJE ILIJE GARAŠANINA

Rezime

Prilog je napisan adekvatnim akademskim jezikom, uz određena prilagođavanja široj čitalačkoj publici. Rad se sastoji iz sedam cjelina: uvoda („Bure zbog prepisa koji čeka na pronalazak izvornika“), izbora iz tri ranije objavljena naučna djela (akademik Milorad Ekmečić, akademik Vasilije Krestić, i akademik Čedomir Popov), priloga s dviju geografsko-političkih karata („Garašaninova zamisao Srbije u Načertaniju“), četiri stručna članka (dr. Čedomir Antić, dr. Slavenko Terzić, dr. Miloš Ković i dr. Slobodan G. Marković), integralnog teksta Načertanija, kraćega rječnika stranih pojmova („Značenje manje poznatih reči“), i faksimila druge stranice prijepisa Načertanija (posljednja stranica Priloga). Opseg priloga jesu dvadeset i četiri stranice, napisane na srpskom jeziku, ćiriličnim pismom.

Ključne riječi: Načertanije, Politika, SANU, Velika Srbija, nacionalni program, Karađorđe Petrović, Miloš Obrenović, Ilija Garašanin, František Zach, Adam Czartoryski

Uvod

Objavljivanjem novinskoga priloga Načertanije Ilije Garašanina, beogradska Politika ponudila je ustvari pregled jedinstvene velikosrpske nacionalističke politike, različitih formi ali identičnih ciljeva i sadržaja, dovodeći strukturom priloga u zajednički kontekst: modernu srbijansku velikonacionalističku političku ideju, njene idejne kreatore i nosioce u prošlosti, visokoobrazovane srbijanske i bosanske intelektualce, koji su njenu postjugoslavensku formu s kraja prošloga stoljeća dalje razvijali, savremene srbijanske intelektualce, koji s naše vremenske distance promoviraju novu formu-e te politike i, konačno, temeljne institucije njena

daljnijega profiliranja – Srpsku akademiju nauka i umetnosti te Senat Republike Srpske.

Na narednim stranicama predstaviti ćemo taj prilog, nudeći tek s vremena na vrijeme vlastite komentare nužne za lakše uvezivanje naznačene cjeline. Smatramo da je smislu ovoga teksta data dodatna važnost usljed činjenice da, koliko nam je poznato, nijedan domaći medij nije reagirao na objavljivanje priloga.

1. Sadržaj djela

Novinsko-izdavačka kuća Politika iz Beograda, u svom prazničnom broju dnevno-političkih novina Politika povodom Dana državnosti Republike Srbije (15. i 16. februar) objavila je prilog pod naslovom Načertanije Ilije Garašanina. Prilog je urađen na dvadeset i četiri stranice, formata A4, s priložima u vidu fotografija (crno-bijele i u boji), mapa i crteža, te faksimilom jedne stranice rukopisa.

Prilog je sastavljen iz sedam tekstova, čiji su autori visoko obrazovani srbijanski intelektualci, angažirani na različitim institucijama, uglavnom na Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (šesterica), te na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Prilog Načertanije Ilije Garašanina predstavlja multidisciplinarnu analizu tog poznatog dokumenta nastalog na samome početku XX st. Kako je poznato, dokument je prvi put objavljen 1906. godine u beogradskom časopisu Delo, no, sâm original dokumenta još nije pronađen operira se tek njegovim prijepisom koji je načinio poznati historičar Milenko M. Vukičević (1867–1935), autor, između ostalog, poznatog djela: Znameniti Srbi muhamedanci (Beograd, štamparija D. Dimitrijevića, 1901). Tekstovi objavljeni u prilogu, premda je riječ i o izboru iz triju ranije objavljenih znanstvenih djela, izuzetno su aktuelni te, u kontekstu mjesta i vremena objavljivanja, daju objektivnu sliku magistralne političke filozofije savremene Srbije. Naime, 10. jula 2001. godine praznik Srpske pravoslavne crkve Sretenje Gospodnje predložen je ujedno i za Dan državnosti Republike Srbije. Praznik Sretenja obilježava se 15. februara (02. februara po crkvenom kalendaru), u znak sjećanja na izbavljenje „Božije porodice“ pred vojskom kralja Iroda

(Heroda), koja je poslana da ubije tek rođenog Isusa i njegovu majku Djevu Mariju, koja ga je četrdeset dana po rođenju (Božić) donijela u jerusalemski hram kako bi ga „posvetila i sebe očistila“. Kralj Herod u ličnosti rođenog Isusa prepoznao je najavljenog „novoga kralja“. Snažna simbolika koja vjernika, pored ostaloga, konstantno drži na oprezu da je kao pripadnik „odabranoga roda“ cijelo vrijeme svoje ovozemaljske egzistencije izložen progonima organiziranim od osoba koje ne žele prihvatiti Isusa kao novoga i vječnoga Kralja, podržana je povijesnim događajem 15. februara 1835. godine, kada je pod vodstvom Đorđa Petrovića Karađorđa u Orašcu podignut Prvi srpski ustanak – borba za oslobođenje od turske osmanlijske okupacije, a taj isti dan u Kragujevcu na Velikoj narodnoj skupštini proglašen je Prvi ustav Srbije – Sretenjski ustav. Krajem 2006. godine, sadašnji predsjednik Srbije Boris Tadić, potpisao je Odluku kojom se Dan državnosti obilježava na praznik Sretenja već naredne godine održana je prva proslava, a taj dan proglašen je i za Dan Vojske Srbije. Ovim su u jedinstveno idejno-političko čvorište postavljeni svetopovijest, historija i savremenost.

Dokument Načertanije, premda obimom tek manji tekst, svojim sadržajem skoro uvijek u bitnome predstavlja središnje mjesto u raspravama o pitanju srpske i velikosrpske nacionalne politike. Na njega je dodatno skrenuta pažnja i sudskim procesuiranjima ratnih zločina u Hagu, budući da je prilikom suđenja ratnom zločincu Dušku Tadiću Duletu (presuda donesena 14. 07. 1997. godine) odbrana u svome izlaganju ukazivala na dokument Načertanije kao na plan ostvarivanja projekta uspostave Velike Srbije. No, i pored toga, šira javnost nije upoznata s pojedinostima vezanim za ovaj dokument, te su te dvije činjenice: „više nego valjan i dovoljan razlog da Politika, objavi ovaj dodatak, u uvjerenju da će u ruke stotina hiljada čitalaca konačno doći izvorni tekst prijepisa Načertanija.“ (Slobodan Kljakić, „Bure zbog prepisa koji čeka na pronalazak izvornika“, str. 2.). Narav dokumenta popraćena je stručnim, izuzetno zanimljivim komentarima, za koje su izdvojeni dijelovi ranijih natpisa o tome pitanje akademikâ Milorada Ekmečića, Vasilija Krestića i Čedomira Popova. Sâm izbor materijala napravilo je uredništvo Politike, priključivši mu i nove komentare drugih srbijanskih znanstvenika: „Za taj izbor snosimo punu odgovornost, utoliko pre što je postupak bio praćen i naporom da se, na jednoj strani, u najvećoj mogućoj meri izbegnu ponavljanja, a na drugoj strani, da dođe do izražaja sva istraživačka uzbudljivost i slojevitost stavova o Načertaniju koje su za ovaj dodatak 'Politike' izneli u svojim tekstovima i Slavenko Terzić, Miloš Ković, Slobodan G. Marković i Čedomir Antić.“ (Ibid, str. 2.).

Pored uvodnika „Bure zbog prepisa koji čeka na pronalazak izvornika“, prilog, pored integralnog teksta Načertanija, sadrži još sedam tekstova.

Autor prvoga teksta pod naslovom: „Evropska pozadina“ jeste akademik Milorad Ekmečić (04. oktobar 1928. godine, Prebilovci, općina Čapljina), redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine od 1981. godine (od 1973. godine dopisni član), redovni član Srpske akademija nauka i umetnosti od 1992. (od 1978. godine član van radnog sastava), dopisni član Crnogorske akademije nauka i umetnosti (od 1993. godine), član radnog sastava Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske (od 1996. godine), te u 1996. godini član Senata Republike Srpske, savjetodavnoga tijela najviših ustavnih institucija Republike Srpske (član 89. Ustava Republike Srpske). U svome radu akademik Ekmečić koncentrirao se na izlaganje političke klime u kojoj je nastao dokument: „Srbi su bili najbolji posrednik nastojanjima da se oslobodi Poljska i ruski panslavizam okrene u smeru jednog zapadnog slavizma. Kako je i habzburška vlada trebala da igra neku ulogu u tome, austrijski se kancelar tome nije protivio. Zbog nepoznavanja ovog podatka, u celoj literaturi je pogrešno tumačena istorija Načertanija.“ (str. 3.) Glavninu zadatka da se Srbija oslobodi od ruskoga utjecaja te da se oko nje oformi „slobodna jugoslovenska država“ uradio je David Urquhart (1805–1877), škotski diplomat i pisac, koji je 1837. godine objavio knjigu o Dunavskoj konfederaciji (Srbija, Bugarska, Moldavija i Vlaška, s ujedinjenjem Bosne i Srbije) pod protektoratom Austrije. U to vrijeme u London pristižu poljski revolucionari nakon sloma njihove revolucije iz novembra 1831. godine. Vladin odjel za promoviranje prekomorskih interesa Velike Britanije (Foreign Office) stavio je Urquhartu, koji se počeo družiti s poljskim revolucionarima, finansijska sredstva na raspolaganje da objavljuje časopis The Portfolio, koji se prevodio i na francuski jezik te objavljivao u Parizu. Prilikom svoje druge posjete Srbiji susreo se sa knezom Milošem Obrenovićem, koji mu se požalio na izostanak snažnije podrške zapadnih sila u nastojanjima Srbije da se oslobodi utjecaja Rusije. Kada je 1842. godine došlo do smjene dinastija u Srbiji, Velika Britanija odlučila je insistirati na potpisivanju saradnje sa Srbijom, koja bi obavezivala novu dinastiju Karađorđevića, ali i svaku drugu dinastiju na vlasti. Srpska vlada u martu 1843. godine zatražila je detaljne instrukcije o toj saradnji kao i novoga agenta, javnom notom pod nazivom: Prijedlog Memoranduma / Izvještaja (Projet de Memoire), što predstavlja prvi nacrt Načertanija. Iz tih razloga u Srbiju je poslan češki vojni teoretičar general František Alexandr Zach (1807–1892), borac na strani poljskih

revolucionara, koji je uspostavio saradnju s velikim brojem srbijanskih političara, a naročito s ministrom vanjskih poslova u Vladi Srbije Ilijom (Savićem) Garašaninom (1816–1874). Vođa poljskih revolucionara princ Adam Čartorijski (Adam Jerzy Czartoryski, 1770–1861) 1842. godine poslao je u Srbiju „jedno uputstvo u formi saveta“. „Iako se u noti iz marta 1843. uzgred napominje da je oslobođenje susednih pokrajina u Turskom carstvu sveta dužnost od koje se neće odustati, u njoj se polazilo od krajnje pomirljivog stava prema suverenitetu sultanove države. Jasno je rečeno da se nacionalni ciljevi žele postići mirnim putem uz oslonac na međunarodno pravo i pomoć zapadnih 'konstitucionalnih država'. Ovaj je dokument jedan od ključeva u istraživanju kako je nastalo Načertanije 1844. U stvari notu 'Projet de Memoire' treba smatrati njegovom prvom verzijom.“ (str. 5.). Već spomenuti „savjeti“ princa Čartorijskog bili su pomoć agentu generalu Zachu da u četiri mjeseca pripremi svoj plan. Na osnovu toga plana Ilija Garašanin dao je „poslednju reč“ za tekst Načertanija. David Urquhart bio je i direktno upućen u svim detaljima u formuliranje „srpske nacionalne doktrine 1844.“, te je pored želje za potiskivanjem utjecaja Rusije istodobno bio pristalica teorije po kojoj su Srbi „najznačajniji naroda Balkana“, usljed iskustva življenja i u Osmanlijskom i u Habsburškom carstvu.

Drugi tekst u prilogu nosi naslov: „Srpski, velikosrpski ili jugoslovenski program“, a autor mu je akademik Vasilije Krestić (rođen 20. jula 1932. u Đali kod Krstura, sjever Banata), historičar, jedan od sastavljača zloglasnog „Memoranduma SANU-a“ (prvi put objavljen u dva nastavka u dnevnoj novini Večernje novosti 24. i 25. septembra 1986. godine), redovni član Srpske akademije nauka i umetnosti od 1991. godine (izabran za dopisnog člana 1981. godine), u godini 1998. sekretar Odjeljenja istorijskih nauka, te u 1996. godini član Senata Republike Srpske. U svome radu akademik Krestić naglašava da postoje tri različite ocjene programa Načertanija: „Između dva rata (1918–1941) kada je bila aktuelna jugoslovenska ideja i jugoslovenska politika, većina istoričara je u Načertaniju prepoznavala program jugoslovenskog sadržaja. Posle 1945, kada je sve što je bilo srpsko proglašavano velikosrpskim, većina tzv. marksističkih istoričara ocenjivala je Načertanije velikosrpskim programom. Tada je bilo malo moralnih i hrabrih koji su se usudili da napišu da je Načertanije program srpske nacionalne politike i to, dodali bismo, lucidno napisan i u svemu usklađen s vremenom i prilikama u kojima je nastao. Poput marksističke historiografije, čitava hrvatska historiografija, kako ustaška, tako i ona posle 1945. godine, kao i savremena, u Načertaniju je videla i vidi ne samo velikosrpski program već i 'začetak velikosrpskih agresivnih planova i ciljeva.'“ (str. 6.). Problem

je nastao usljed činjenice što se uporednom analizom tekstova Zachova plana Slavske politike Srbije te iz njega nastalog Načertanija uviđa da je Garašanin iz Zachova Plana izbacio izraze: „Južni Slaveni“, „južnoslavenski“ i „južnoslavenska država“, zamijenivši ih izrazima: „Srbin“, „srpski“, „Srbija“ i „Srpsko carstvo“. Garašanin je također isključio i kompletno poglavlje o odnosu Srbije i Hrvatske, a sve ovo bilo je dovoljno da se stekne zaključak o njegovoj velikosrpskoj a ne jugoslovenski orijentiranoj politici, odnosno da je: „južnoslovenskoj ideji iliraca svesno suprotstavio ideju Dušanovog carstva, a spoljopolitičku aktivnost Kneževine Srbije da je ograničio na teritorije pod Turcima.“ (str. 6.). Krešić ističe da je u pitanju osnovna metodološka greške, s obzirom na to da su analize rađene uvijek kroz poređenje Zachova Plana i Načertanija, dočim niko nije kritički obradio sâm Zachov Plan, u smislu njegove kompatibilnosti srpskim državnim i političkim interesima. Srpski političari teško su se odricali srpske državne ideje, a i sama ta ideja nije bila u potpunosti artikulirana. Kroz ovaj problem treba sagledavati i razloge isključivanja poglavlja o odnosu Srbije i Hrvatske. Ilija Garašanin politički interes usmjerio je na „Slavene u turskoj, u prvom redu na Srbe koji su živjeli izvan Kneževine Srbije pod direktnom vladom Turaka, što se u prvom redu odnosilo na Srbe u Bosni i Hercegovini...“ (str. 7.). S druge strane, Garašanin je izradu programa saradnje s Narodnom strankom biskupa Josipa Juraja Strossmayera (1815–1905) povjerio Hrvatima „jugoslovenskog opredjeljenja“ Antoniju Oreškoviću, što govorio o njegovoj spremnosti na saradnju s Hrvatima. Riječ je o kontinuiranom političkom programu koji je podrazumijevao zajednički rada na oslobođenju te ujedinjenju svih južnih Slavena. „Kako je sve što je Garašanin činio i preduzimao dobijalo žig velikosrpstva, njegove jugoslovenske težnje su poricane. Pravi smisao tog poricanja bio je, a i danas je takav, da se stvori predstava o tome da nijedan srpski državnik i političar nije bio i da ne može biti odan jugoslovenskoj ideji, da se ne može zalagati za iskreno i ravnopravno ujedinjenje, već da je u svojoj duši, u svom biću satkan tako da bude sebičan velikosrbin, da mu nije dovoljno ono čime raspolaže njegov narod, već da mora da poseže za tuđim.“ (str. 8.).

Treći tekst priloga naslovljen je: „Srpski nacionalni program u XIX veku“, a njegov autor je akademik Čedomir Popov (rođen 1936. godine u Melencima kod Zrenjanina), od 1987. godine član Akademije nauka i umetnosti Vojvodine (izabran za dopisnog člana 1981. godine), a od 1992. godine član Srpske akademije nauka i umetnosti (izabran za dopisnog člana 1988. godine). U izuzetno zanimljivom tekstu akademik Popov polazi od općega

konteksta duha vremena s kraja XVIII i početka XIX st. koji je podrazumijevao dvije ključne promjene u društvu: okončanje feudalnih odnosa, te ubrzavanje procesa nacionalnih integracija evropskih naroda. Odgovor na oba ova izazova Srbija je dala već Prvim srpskim ustankom (1804–1813), što je, na neki način, i pored njegova neuspjeha ipak označilo početak kraja osmanske vladavine na tim prostorima. „U pogledu nacionalne integracije Srba, učinak Prvog i Drugog ustanka (dakle oružane faze srpske revolucije) bio je još impresivniji. Ustanici su pokazali da su ideje o srpskoj naciji i o vaskrsnuću davno izgubljene države realne i da se mogu pretvoriti u istorijsku praksu. I još nešto: Srpska revolucija je u rešavanje Istočnog pitanja, kao eminentnog problema evropske istorije, aktivno uključila balkanske narode kao prvorazredni činilac.“ (str. 9.; potcrtao S. B.). Drugim riječima, događanja u Srbiji ne mogu biti promatrana izvan općega konteksta događanja u cijeloj Evropi. Štaviše, početni zahtjevi srbijanskih političkih predstavnika u Ustanku (protjerivanje odmetnutih janjičara – dahija, i vraćanje lokalne, knežinske, samouprave nahijama Beogradskog pašaluka) vrlo brzo prešli su svoje okvire, no njihovo konačno formuliranje moglo je biti navedeno samo u općim tezama. „Već 1806. srpski vožd je podsećao crnogorskog vladiku Petra I na 'zajednicu srpske narodnosti', Srbijanaca i Crnogoraca, a zajedno s Praviteljstvujušćim sovjetom planirao je da ostvari 'ujedinjenje sve tri zemlje – Srbije, crne Gore i Bosne i Hercegovine'. U isto vreme i vladika Petar je pravio svoj program stvaranja 'Slaveno-serbskog carstva' na prostoru od Jadrana do Dunava... Tako je nastajao srpski nacionalni program.“ (str. 10.). Nakon uspostavljanja poznate saradnje s britanskim obavještajnim snagama te poljskom revolucionarnom emigracijom sa snažnim centrima u Londonu i naročito u Parizu (poznati Hotel Lambert), velike sile: Velika Britanija, Francuska, Austrija i Rusija, ali koje još uvijek nisu Srbiji pridavala veći značaj u kontekstu rješavanja Istočnog pitanja, otvorile su svoja službena predstavništva u Srbiji, i to do 1839. godine. U centrima koje je uspostavio princ Adam Čartorijski, naročito u Lambertu, Srbija je prepoznata kao idealno središte okupljanja Južnih Slavena i njihova orijentiranja ka otporu i oslobođenju od uprava Turske, te Rusije i Austrije. „Nije slučajno da 30-ih i 40-ih godina upravo Poljaci postaju nosioci ne samo političke već i kulturne (književne i jezičke) akcije u korist Srba u Francuskoj.“ (str. 11.) Stoga Adam Čartorijski početkom četrdesetih godina XIX st. šalje na Balkan, a naročito u Tursku, nekoliko obavještajnih misija, među kojima agent Zach biva poslan u Srbiju, gdje dolazi do upoznavanja i saradnje s Garašaninom, iz koje će nastati i Načertanije. „Garašaninov nacionalni program je srpski program iz kojeg, već u izvornom tekstu Načertanija 1844, nije bila isključena ni mogućnost

šireg južnoslovenskog (ili jugoslovenskog) povezivanja i rešenja srpskog nacionalnog pitanja u jugoslovenskom okviru.“ (str. 11.).

Četvrti tekst priloga naslovljen je: „Garašaninova dvestagodišnjica“, a njegov autor jeste dr. Čedomir Antić (rođen 1974. godine u Beogradu), historičar, naročito zainteresiran za proučavanje srpsko-britanskih odnosa. Angažiran je kao istraživač na Balkanološkom institutu Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU). Autor je prijedloga državnog i nacionalnog programa „Nezavisna Srbija u Evropskoj uniji“, čiji su segmenti usvojeni kao politički program stranke G17 Plus, 2003. godine. Dr. Antić također je predsjednik Naprednoga kluba, nevladine organizacije osnovane u Srbiji 2007. godine, koja sebe definiira konzervativnim pokretom na tradiciji Srpske napredne stranke (osnovana 1906. godine). Problemizirajući političko-nacionalno stanje balkanskih naroda, u tekstu je ukazano na povijesne determinante u kojima se Garašinin rodio budući da je savremenik i druge dvojice najistaknutijih velikih političara moderne Srbije – Jovana Ristića 1831–1899 i Nikole Pašića 1845–1926, i u kojima je djelovao (već spomenuto smjenjivanje vladajućih dinastija). Premda po svojim kratkoročnim rezultatima skoro beznačajan, Prvi balkanski savez (šezdesetih godina XX st. okupio je sve u to vrijeme slobodne balkanske države: Srbiju, Grčku, Rumuniju i Crnu Goru), što predstavlja izuzetno važnu osnovu: „kojima će se balkanski narodi tokom sledećih stotinu godina u nekoliko prilika vraćati.“ (str. 14.). Osvrćući se, nadalje, na Garašinovu političku i državničku karijeru, istaknut je njegov patriotizam odražen prije svega u potčinjavanju ličnih općim, državnim i nacionalnim interesima. Upravo u tome njegov najveći doprinos jer mu je takav angažman omogućio da postane spona prethodnih s budućim generacijama srbijanskih nacionalnih političara. „Ilija Garašinin svakako nije formulisao ideju srpskog ujedinjenja. Planovi su postojali još u 18. veku, a u vreme Prvog srpskog ustanka slične koncepte sačinili su Ivan Jugović i Konstantin Rodofinikin. Načertanije je važno zato što je formulisano upravo u vreme kada i Balbov plan ujedinjenja Italije i Koletisova grčka 'Velika ideja'. Načertanije nije bilo tajni plan. O njemu se više znalo u prestonicama velikih sila, nego u srpskoj javnosti.“ (str. 15.).

Peti tekst priloga naslovljen je: „Između zapada i istoka“, a njegov autor je dr. Slavenko Terzić (rođen 1949. godine u Pandurici kod Pljevalja), naučni savjetnik Istorijskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) i član Senata Republike Srpske 2009. godine. Interpretirajući političku situaciju u Evropi, naročito na Balkanu u XIX st., autor u prvi plan postavlja

„srpsko pitanje“, obrazlažući jedno od njegovih mogućih rješenja – Načertanije tek kao posljedicu političke borbe balkanskih država usmjerenu protiv širenja interesa Francuske i Rusije. Ni sâm Garašanin nije bio politički dosljedan svojoj početnoj antiruskoj ideji već je, shodno okolnostima, u vremenu druge vladavine kneza Mihaila, usvojio rješenje koje se ogleda upravo u oslanjanju na Rusiju kao ključnog partnera u nastojanjima Srbije da dobije nezavisnost. Po autoru, daljnji povijesni politički programi u bitnom su iskrivili osnovnu predodžbu Načertanija. „Lavina političko-propagandnih tumačenja ovoga spisa potpuno je potisnula njegovo stvarno značenje, pridajući mu, bez osnova, mitsku snagu u mobilisanju srpske nacije. U Načertaniju je 'nađeno' izvorište 'velikosrpske agresije'. Sumnjiva je, dakle, svaka ideja o srpskoj državi koja bi prevazilazila granice bivšeg Beogradskog pašaluka.“ (str. 16.). U drugome dijelu rada predstavljena su osnovna povijesna događanja zbog kojih je i nastao projekt Načertanija. Te događaje autor na veoma zanimljiv način dovodi u međusoban kontekst, te kroz kraću usporedbu Garašaninova i Zachova plana poentira da je posebna pažnja posvećena odnosu Srbije prema drugim državama Balkana. „Garašaninovo viđenje odnosa Srbije prema Bugarskoj, kojoj je posvećen veliki deo, i odnosa prema Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i 'Sjevernoj Albaniji' (Staroj Srbiji) zasniva se u osnovi na Zahovom Planu sa vrlo malim izmenama. Uočljivo je isticanje da buduća snažna srpska država treba da bude u stanju da se suprotstavi i Austriji i Rusiji, da bude faktor očuvanja 'evropske ravnoteže' i garancija evropskih interesa na jugu Evrope. Pri tome polazi od uverenja da se zapadne sile pod vođstvom Francuske i Engleske protive jačanju Austrije i Rusije na račun Turske. Zanimljivo je da Garašanin uopšte ne govori o Grcima ali kao i Zah dosta prostora daje Bugarima.“ (str. 18.).

Šesti tekst priloga nosi naslov: „Izraz svetskog i evropskog fenomena“, a njegov je autor dr. Miloš Ković, docent na Filozofskom fakulteta Univerziteta u Beogradu, autor knjige: „Dizraeli i Istočno pitanje“ (Beograd, „Clio“, 2007. godine). Jednim prilično slobodnim, ne do kraja akademskim stilom, autor kritikizira savremeno motrenje Načertanija, ističući da je ono često zloupotrebljavano u političke i propagandne svrhe velikih sila, a krajnje posljedice su stradanja Srba. „Reč je o oprobanom principu 'držite lopova', jer u isto vreme, usred halabuke o srpskom nacionalizmu, gledamo kako se, posle razbijanja Jugoslavije i proterivanja više od pola miliona Srba iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i sa Kosova, predano radi na rasparčavanju Srbije, uništenju Republike Srpske i identitetskom inženjeringu nad Srbima u Crnoj Gori. Nothing personal, guys – kažu nam

uglašeni vašingtonski geostratezi. Znamo, odgovaramo im sa bezazlenim smeškom, za strasti smo zaduženi mi, Balkanci.“ (str. 19.). Autor, u daljnjemu tekstu, ističe da je upotreba Načertanija u političko-propagandne svrhe počela još od vremena formiranja nacističke Njemačke, prigovarajući, pri tome, srpskim državicima da Načertanije, ustvari, nikada nisu ni pročitali. Kako je već naznačeno, začeci ideja predstavljenih u Načertaniju nalaze se kod srbijanskih ustanika s početka XIX st., a brojni kritičari ovoga Memoranduma, usljed nepoznavanja općih političkih i nacionalnih okolnosti toga vremena, stavove iznesene u Načertaniju ocjenjuju krajnje negativno. „U Načertaniju se jasno kaže da je proširenje Srbije na susedne zemlje uslov njenog opstanka pod pritiskom velikih sila. Garašanin se, istina, pozivao na Dušanovo carstvo, a ne na ideje Američke ili Francuske revolucije, ali on je bio pragmatični državnik jedne male zemlje iz doba Svete Alijanse.“ (str. 20.).

Posljednji, sedmi, tekst priloga naslovljen je kao: „Zahov dokument i njegovi tumači“, a autor rada jeste dr. Slobodan G. Marković (rođen u Beogradu 1972. godine), historičar i politički antropolog. Zamjenik je urednika časopisa *Hereticus*, i časopisa *The South Slav Journal*, koji se objavljuje u Londonu. Godine 2009, imenovan je predsjednikom Državne komisije za tajne grobnice od septembra 1944. Od samoga osnivanja Anglo-srpskog društva 1998. godine, njegov je generalni sekretar, te savjetnik u Beogradskom fondu za političku izuzetnost. Dr. Marković je i istraživač-saradnik Balkanološkog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU); ovaj status zamrznut je od 01. jula 2001. godine, a od 2009. godine i spoljni saradnik SANU-a. Na početku teksta tretirano je pitanje dokumenta Načertanija kao metode optuživanja Srbije da je od vremena Karađorđa, preko Vuka Karadžića pa do Slobodana Miloševića konstantno insistirala na uspostavljanju Velike Srbije, a za što veliku krivicu snose i „srpski istoričari“. Autor postavlja pet pitanja. Za prvim pitanjem: „Ko je sastavio Načertanije?“, slijedi ubrzo i odgovor do koga je autor došao uspoređivanjem tekstualnoga obima Zachova Plana i Garašaninovih Načertanija, a nakon čega je zaključeno da Načertanije: „nije delo jednog srpskog političara, već češkog emigranta koji je za njegovo sastavljanje koristio nacрте kneza Čartorijškog.“ (str. 21.). Na drugo pitanje: „Koje teritorije su u Načertaniju definisane kao područja koja treba da se sjedine sa Kneževinom Srbijom?“, autor se poziva na tri konkretna dijela Načertanija, u kojima se spominju: Bugarska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, „Sjeverna Albanija“, Slavonija, Hrvatska, Dalmacija, Srem, Banat, i Bačka. Ipak, autor zaključuje: „...Načertanije se odnosi isključivo na okupljanje

srpskih odnosno slovenskih pokrajina turskog carstva oko Srbije, bez Crne Gore i bez Bugarske u kojima se planira uticaj. Načertanije se ne odnosi na austrijske zemlje osim u smislu propagande. Važno je skrenuti pažnju i na to da Načertanije ne sadrži poseban odeljak o Dalmaciji, Slavoniji i Hrvatskoj.“ (str. 22.). Na treće pitanje: „Ko je za pisca Načertanija spoljnopolitički saveznik Srbije?“, nakon kraćeg obrazloženja daje se odgovor da je riječ o Francuskoj, uz nastojanje da se pridobije i Engleska. Odgovor na četvrto pitanje: „Da li je Načertanije zaista bilo spoljnopolitička platforma Kneževine Srbije?“, indirektno je negativno dat, uz potcrtavanje tzv. „mita o Načertaniju“, koji su kreirali i srpski i strani povjesničari, počevši od vremena uspostavljanja Nezavisne države Hrvatske (NDH), a u našem vremenu taj mit podržan je i djelovanjem Helsinškoga odbora za ljudska prava u Srbiji, odnosno njene predsjednice. Peto pitanje postavljeno je u obliku: „Da li je Načertanije izraz srpskog nacionalizma, plan o južnoslovenskom ujedinjenju ili plan o proširenju Kneževine Srbije?“, a nakon obrazlaganja stava da u vrijeme nastanka Načertanija srpski nacionalni identitet nije bio razvijen do onoga stepena koji je postojao na početku XX st., ponuđen je odgovor koji u svoje središte postavlja nedefiniranost etničke grupe Srba-Slavena u Osmanlijskom carstvu. „Zato Načertanije nije plan srpskog nacionalnog ujedinjenja, a još manje jugoslovenskog. Ono je plan za objedinjavanje nejasno uobličene etničke grupe Srba-Slovena u turskom carstvu pod kojima se podrazumevaju i pravoslavni i katolici i muslimani (ali bez Bugara), a pod vođstvom Kneževine Srbije.“ (str. 23.).

2. Aktuelnost teme Načertanija

Na samome početku rada skrenuli smo pažnju da je dnevna novina Politika uvijek bliska vladajućem režimu u svakom vremenu: predmetni prilog objavila je na Dan državnosti Republike Srbije, koji se obilježava istodobno kada i pravoslavni praznik Sretenja, a kalendarski je sve, opet, ujedinjeno sa povijesnim događanjima Prvoga srpskog ustanka, odnosno borbe za oslobođenje Srbije od turske vlasti. S druge strane, aktuelno je suđenje najvišim političkim i vojnim dužnosnicima Republike Srpske i tzv. Autonomne oblasti Srpska Krajina za ratne zločine počinjene na teritorijama Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, pri čemu posebnu pažnju

privlači suđenje optuženim za ratne zločine – bivšem predsjedniku Republike Srpske Radovanu Karadžiću i bivšem komandantu Vojske Republike Srpske Ratku Mladiću. Pored brojnih antagonističkih stavova, zapovjednika Mladić naročito je poznat po kratkoj izjavi datoj neposredno nakon okupacije Srebrenice u kojoj je obrazložio zauzimanje ovoga dijela bosanskog teritorija kao odraz želje za osvetom tuncima. U toku suđenja za ratne zločine počinjene u bivšoj Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji izneseni su i stavovi da se radikalna srbijanska politika služila idejama iznesenim u Načertaniju, čime je i u najnovijoj povijesti nastavljena njegova aktuelnost.

U Politikinu prilogu: Načertanije Ilije Garašanina, šesterica od sedam autora saradnici su, ne u istome stepenu, Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), a od te šesterice trojica su izabrani u Senat Republike Srpske. Republika Srpska drugi je entitet Bosne i Hercegovine, nastao kao refleksija onih političkih nastojanja čiji je predstavnik u Srbiji bio Slobodan Milošević, također optužen za ratne zločine na prostoru bivše SFRJ, te u Bosni i Hercegovini Radovan Karadžić, odnosno kao posljedica vojnoga djelovanja onih stratega čiji je bosanski predstavnik Ratko Mladić. Kako je poznato, administrativno-politička podjela Republike Bosne i Hercegovine na entitete: Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska, i Distrikt Brčko, te transformacija Republike Bosne i Hercegovine u državu Bosnu i Hercegovinu, rezultat je snažnog djelovanje evropskih država, naročito Francuske, Velike Britanije Rusije i Njemačke. Kroz modernu povijest, odabrani srbijanski intelektualci udruženo su radili na kreiranju političkih ideja koje su u konkretnome vremenu najbolje odgovarale srpskom nacionalnom projektu, a što su vladajući režimi prihvatili, budući da je konstantno razvijana snažna veza između intelektualaca i predstavnika vlasti. Iz toga razloga, shodno promjenama vladajućih režima, mijenjana je i artikulacija političkih programa, ali su njihovi sadržaji i narav uvijek ostajali isti. Uzevši to u obzir, može se zaključiti da je spomenuti *Projet de Memoire* (Projekat sjećanja, odnosno Projekat Memoranduma) nastao u martu 1843. godine (odnosno 1842. godine, po mišljenju akademika Ekmečića), a definiran kao „prva verzija Načertanija“ (akademik Ekmečić, str. 5.), ustvari Prvi memorandum srbijanskih intelektualaca, vrlo brzo institucionaliziranih kroz Društvo srpske slovesnosti te Srpsko učeno društvo, iz čega je nastala Kraljevsko-srpska akademija 1886. godine, kasnije Srpska kraljevska akademija 1887. godine, potom Srpska akademija nauka 1947. godine, i konačno Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU) 1960. godine (v. npr.: Mala enciklopedija, Prosveta, Beograd, 1978, tom III, str. 291.). Pred sam

početak srbijanske agresije na, redom, Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te Kosovo, „grupa akademika Srpske akademije nauka i umetnosti“ objavila je Memorandum (v. npr. Naše teme, Zagreb, 1989, 33 / 1–2/, str. 128–163), što je bila politička priprema za srbijanske vojne intervencije u prostor priznatih nezavisnih država, bivših članica SFRJ. U kontekstu jedinstvene politike moderne Srbije, ovaj memorandum može biti nazvan Drugim memorandumom. Oba memoranduma bila su uvod u velike političke i vojne promjene na prostorima jugoistočne Evrope, te shodno tome, ne treba zanemariti ni natpise o, zasada tajnom, novom memorandumu SANU-a, koji bi, u slučaju javnoga verificiranja, bio Treći memorandum (v. npr. „Uznemirujući dossier 'SB': Novi srpski velikodržavni 'priručnik' – Drugi memorandum SANU u teoriji i praksi“, Slobodna Bosna, br. 749, 24. 03. 2011, str. 24–31).

Nasuprot tome, barem koliko je nama poznato, u Bosni i Hercegovini nije oformljena niti institucionalizirana inicijativa za stalnim akademskim analiziranjem savremenih političkih ideja koje nastaju na teritoriji Republike Srbije, odnosno u krugovima savremenih srbijanskih intelektualaca. Slično, ne postoji ni inicijativa za analiziranje savremenih političkih i nacionalnih ideja koje nastaju i razvijaju se u krugovima hrvatskih intelektualaca. Štaviše, izuzev parcijalnih napora predstavljenih u kontekstu trenutnih i strogo ograničenih interesa brojnih interesnih grupa nastalih usljed snažne međusobne podijeljenosti bosanskih intelektualaca, izostaju i ozbiljna institucionalna razviđanja brojnih već javnih pravaca razvoja i usmjeravanja općebosanskih te bošnjačkih nacionalnih ideja.

Prateći društveno-političku pozadinu u kojoj je objavljen predmetni prilog te dodatak uz materijal Načertanije Ilije Garašanina, zaključuje se da su narav i osnovni sadržaj Načertanija i dalje primarni elementi političkog, nacionalnog i duhovnog / vjerskog razmatranja savremenih srbijanskih intelektualaca. Ovo naročito dolazi do izražaja i kroz svojevršno političko nasljeđivanje rečenoga sadržaja vidljivo kroz sržno identičan prijenos materije od intelektualaca prethodne generacije (trojica akademika koji su ranije pisali o Načertaniju a u prilogu su izneseni fragmenti tih djela) ka savremenim, mladim, intelektualcima koji su svoje radove napisali baš u povodu objavljivanja priloga.

3. Preporuka

Uzevši u obzir da je izloženi materijal odraz razmišljanja vodećih velikosrpskih nacionalnih ideologa prethodne i nove generacije, prilog dnevnih novina Politika pod naslovom: Načertanije Ilije Garašanina, predstavlja obavezan materijal za sve istraživače modernih i savremenih trendova unutar srpskog nacionalnog pitanje te savremenih srbijanskih državničkih strateških ciljeva.

4. Ocjena

Prilog dnevnih novina Politika pod naslovom: Načertanije Ilije Garašanina predstavlja izuzetno vrijedan i originalan materijal, teorijske i praktične vrijednosti. Shodno svojoj ideološkoj poziciji, Politika se i ovim sadržajem svrstava u red jedne od najznačajnijih dnevno političkih novina na prostorima bivše Socijalističke Jugoslavije, ali i u široj regiji.